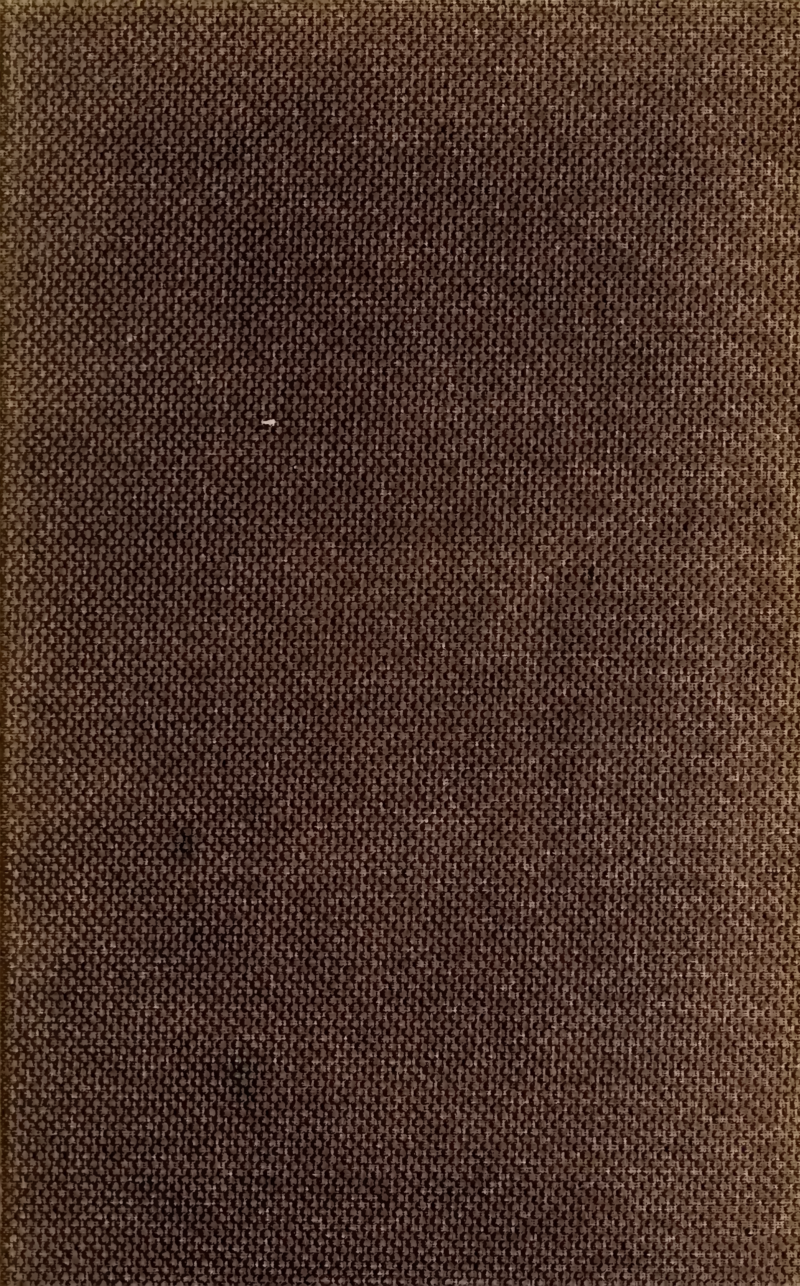

BERÄTTELSER

UR

SVENSKA HISTORIEN,

TJUGONDENIONDE DELEN.

KARL DEN TOLFTES REGERING.

NIONDE HÄFTET.

GÖRTZISKA TIDEN.

KRIGSRÖRELSER OCH FREDSUNDERHANDLINGAR

SAMT

KONUNGENS SISTA FÄLTTÅG, DÖD OCH MINNE.

TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

AF

AND. FRYXELL.

STOCKHOLM,

HOS L. J. HJERTA.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS JOH. BECKMAN, 1859.

INNEHÅLL.

FÖRSTA AFDELNINGEN.

KRIGSRÖRELSER OCH FREDSUNDERHANDLINGAR.

ANDRA AFDELNINGEN.

KARLS SISTA FÄLTTÅG, DÖD OCH MINNE.

Rättelse:

Sid. 144, r. 21 *står:* högst orimliga *läs:* fullkomligt osanna

KARL DEN TOLFTES REGERING.

Nionde häftet.

FÖRSTA AFDELNINGEN.

GÖRTZISKA TIDEN.

KRIGSRÖRELSER OCH FREDSUNDERHANDLINGAR.

FÖRSTA KAPITLET.

FÖRSLAGET TILL LANDSTIGNING PÅ SELAND.

Föregående del har beskrifvit, på hvad sätt Karl den tolfte och Görtz sökte anskaffa det manskap och de medel, som behöfdes för krigets fortsättning. Vi skola nu beskrifva, på hvad sätt samma krig och de under tiden fortgående fredsunderhandlingarna fördes.

Knappt hade Karl i December 1715 landstigit i Skåne, förr än han började rusta sig till nya bragder, nya angrepp mot fienderna. Seland låg dervid närmast till för både tankar och troppar. Omständigheterna voro inbjudande. Den dryga del af danska hären, som varit eller var sysselsatt med Stralsunds och Wismars belägringar, stod ännu qvar i Tyskland; de öfriga regementerna dels i Holstein, dels på Jutland och Fyen;

i Köpenhamn deremot blott en ringa och otillräcklig tropp. I Januari 1716 inföll ock en vinter, så sträng, att Öresund betäcktes af is. Några på Seland varande svenska fångar begagnade tillfället och rymde öfver till Skåne, berättande öfverallt isens styrka och den köpenhamnska besättningens svaghet. Tanken på farfaderns verldsbekanta tåg öfver Bälten flög som en blixt genom Karls sinne. Genast fattade han sitt beslut. Alla i grannskapet varande regementer befalldes så fort möjligt skynda till Skåne, så att der snart skulle samlas en styrka af 16, kanske 20,000 man [1]). Karl och arfprinsen af Hessen foro mönstrande och ordnande fram och tillbaka; en mängd slädar anskaffades, och hären hölls färdig till det djerfva företaget. Oro och bestörtning utbredde sig öfver hela Seland. Konung Fredrik uppbudade alla tillgängliga troppar och väpnade jägeribetjeningen, hvarjemnte Köpenhamns studenter och borgare erbjödo sig att deltaga i försvaret. Krigsskeppen isades djupare in i hamnen, för att icke kunna öfverraskas, och längs efter stranden upphöggos breda vakar.

Emedlertid hade en svensk afdelning blifvit skickad till Hven, hvarifrån sedermera gjordes försök att gå öfver till seländska kusten. Ännu var dock isen för svag, och en del af manskapet jemnte några medförda kanoner försvunno i djupet. Men med några dygns fortfarande köld kunde isbryggan blifva färdig. Från Helsingör och kringliggande nejder flydde också folket med förskräckelse till Köpenhamn, sökande skydd bakom dess murar. Ty nu, efter det trolösa fredsbrottet 1709, kunde Danmark af den med skäl uppretade Karl icke hoppas samma skonsamma behandling, som år 1700. Ett bevis på hans nuvarande strängare tänkesätt trodde man sig finna i de bibelspråk, som sades utvalda till prediko-ämne på den bönedag, hvarmed hären skulle bereda sig till tåget öfver Öre-

[1]) Några säga 28,000.

sund [1]). Der hördes bland annat följande hotelser. *Jag vill jaga efter mina fiender och gripa dem; och intet omvända, till dess jag hafver nederlaggt dem.*

Jag skall slå dem, och de skola icke kunna mig motstå; de måste falla under mina fötter. — — —

— — — *och jag skall sönderstöta dem, som stoft för vädret; jag skall bortkasta dem som träck på gatorna.*

Om frosten varat några dagar längre, ho vet, hurudan utgången blifvit? Måhända hade Karl genom en djerf bragd lyckats i någon mån upprätta sitt anseende och sin belägenhet. Men lyckan hade en gång för alla vändt honom ryggen. Kort förr, än besagda bönedag skulle hållas uppkom en töväders-storm. Det var ej mer att tänka på någon isfärd öfver Sundet, och konungen vände sina blickar och vapen åt annat håll.

ANDRA KAPITLET.

NORRSKA FÄLTTÅGET 1716.

BESLUTET DEROM.

Det var, minnas vi, år 1709, som Danmark började det nya, det sednare kriget mot Sverge. Betydligaste tilldragelserna deraf föreföllo dock i Tyskland eller vid Sundet. Utefter norrska gränsen anställdes väl under första åren åtskilliga ströftåg, men inga vigtigare företag, hvarken från ena eller andra sidan. Kriget i dessa nejder slappades mer och mer. Allmogen å ömse sidor afslöt så kallad *Bondefred*, och under åren 1713—1715 hade till följe af en tyst öfverenskommelse både svenska och norrska befälhafvarne

---

[2]) Psalt. 18. 36—44. Uppgifterna om dagen för denna gudstjenst och för den tillämnade öfvergången äro olika.

likaledes iakttagit en nästan oafbruten vapenhvila. Man var å ömse sidor glad, så länge detta lyckliga tillstånd fick fortfara.

Men när den mot Seland rigtade landstigningsplanen ej kunde gå i verkställighet, beslöt Karl att genast föra sina samlade troppar mot Norge. Många hade väl hyst den förhoppningen, att han skulle i stället resa till Stockholm, undersöka ämbetsverken, granska förvaltningen och öfverlägga, om hvad göras kunde och borde, så för krig som fred. Men han kände större lust till nya bardalekar, och beslöt i stället angreppet mot Norrge.

Görtz skall i förstone hafva sökt afböja förslaget och i stället vända konungens vapen mot Holstein och mot Danmark. Men Karls beslut var orubbligt; och det eggades och understöddes af många, i synnerhet, säger man, af Mörner. [1]) Det då utkomna häftet af *Das Jetzlebende Schweden* innehöll också ett kopparstick, som föreställde Karl den tolfte. stödd på lyckans vingade klot och med två betydelsefullt uppräckta finger, sägande: *i Norrge måste jag återvinna Pommern.* Hela den styrka, som hunnit till gränsen samlas, utgjorde dock endast 9,000, några säga 12,500 man. Hvad hufvudsakligt, som skulle dermed kunna uträttas, var svårt att förstå. Deremot förutsåg man tydligt svårigheterna af ett Februari- och Mars-tåg genom Norrges snöfyllda skogar och fjell; likaså den derstädes sannolikt mötande bristen på lifsmedel; samt omöjligheten af att i det uttömda Sverge sådana samla och till hären framskaffa, båda delarne med den skyndsamhet, som det tvärhastigt beslutade anfallet fordrade. Dessa betänkligheter blefvo ock af flere äldre generaler framställda. Karl tycktes lyssna till varningarna; men efter ett par dagar gaf han oförmodadt befallning om nämnde inbrotts verkställande. Man tyckte sig deri igenkänna ett nytt drag af hans gamla lynne.

---

[1]) Fr. min. br. Memoire de l'état de la Suède 1717.

Ty anmärktes just vid detta tillfälle, *för att locka honom till ett företag, finnes intet säkrare medel, än att påstå detsamma vara svårt, nästan outförbart.* [1]) Franska sändebudet skref härom till hofvet i Paris följande rader: *Man anser det tillämnade fälttåget mot Norrge ändamålslöst och förderfligt. Men oaktadt allt, hvad det kommer att kosta de olyckliga undersåtrarna, skall konungen det samma företaga på det han må få tillfälle att utföra en lysande kämpabragd.* [2])

BESÖKET I KARLSTAD.

För att sätta sig i spetsen för de samlade tropparna, for Karl den 16 Februari tidigt på morgonen från Ystad, beledsagad af Rosen, Poniatowski [3]) och två betjenter. Resan gick genom natt och dag, och öster om Venern. I Kristinehamn anade gästgifvarehustrun, att en herre, som man kallade major Karl, torde vara konungen. I sitsen på den åt honom ämnade slädan lade hon derföre en dyna. Men konungen, ty det var verkligen han, kastade den genast bort igen, sägande: *jag vill ej hafva något bagage.* Han lät i stället ditlägga en bundt hö, satte sig perpå och for af. Strax efter midnatt den 18 Februari, kom han till Karlstad, ensam, blott beledsagad af sin skjutsgosse; de andra hade blifvit efter. Med möda kunde han bulta sig in på gästgifvaregården och lät derifrån visa sig till general-major Delvig, som vistades i staden. Denne erbjöd genast en bäddad säng; men Karl vägrade envist, bredde kappan på golfvet, lade sig på densamma och sof tungt ifrån kl. 2 till 5. Ehuru under

---

[1]) Fr. min. br. Memoire de l'état de la Suède 1717.

[2]) Action d'eclat. Fr. min. br. d. 24 Febr., 1 April 1716 och 4 Okt. 1717.

[3]) Enligt Rosens anteckningar, förvarade hos slägten.

tre näst föregående dygn en så lång väg blifvit tillryggalagd, sågs likväl efter den korta hvilan inga tecken till trötthet. Konungen utdelade befallningar om tropparna och om deras tåg och begaf sig derpå till kyrkan. Den var öfverfull af menniskor, hvilka önskade se den ryktbare krigaren. Han gick till främsta bänken och förblef der stående under nästan hela Gudstjensten, hvarföre ej heller någon annan vågade sätta sig. Hos superintendenten Rudén intogs middagsmåltid. Efter dess och bordsbönens slut, gjorde konungen en nickning åt de närvarande, gick derpå in i sitt rum, lät på golfvet utbreda en matta, lade sig der och sof 1 ½ timme. Derpå steg han till häst och red med några högre officerare fram ock tillbaka genom gatorna. En hop nyfikna pojkar sprungo efter och vid sidorna. Några bland herrarna ville fösa dem bort; men Karl förbjöd det, sägande: *det skadar ej, att ungdomen i tid vänjes att följa sin konung efter.* Han stannade några dagar i staden, roande sig understundom med att rida uppför ett så brant och kalt berg, att ingen vågade följa efter. [1].

Kläder till ombyte voro ej medförda. Rudéns hustru tyckte sig ock märka, huru konungen var i behof af rent linne. Hemligen satte hon ett par sömmerskor i verksamhet och hade snart några skjortor färdiga, vågade likväl icke erbjuda dem åt konungen, utan ämnade oförmärkt smyga dem i åkdonet. Ingen visste dock, när afresan skulle ske. Men den 22 om qvällen framkörde helt oförmodadt en bondsläde utanför Rudéns boning, och Karl tog afsked. Värdinnan skyndade i förväg ned och stoppade skjortorna i sitsen. Men när Karl skulle der taga plats, märkte han byltet och kastade det undan på samma sätt, som dynan i Kristinehamn, samt skyndade bort, tagande vägen vesterut åt Nordmarks härad och till trakten af Holmedal.

---

[1] Upps. Fants Var. hist. 46. 23; och sägner i orten.

En här-afdelning skulle under Ascheberg inrycka från Strömstad, en annan under Mörner från Vestra Ed, hvarefter båda, utgörande tillhopa 6000 man, skulle utefter kusten tåga mot Kristiania. De stötte icke på något större hinder, utan gingo förbi Fredrikshall och Fredriksstad och framträngde ända till Glommen.

Åt tredje afdelningen, sin egen tropp, hade Karl utsett den svåraste delen af fälttåget. Utgörande 3000 man skulle den från vestra Wermland gå öfver skogar och fjell rakt på Kristiania och angripa denna stad från norra sidan på samma gång, som Mörner och Ascheberg kommo från den södra. Karl sökte dessutom genom kungörelser och spejare locka norrska allmogen med löfte om lindrigare skatter, mildare behandling och ordentligare vård, än den, som kunde gifvas af Danmarks långt bort boende konung.

Vid Östevallskogs kyrka hölls sista Gudstjensten inom svenska gränsen; hvarvid Karl befallde soldaterna att i Norrge icke föröfva någon plundring, utan behandla innevånarne såsom landsmän. Derpå tågade svenskarna den 26 Februari in uti grannriket.

Beslutet om detta anfall blef fattadt och verkställdt så oförmodadt och hastigt, att norrmännen knappt hunno i förväg bekomma underrättelse derom. [1] Den, som erhölls, ville man i början ej heller tro; tyckande ett sådant fälttåg vara en orimlighet. Några troppar blefvo dock skickade mot svenska gränsen, och deribland 1,200 man under öfverste Kruse. Också han betvifiade i början svenskarnas ankomst; men framsköt dock en förtropp, som under öfverstelöjtnant Brüggeman förlades kring Hölands prestgård.

---

[1] I slutet af Januari 1716 tyckes man dock hafva förutsett framtida anfall. Se Köpenh. Geh. Ark. Hausmann t. Fredr. 4. d. 25 Jan. 1716.

Vid första infallet ilade Karl med 6 till 700 ryttare förut och kom till sistnämnde ställe sent på qvällen och så oförmodadt, att norrmännen blefvo öfverraskade och de flesta tagna till fånga, deribland ock anföraren, och det ännu i tofflorna.

Men skotten hade väckt Kruse och hans i grannskapet förlaggda afdelning. Öfversten sjelf, en stark man och tapper krigare, fick inom kort tillhopa 2 eller 300 soldater och angrep ännu samma natt de segrande svenskarna. Han stötte först på en förvakt af endast 25 man, hvilken dock försvarade sig med envishet. Karl vaknade vid skotten, störtade upp, samlade inom ett ögonblick en hop officerare, skyndade med dem till striden, och det innan soldaterna hunnit rusta sig färdiga. Fienden sökte tränga fram genom en grind eller trång gata; men till dennas försvar ställde sig Karl sjelf midt i gapet, fäktande med otrolig både tapperhet och lycka. Hans kappa blef sönderrispad af kulor och värjstötar, han sjelf dock oskadad. En gång var han nära att blifva tillfångatagen; men befriades af Rosen. Emellertid strömmade från ena sidan norrmän, från den andra svenskar till stället. Striden blef ganska liflig. Arfprinsen af Hessen och öfverste Kruse kommo i personligt handgemäng, hvarunder Kruse med sin pistol sköt arfprinsen en kula genom höften, [1]) så att han måste bäras från stridsplatsen. Sedermera skall Kruse hafva mött konungen sjelf, så att slagssvärden susade öfver bådas hufvud, och Karl fick ett sting genom sin rock. Men stridens trängsel skilde dem åt. Kruse påstås hafva med egen hand nedhuggit 7, andra säga 15 svenskar, Karl å sin sida likaledes 5 norrmän och dessutom tillägger en obestyrkt sägen, 2 svenskar, som ville fly ur striden. [2]) Småningom

---

[1]) Enligt andra tyckes det, som skottet kommit från en norrsk snapphane.

[2]) Engestr. Karl 12. Faxells bref från Köla d. 25 Mars 1716.

honno hans öfriga troppar till stället. Kruse fick flere sår, och måste slutligen gifva sig till fånga. Öfvermannade och utan ledning, drogo sig norrmännen tillbaka. Strax efteråt kommo flere deras troppar till stället; men för sent.

Efter stridens slut, framkallade Karl sina förnämsta fångar. Till den i tofflor tagna öfverste-löjtnanten sade han: *ni borde heta Tryggman och icke Brüggeman.* Kruse bemöttes på annat sätt. *Hur*, frågade konungen, *hur vågade du med så få man sätta dig mot öfvermagten?* Kruse svarade: *det var just olyckan, att vi voro så få. Med några hundrade till hade jag icke så lätt blifvit tagen.* Karl sade: *om min broder Fredrik har många sådana karlar som du, då blir det icke lätt att mot honom föra krig.* Kruse svarade: *ju längre ers majestät kommer in i landet, desto flere sådana skola mötas.* Karl lär då hafva sagt: *om du fallit, hade du förtjent att läggas i en guldkista.*

TÅGET TILL KRISTIANIA.

Till Norrges försvar fanns blott ett ringa antal troppar, men så mycket mer mod och vilja hos sjelfva folket. Kristianias borgare lånade sin öfverhet både penningar och varor, och allmogen reste sig, begärande vapen och anförare. På ett och annat ställe hotade bönderna att slå ihjel sina ämbetsmän, när nämligen dessa icke visade nog ifver. [1]) Man ville bland annat skicka 1,000 beväpnade skidlöpare från Öster- och Guldbrandsdalarna för att taga svenskarna i ryggen; men förslaget kom icke till verkställighet.

---

[1]) Så berättas saken vanligtvis. Men i Köpenhamn. Geh. Ark finnes ett bref från Kragh till Fredrik 4:e, Bragnäs d. 24 Mars 1716, hvari läses: böndernas berömda mod känner jag ej; men väl deras rodomontader.

Enligt sin första och djerfva plan, ämnade nu Karl gå rakt vesterut öfver skogar, strömmar och fjell och mot Kristiania. Men ett dylikt företag var i anseende till landets och vägarnas beskaffenhet ytterst svårt, nästan omöjligt, redan sommartiden; än mera nu, under en snörik och sträng vinter. De mellan drifvor framslingrande vägarna voro vanligtvis så smala, att blott två personer kunde gå i bredd; stundom blott en enda. Denne måste i anseende till de fortfarande snöfallen ofta trampa första spåret. Ej sällan var det konungen sjelf, som åtog sig det mödosamma göromålet. Han sträfvade i det längsta framåt, till trots af ständigt växande svårigheter. Men kanoner, trossvagnar och hästar måste ofta lemnas efter. I brist på menniskoboningar blefvo ock tropparna alltför ofta tvungna att tillbringa natten under bar himmel; detta i Februari och Mars och under det årets ovanligt starka vinterköld. Stockeldar gåfvo väl någon värma; men hären bestod ej nu, som under rysska tåget 1708, af mognade, genom många fälttåg härdade krigare; utan för det mesta af nyutskrifna, stundom blott 15- eller 18-åriga ynglingar, hvilka ledo förfärligt. Om norrska skidlöparne under detta tåg anfallit, hade hären måhända blifvit tillintetgjord.

Han höll på att blifva det ändå, nämligen af blott hunger och köld. På nära håll sedt, befanns ock det tillämnade tåget rakt på Kristiania vara alldeles overkställbart; emedan de mellanliggande bergen voro för höga, dessutom obanade samt fyllda af snö, förhuggningar och fiender. Karl måste mot vanan öfvergifva sin första plan. Han vände sig i stället åt söder och gick utefter Glommen nedåt kusten, förenade sig der med Mörner och tågade så strandvägen mot Kristiania. Lützow, som förde befälet öfver de fiendtliga tropparna, vågade icke göra motstånd. Han lät bortföra eller uppbränna norrmännens krigs- och munförråd, samt i Aggerhus slott inlägga en tillräcklig besättning, man

säger 2,000 man,[1]) hvarefter den öfriga styrkan drog sig vester eller norr ut, åtföljd af en mängd borgare: så att staden lemnades öppen och försvarslös åt den snart utan hinder inryckande konungen.

Genast efter ankomsten ville några svenska befälhafvare intaga nämnde Aggerhus slott och läto för sådant ändamål laga i ordning stormstegar; men tillräckligt grofva kanoner hade ej kunnat medföras, hvadan företaget måste öfvergifvas.

Den framgång, svenskarna hittills haft, var i mycket en följd deraf, att norrmännen blefvo öfverraskade, innan de hunno ordna ett vederbörligt motstånd. Men till trakten af Kristiania strömmade nu från alla håll krigare och beväpnade bönder, hvilket i betydlig mån bidrog till den vändning, kriget nu började taga. Karl skickade nämligen en manstark tropp mot Kongsbergs silfvergrufva; men planen blef utspejad, så att svenskarna öfverraskades och ledo betydlig förlust. Så slutades ock ett annat åt trakten af Krogkleven rigtadt företag. Öfverallt lurade fiender på enhvar, som aflägsnade sig från hufvudstyrkan. I öppen kungörelse[2]) hotades väl hvarje snapphane med galgen och dess hemort med brandfacklan; men fåfängt. På en bland sina ridter råkade Karl sjelf ut för dylika buskklippare och för deras hvinande kulor; ehuru ingen bland dem träffade. Krypskyttarna eftersattes genast, och några bland dem blefvo tagna och förda till Karl. De befunnos vara väpnade bönder, och man väntade befallning om deras nedskjutande. Men efter några frågor gaf Karl hvar och en bland dem en dukat och tillika det vänliga rådet att icke befatta sig med saker, som vore främmande för deras yrke; *ty*, tillade han, *om ni nu lyckats skjuta mig, hade en hvar bland eder blifvit hängd.* Derpå

[1]) Enligt Köpenhamns Geh. Ark. Lenows rapport d. 18 Apr. 1716 utgjorde besättningen 3,076 man.

[2]) Kungörelsen af d. 19 Apr. finnes i Köpenh. Geh. Ark.

återgaf han dem friheten. Men nådebevisningarna medförde ingen verkan; folket förblef svenskarna lika obenäget. Busk-kriget fortfor, och Karls redan från begynnelsen fåtaliga här sammansmälte dagligen.

För att underhålla förbindelsen med fäderneslandet, hade han i Moss förlaggt en mindre styrka, hvilken dock blef af fienderna öfverraskad och skingrad. Karl ditskickade i stället öfverste Falkenberg med 6- till 800 man, hvilken väl återtog och till en tid försvarade platsen; men blef sedermera likasom företrädaren angripen och öfvermannad, hvarvid svenskarna förlorade flere hundrade krigare och tillika ett betydligt magasin. — General-löjtnant Ascheberg låg med en större tropp mellan Glommen och svenska gränsen, också för att underhålla gemenskapen med Sverge. Fienden kunde här med vapenmagt ingenting uträtta; men lyckades skrämma Ascheberg medelst falska budskap om ankomsten af talrika förstärkningar, hvilka, hette det, ämnade afskära honom från både konungen och Sverge. Dertill kom brist på lifsmedel. Följden blef, att Ascheberg med hela sin tropp gick tillbaka till Svinesund. Mellan svenskarna i Kristiania och svenskarna i Bohuslän fanns således icke någon förbindelse mer, och på 5 veckors tid hade man i Stockholm ingen underrättelse från konungen.

ÅTERTÅGET FRÅN KRISTIANIA.

Ofvan uppräknade motgångar minskade härens både styrka och sjelfförtroende, och mången började ana ett olyckligt slut. I bref till arfprinsen af Hessen sade sig generalmajor Hamilton *frukta, att man under jagten efter skuggan torde förlora köttstycket.* [1]) Man

[1]) Köpenhamns Geheim. Ark. Intercoperade bref d. 19 Mars 1716.

sökte öfvertala konungen till återtåg, men förgäfves. Han skickade i stället Delvig till Sverge att hemta förråder och troppar. Dal-regementet anlände ock till hären; men bestod för det mesta af oöfvad och illa utrustad ungdom. Men omkring den första April anlände också från Danmark 4-, andra säga 7,000 krigare, hvilka landsattes vid Moss och Fredrikstad. Meningen var att i dessa trakter bilda en här, hvilken, genom utskrifna och beväradc bönder, skulle stiga till kanske 13,000 man och sedermera med tillhjelp af vattendragen och bergen afskära Karl från både Sverge och Delvig. Allmoge och troppar kring Kristiania fortforo ock att från alla sidor oroa svenskarna. I denna svåra belägenhet fick Karl underrättelse om, att fienderna tagit Wismar, den sista fasta plats, Sverge i Tyskland egde qvar: en nyhet, som än mer lifvade fiendernas och nedslog svenskarnas mod.

Generalerna rådde omigen till återtåg; men konungen prutade emot och sände i stället partigängaren Dahlfelt för att höra efter, om ej Delvig med den väntade förstärkningen nalkades. Om denne sednares ankomst sporde Dahlfelt ingenting; men så mycket mer om de nyss landsatta danska tropparna, hvarjemnte han lyckades komma öfver ett par bref, som innehöllo underrättelse om ofvannämnde plan till svenskarnas instängande. Han skyndade till Kristiania och framlemnade skrifvelserna. Karl genomläste dem två eller tre gånger, och nu ändteligen gaf han vika, anträdde återtåget och det genast eller den 18 April, samt under häftiga skärmytslingar. Han ville sjelf anföra eftertroppen; men Hamilton fruktade, att han skulle inlåta sig i allt för envisa strider och derigenom gifva fienden tid att samlas och att hindra återtåget. Han sade fördenskull: *ers majestät förstår sig endast på att gå framåt och har ingen erfarenhet om, huru en motsatt rörelse bör ledas. Jag anhåller om befälet öfver eftertroppen, och tror mig då kunna ansvara för härens räddning.* — *Välan,* svarade konungen,

gör så, och gif mig undervisning också i detta krigssätt! När de kommo till Odenstalund, det af Dahlfelt utsedda stället att gå öfver Glommen, hade fiendens troppar redan upphunnit svenskarna. De voro dock ej starka nog att hindra Karls företag. [1]) På stället varande timmerhögar och lador förvandlades genast till flottor och färjor, på hvilka hären började öfverföras. Men detta gick långsamt; äfven derföre, att man på båda stränderna oroades af fiender. Karl dref dock undan dem på östra, Hamilton dem på vestra sidan, tills ändteligen alla svenskarna kommit öfver. De kring Moss och Fredrikstad samlade fienderna veko nu också undan, hvarefter Karls troppar tågade utan motstånd till Fredrikshall.

Men i hvilket tillstånd! Landet var redan tillförene alldeles utsuget och många dess innevånare bortrymda. Inga lifsmedel funnos, hvarken för menniskor eller djur. Hästarna störtade hoptals, och de qvarlefvande stodo som benrangel och gnagde barken af skogens träd. Soldaterna hade till uppehälle ingenting annat än bröd och brännvin, till bädd risqvistar, till tak himlahvalfvet, och deras matta, hopplösa utseende visade, hvad de lidit och ledo. Sinnesstämningen var orolig. *Vi hafva*, sade man, *förlorat öfver 4,000 landsmän och bland dessa endast få för fiendens vapen, utan de flesta för köld och hunger. — Det har gått*, sade andra, *nu liksom i Ukrän; vi hafva förstört oss sjelfva genom att i opassande årstid företaga orimliga tåg; och det endast för att här i Norrge bemägtiga oss några ofruktbara klippor; liksom vi icke hemma i Sverige hade af sådana mer än nog.*

Men missnöjet blygdes eller förstummades, då man såg konungen dela soldaternas alla försakelser och lidanden, granrisbädden, kölden, hungern. En gång hade han på tre dagar icke haft annan föda än dåligt hafre- eller kornbröd, och då man derefter lyckades

---

[1]) Fr. min. br. Memoir de L'etat de Suède 1747.

framleta två sillar, blefvo de en välkommen och välsmakande måltid. Föga kläder medfördes till ombyte, och när skjortan blef alltför smutsig, begärde han af hvilken officer som häldst en ny, hvarefter den förra kastades på elden. [1])

Nöden medförde också en annan olycka. I början af fälttåget och under segerns och framgångens tid hade svenskarna iakttagit en hedrande krigstukt. Icke så under olyckan och återtåget. Harmen öfver motgångarna och öfver norrmännens envisa försvar och krypskytteri; dessa känslor i förening med den rysliga hungersnöden bröto alla lydnadens och ordningens band. Landet kring Moss och Fredrikstad blef alldeles utplundradt och en mängd gårdar laggda i aska. Karl förmådde ej mer bland sina nästan döende troppar upprätthålla den förra krigstukten.

STRIDEN I FREDRIKSHALL.

Görtz hade emedlertid gifvit ny fart åt rustningarna i Sverge. Berättadt är, huru till förstärkning af konungens här hade till Kristiania kommit en tropp dalkarlar. Vid Fredrikstad mötte nu Delvig med flere tusen man. I Bohuslän samlades andra troppar, färdiga att snart komma efter, och i Dynekilen, norr om Strömstad, låg en liten skärgårdsflotta lastad med mun- och krigsförråd. Man kan ej annat än beundra den drift och förmåga, Görtz härvid ådagalade. Men å andra sidan bör ihågkommas, att det var endast genom utskrifvandet af sockenknektar och utgifvandet

---

[1]) Detta af De la Motraye uppgifna förhållandet blifver af Bielke i dess Memoires pour servir à l'histoire de Charles XII. (Linköp. Bibl. Ark.) förnekadt eller skylldt på betjeningen.

af det första myntteckuet, [1]) samt genom flere dylika åtgerder, som han mägtade dessa rustningar åstadkomma.

Sedan Karl förenat sig med Delvig och erhållit nya förråder, lät han tropparna någon tid hvila ut för att sedermera kunna med så mycket större framgång angripa Fredrikshall. Man väntade derstädes något dylikt och beredde sig till motstånd. Karl hade tagit det lilla fästet Spånvik, och midt emot detsamma och på svenska sidan anlaggt ett nytt vid namn Sundsborg, mellan hvilka drogs tvärt öfver Svinesund en brygga, som stängde inloppet till Fredrikshall. Borgrarna utrustade en kanonpråm, i afsigt att förstöra bryggan och nedskjuta fästena. Men det misslyckades, hvarefter pråmen fördes tillbaka till stadens hamn och försvar. Innevånarna beväpnades under ledning af en borgare vid namn Peder Colbjörnsen, hvilken jemnte sin broder Hans inlade vid detta tillfälle mycken ära. För den händelse, svenskarna skulle lyckas intränga i staden, beslöt man densamma afbränna och flyttade fördenskull redan i förväg sin bästa egendom antingen upp till fästningen eller ned i brandfria källarhvalf.

Emedlertid kommo till svenska lägret några öfverlöpare, som försäkrade, att största delen af Fredrikstens besättning tillbragte nätterna i staden, och att så väl denna sednare som fästningen kunde genom ett nattligt anfall öfverraskas och intagas. De till och med erbjödo sig att för sådant ändamål visa vägen. Natten efter den 24 Juni vågade Karl försöket i spetsen för 2,500 man. Alla fiendens förposter blefvo lyckligt bortsnappade, och norrmännen visste föga af, förr än Karl klockan 2 om morgonen stod utanför staden. Men vid inträngandet uppkom en häftig strid. Svenskarna framgingo med vanlig fart och i synnerhet utmärkte sig Rutger Fuchs och en Rutensparre, m. fl. Men norrmännen fäktade ock ganska tappert. Gatorna

[1]) Se 28. s.

sopades i en rigtning af fästningens, i en annan af den nyss omtalta pråmens kanoner, och öfver allt i hus och gränder kämpades med förtviflan. Till och med qvinnor deltogo i försvaret. En piga förutsåg, att svenskarna skulle snart taga och sedermera till sin fördel använda några på torget stående fältstycken. Hastigt sprang hon efter hammare och söm, förnaglade kanonerna och kastade kulorna i elfven. Ändtligen ungefär kl. 5 på morgonen hade svenskarna eröfrat hela staden och norrmännen dragit sig undan till pråmen, fästningen eller de ofvanliggande bergsskrefvorna, från hvilka de likväl med sina handgevär oroade en hvar, som visade sig på stadens gator.

Enligt öfverenskommelse och på borgerskapets begäran började man nu från Fredriksten kasta bomber på staden för att densamma antända. Man befarade nämligen, att svenska hären skulle eljest fatta stånd i husen och derifrån söka öfverraska fästningen. I följe af bombkastandet började väl några byggnader att brinna; men svenskarna, vanligtvis under anförande af konungen sjelf, skyndade till stället och släckte lågorna. Karl kallade ock några stadens qvarblifvande borgare till öfverläggning. Hemlig underrättelse härom skickades genast till fästningen; hvarefter man började rigta bomberna mot den byggnad, der sammankomsten hölls. En bland dem träffade rätta huset, slog genom taket, sprang sönder samt krossade hvad som möttes, och kullkastade och öfverhöljde med grus och splittror alla de närvarande, äfven konungen sjelf, hvilken också blef sårad i ansigtet. Han begärde då vapenhvila. Den beviljades likväl ej, utan skjutandet och bombkastandet fortforo. Men emedan norrmännen på detta sätt hvarken mägtade fördrifva svenskarna eller antända staden, lemnade Colbjörnsen åt sin dräng några beck-kransar och befallde honom smyga fram och sticka eld i flere hus; och först och främst i Colbjörnsens eget och dess slägtingars. Snart utbröto

lågorna i en bland dessa byggnader. Karl med 100 svenskar skyndade dit för att släcka; men fästningens kanoner rigtades åt samma håll och hindrade arbetet, hvarjemnte efter några ögonblick branden också på andra ställen upplågade och med oemotståndlig fart utbredde sig öfver staden. Svenskarna kommo mellan många eldar, nämligen från fästningen, från kanonpråmen, från de i bergen gömda norrmännen och från den i staden härjande branden. Karl ville i början icke vika tillbaka. Det lär hafva varit Rutger Fuchs, som sluteligen lyckades öfvertala honom dertill. Men sjelfva återtåget blef ganska dyrköpt; ty det måste tagas öfver bron, hvilken låg öppen för fiendens kanoner. Här föllo ock en mängd svenskar. Först kl. 7 om aftonen hade alla kommit öfver; konungen sjelf en bland de sista. Till hans räddning stod på andra sidan Dahlfelt med en sadlad springare.

Följderna af detta företag voro; å ena sidan, att Fredrikshall låg i aska, att många barn och värnlösa personer blifvit der innebrända, och att 100 till 200 [1]) danska krigare fallit eller tillfångatagits; — och å den andra, att svenskarna förlorade 150 till 200 fångar, samt 300 uppbrända och 900 skjutna, [2]) deribland 2 generalmajorer.

Karls vanliga krigare-åsigter framträdde flere gånger också under dessa uppträden. Vi hafva sett den tapperhet, hvarmed han sjelf deltog i striden. Han gjorde ock rättvisa åt samma egenskap äfven hos sina motståndare. Under det korta vistandet i Fredrikshall anträffade han några norrmän och begynte då högeligen prisa det mod, hvarmed de försvarade sig. En bland de utmärktaste hade som fånge blifvit förd till svenska lägret. Karl gaf honom samma afton friheten jemnte en sadlad häst med tillhörande dyrbara vapen. I bref till sin syster berättade han den allvarsamma

---

[1]) Svenska källor; äga 600 döda, 400 fångar.

[2]) Enligt den lägsta danska uppgiften; eljest 2,000 man.

striden med följande ord: — — — *I går är en liten skärmytsel förefallen emellan vårt folk och de danska, ty våra gjorde infall i staden Hall och kjörde de danske från deras bröstvärn, sedan sköt fienden från slottet sjelf eld in i staden, och brände upp alltsammans. Då drog sig vårt folk utur staden undan elden och röken. Attacken har gådt lyckelig och väl, men genom olyckliga skått hafva vi mist åtskilliga brafva officerare, som ödet inte längre ville låta lefva. Jag förblifver min hjärtans systers underdån-trognaste broder och tjenare Carolus.*

SJÖTRÄFFNINGEN I DYNEKILEN.

Krigsrörelserna till sjös voro i början af året obetydliga. Ett danska flottans försök att mellan skansarna Spånvik och Sundsborg bryta in i Svinesund och undsätta Fredrikshall blef af svenskarna tillbakaslaget.

Dessa sednare å sin sida hade i Bohnslän samlat betydliga krigs- och munförråd. Att skaffa dem till hären vid Fredrikshall var dock svårt; ty danska örlogsfartyg beherrskade den öppna segelleden utanför Svinesund. Af sådan orsak måste man på smärre skutor föra varorna inomskärs kusten utefter; men kunde också på denna väg ej komma längre än till en norr om Strömstad djupt ingående hafsvik, kallad Dynekilen. Härifrån blefvo de fraktade land- och genvägen till Svinesund och öfver dervarande brygga till konungens här. Man sökte ock befästa nämnde för svenskarna välbelägna Dynekils hamn. Vid det smala inloppet blefvo batterier anlaggda och vakt utsatt. Från Göteborg kommo ock nio smärre krigsfartyg för att bidraga till ställets skydd.

Å andra sidan blef det för danskarna lika angeläget att förstöra denna på en gång hjelpkälla och

stödjepunkt för Karls rörelser. Dess angripande var dock vådligt, i synnerhet genom det trånga och befästade sund, man hade att genomgå vid både anfall och återtåg. Men Peder Tordenskjold vågade försöket. I spetsen för sju örlogsfartyg seglade han kl. 8 f. m. den 27 Juni med strykande vind genom det trånga inloppet och angrep de innanför liggande fartygen. Flere svenska befälhafvare voro just då på ett bröllop i Dyne. De skyndade till sina skepp, och der uppstod en häftig och förtviflad kamp, som varade ända till eftermiddagen. Tordenskjolds seglare voro, ehuru färre, dock större och bättre och slutade med att tillkämpa sig en fullständig seger. Fem svenska fartyg blefvo brända eller skjutna i sank, 16 [1]) deremot tagna jemnte alla förråden och vid pass 900 man.

De svenskar, som undkommit, sökte samla folk och kanoner till inloppet för att qvarhålla Tordenskjold och dess rof. Men tiden var för knapp och Tordenskjold för snabb. Redan före qvällen hade han med sitt byte kommit ut på hafvet igen.

ÅTERTÅGET UR NORRGE.

Karls belägenhet frampå våren 1716 ingaf stora farhågor. Hans vid Fredrikshall stående här var minskad och mattad och trakten deromkring utplundrad. Ryssarna hotade med att landstiga, på egen hand i Uppland och tillhopa med danskarna i Skåne. England knotade, dels för kaperiernas och Bremens skull, dels för det skydd, några upproriska jakobiter åtnjutit. Konung Georg hade ock i början af Juni bedt Karl lemna Norrge och hotat i annor händelse uppträda till

[1]) Nordberg säger 2 eller 3. — Linköp. Bibl. Ark. Beskrifning om Karl XII säger, att Tordenskjold hade 14 fartyg och var tre gånger starkare än svenskarna.

Danmarks hjelp. *Svenskarna*, tillägger berättaren, *frukta dock, att Karl just i anledning af dessa hotelser skall stanna qvar i Norrge; om han också förut ämnat aftåga från samma land.* [1]) I sjelfva verket gaf konungen ej heller vika hvarken för ena eller andra skälet. Men nu träffades han af två så kännbara motgångar, som först det tillbakaslagna anfallet mot Fredrikshall den 24 Juni, och sedermera förlusten i Dynekilen den 27:de. Oemotsägligt var, att efter dessa båda händelser kunde för det närvarande ingenting mer mot Norrge uträttas, och redan den 28 och 29 samma månad gick Karl med hela sin här tillbaka till Sverge; tropparna i ett tillstånd af hunger och elände, som väckte djupaste deltagande. [2])

Konungen sjelf stannade på södra stranden af Svinesund och lät förbättra den der anlaggda nya skansen Sundsborg. Afsigten sades vara att ditflytta Strömstads borgare och sålunda grundlägga en stad, som skulle stänga inloppet till Fredrikshall och locka till sig den kringliggande ortens handel.

Äfven norrska hären hade af möda och hunger blifvit så medtagen, att den från slutet af Juni icke mägtade företaga några vigtiga rörelser; och efter Karls återtåg till Sverge vid samma tid inträdde en slags vapenhvila, som med obetydliga afbrott varade till årets slut. Men oaktadt detta förhållande, och oaktadt fiendtliga landstigningar hotade både Uppland och Skåne, stannade dock Karl under hela Juli och Augusti månader qvar vid Svinesund, uppehållande sig i en der belägen bondgård benämnd Norrby. [3]) Vi känna icke någon antaglig orsak till denna besynnerliga företeelse.

---

[1]) Fr. min. br. d. 20 Juni 1716.

[2]) Linköp. Bibl. Scarin till E. Benzelius, Wennersborg d. 21 Juli 1716.

[3]) Från d. 5 Juli till d. 29 Aug. 1716 äro riksregistraturets bref daterade från detta Norrby.

Så slutade infallet i Norrge 1716. Karl hade derunder ökat sitt enskilda kämparykte genom en mängd djerft trotsade lifsfaror och tappert utförda bragder, hvilka vi likväl ej hinna uppräkna. Sverge deremot hade icke vunnit ringaste fördel. Hvad det förlorat, kunna vi ej med säkerhet uppgifva; men troligen var det ganska mycket. Durktåget endast genom Skaraborgs län kostade folket derstädes omkring 1000 hästar och oxar, [1]) och östgöta-soldaternas väg genom deras eget land utmärktes af våldsamheter och förödelse. [2]) Omdömena öfver sjelfva företaget utföllo ej heller gynnsamt. De främmande hofven betraktade det som en ändamålslös vidunderlighet. Franska ministern i Stockholm skref: [3]) *konungen har på detta tåg förlorat 6,000* [4]) *man samt artilleri för 400,000 écus' värde. Tillika har han ytterligare och än tydligare för svenskarna ådagalaggt, det hans enda åtrå är att få kriga, och att han dervid icke ett ögonblick röres af de lidanden, hans folk måste undergå.* Huruvida svenskarnas eget tänkesätt härmed öfverensstämde, veta vi icke; ty med få undantag herrskade inom landet en sinnesstämning, som icke uttalade hvarken klander eller beröm.

Lärorikt är att se det sätt, hvarpå man sökte bemantla, till och med förneka fälttågets olyckliga utgång. Det var den 18 April, som svenskarna veko tillbaka från Kristiania, och den 29 Juni, som de utrymde Norrge. Men långt efteråt såg man *Das jetzt lebende Schweden* försäkra Europa, att svenskarna ännu innehade sina fördelar i samma Norrge. Det häfte, som utkom frampå hösten, meddelade ett bref, som

---

[1]) Riksark. Landshöfd. bref d. 2 Jan. 1717.

[2]) S. st. Handl. om Upph. Deput. Pro memoria af Gortz, d. 15 Juni 1716.

[3]) Den 15 Aug. 1716.

[4]) Linköp. Bibl. Ark. Beskrifning om Karl XII säger 3,000 man.

påstods vara af en svensk öfverste skrifvet i svenska fältlägret vid Kristiania den 2 Augusti 1716, och i hvilket omtalades, huru svenskarna ännu höllo nämnde stad besatt. I ett nytt än sednare på hösten tryckt häfte försäkrades, att danskarna icke kunnat i Norrge någon ting uträtta mot svenskarna; och att de sednare derstädes hade fördelen på sin sida.

TREDJE KAPITLET.

MÖTET MED ULRIKA ELEONORA.

Till följe af Karls och Ulrika Eleonoras föga medelsamma lynnen, äro deras ömsesidiga känslor icke lätta att bedöma. Karls bref tala i artiga och omständliga, dock kalla, ordalag om kärlek och tillgifvenhet. Prinsessans känna vi icke; men de torde hafva varit af samma innehåll. Också i gerningarna vexlades artigheter, till och med vigtiga tjenster. Hur Ulrika Eleonora år 1711 erbjöd sina dyrbarheter till lättande af rikets nöd, är omtaladt. [1]) Karl å sin sida ökade gång efter annan hennes anslag, från 9,000 år 1701. till 40,000 daler s. m. år 1713; [2]) detta utom serskilda gåfvor, såsom då hon t. ex. år 1708 fick till julklapp ej mindre än 5,000 riksdaler, dels i penningar, dels i penningevärde. [3]) Rätt hjertligt var dock aldrig förhållandet. I början stördes det genom Karls öfvervägande kärlek för Hedvig Sofia; och efter 1713 genom Ulrika Elonoras inträde i rådet, genom förslaget om hennes regentskap m. m.; och sist derigenom,

---

[1]) Se **24**. 179.

[2]) Statskontorets räkenskaper och Fr. min. br. d. 13 Maj 1701.

[3]) Dansk. min. br. d. 28 Dec. 1708.

att konungen, hemkommen till Sverge, på mer än ett halft år hvarken ville sjelf aflägga besök hos sin syster eller mottaga hennes. En del af sommaren 1716 tillbragte prinsessan vid Medevi i sällskap med sin från det i Norrge erhållna såret ännu icke återställda gemål. Under tiden bad hon med mycken enträgenhet, att dock någon gång få återse konungen, sin herr broder. Slutligen svarade denne med ett långt och kruserligt bref, hvars sista rader gaf med nedanstående ord det väntade löftet. *Jag hoppas, att jag lärer blifva så lyckelig och orubbat få så mycken tid för mig öfrig till att kunna fullborda mitt förehafvande, att göra min uppvaktning hos min syster, först innan jag förrättar resan till Skåne. Min glädje är fuller mycket stor, när jag tänker på, att nu snart kunna blifva så lyckelig, att få se min hjertans syster, men det värsta för mig är, att det denna gången allena lärer kunna påstå, som hastigast och helt kort, ty jag ser förut, att dertill tiden lärer blifva så kort, att allenast i knappaste laget jag lärer få uppehålla mig en dag; alltså beder jag Mon Coeur ville tillåta att om jag kan komma jag allenast på så kort tid der må förblifva, att sedan få fortsätta resan vidare.* Osäker om konungens ankomst, troligen ock om hans verkliga tänkesätt, var prinsessan mycket ängslig; häldst af dessa sednare berodde den utsigt till tronföljd, hon och hennes gemål kunde hafva. *Jag önskar*, skref Barck, *att hans majestät måtte komma till Wadstena; ty om prinsessan också nu får vänta förgäfves, kommer det att störa hennes sinneslugn.* [1])

Men denna gång beslöt Karl att aflägga det länge väntade besöket. Sista dagarna i Augusti red han från Norrby genaste vägen till Hjo; dit han tyckes hafva kommit ensam och okänd. Han ville strax med en vanlig fiskarebåt och en enda roddare skynda öfver

---

[1]) Riksark. Acta Histor. Barcks bref den 6 Juni och 15 Aug. 1716.

till Östgöta-sidan. Men vädret var hårdt och regnigt och Wetterns böljor brusade högt. Roddaren vägrade länge, men blef med penningar och löften öfvertalad, nästan tvungen. Oaktadt svårigheterna gick farten lyckligt, och båten kom i land vid Hästholmen på södra sidan af Omberget. Karl skaffade sig genast en häst, red till Wadstena och trädde, nedstänkt och våt som han var, rakt in i prinsessans rum. De kungliga syskonen samtalade sedermera med hvarandra ända till dagens slut.

Enligt en föga sannolik sägen har konungen vid detta tillfälle förebrått prinsessan hennes deltagande i regeringen 1713 m. m. samt med flit nedsmutsat hennes kläder och sidenstolar. I sjelfva verket har man dock ingen pålitlig underrättelse om de enskilda tilldragelserna vid detta möte. Men långvarigt blef det icke. Nästa dag, det var en fredag, hölls på förmiddagen offentlig Gudstjenst. Sent om qvällen satte sig konungen till häst och red ensam söder ut till Skåne.

FJERDE KAPITLET.

RYSSLAND, OENSE MED SINA BUNDSFÖRVANDTER, NÄRMAR SIG SVERGE.

Redan 1711, om ej förr, begynte åtskilliga stater och i synnerhet Preussen att frukta Rysslands brådväxande magt. Allmänna tänkesättet tog mer och mer en sådan rigtning, och sistnämnde år syntes en profetia om, huru moskoviterna skulle snart bloda och förhärja Norra Tyskland. [1]) Vi hafva redan omtalat Preussens, Sachsens och Polens förslag 1712 att i förening med Sverge tillbakadrifva den framträngande

[1]) Skokloster. Tidningar från Breslau d. 22 Nov. 1711.

nordiska jetten; likaså, huru Karls oförsonlighet mot August gjorde planen omintet. [1]) Berörde magters ovilja och afund mot Ryssland växte dock år från år, och i synnerhet när tsaren lät påskina sin önskan att bekomma fast fot i Tyskland. Något hvar fruktade en sådan granne, och han fick nu emot sig icke blott Sachsen och Preussen utan ock Hannover och till och med Danmark; ehuru ingendera ännu vågade öppet visa sådana sina tänkesätt. År 1715, när förbundsmägterna intogo Pommern, visste de dock hindra tsaren från att bekomma någon del af nämnde land. Men kort derefter förlofvade han sin brorsdotter med hertig Karl Leopold af Mecklenburg-Schwerin. Afsigten påstods vara, att gifva nämnde hertig ett motsvarande land inom ryska riket, hvaremot tsaren skulle taga Mecklenburg samt svenska fästningen Wismar, för att sålunda erhålla stämma vid tyska riksdagarna och säker nederlagsort för Rysslands Östersjö-handel. Andra mente, att han i sistnämnde afseende kastat sina blickar äfven på Travemünde, kanske till och med på Lübeck. Sådant uppskrämde än mer nyssnämnde stater, så att de beslöto göra allt för att hindra hvarje dylik plan. Belägringen mot svenskarna i Wismar drefs förnämligast genom danska och hannoveranska troppar. Just när man förutsåg fästningens snara fall, nalkades en betydlig rysk här, för att få sin anpart i eröfringen och i dess frukter. Men de andra staternas härförare bedrefvo dagtingandet så fort och så hemligt, att ryssarna ej hunno deltaga deri. De ville det oaktadt deltaga i fästningens besättande; men bundsförvandterna vägrade, hvarvid i synnerhet danska generalen Dewitz ådagalade mycken fasthet. Ryssarna hotade och tilläto sig några våldsamheter; men fåfängt. Peter anförde klagomål mot Dewitz; men denne blef af sin konung tagen i försvar. Peter erbjöd en betydlig summa för fästningens upplåtande åt hans nu

---

[1]) Se **25**. 39—52.

blifua slägtinge, hertigen af Mecklenburg; men också detta afslogs. Tsaren blef högeligen förbittrad mot både danska konungen och hannoveranska kurfursten (konungen i England). Han beslöt hämnas, men dolde ännu sina tänkesätt, och det såg för Europa ut, som det stora förbundet mot Sverge ännu med oförminskad kraft hölle tillsammans.

Det började dock sönderfalla; icke blott på nyssnämnde sätt, utan ock genom hvarjehanda oenighet mellan de öfriga magterna. Danmark önskade återfå Skåne, Halland och Blekinge; men att Sundets båda stränder skulle tillfalla en och samma magt, det ville hvarken England, Holland, Preussen eller Ryssland. — Preussen eftersträfvade om möjligt hela Pommern; men detta kunde ingen bland de andra bundsförvandterna och ej heller kejsaren medgifva. — Vestmagterna ville ej, att Ryssland eller Danmark skulle ytterligare stärka sig på Sverges bekostnad; ej heller att Sverge skulle för sina mistade östanhafs-länder bekomma ersättning genom Norrge. Så utvecklade sig på alla sidor stridiga åsigter och önskningar, och bland dessa förbundsmagter fanns numera knappt någon enda, som kunde rätt lita på den andra. Görtz insåg, hvad nytta Sverge kunde skörda af splittringen, och gjorde allt möjligt för att den samma öka; en konst, i hvilken han egde stort mästerskap.

Midt i allt detta hvimmel stod Karl den tolfte, främmande å ena sidan för statskonstens beräkningar och å den andra för hvarje tanke på eftergift, sträfvande endast efter krigisk utmärkelse, och främst efter den att omigen drifva konung August ur Polen. Huru en dylik personlighet skulle ledas och dessa många och invecklade förhållanden begagnas, sådan var den uppgift, Görtz hade att lösa.

Egenteligen funnos för Sverge tre olika vägar att beträda. Den ena, att sluta fred med alla fienderna på en gång och att dervid åt en hvar bland dem göra de medgifvanden, man kunde komma öfverens om. En

dylik uppgörelse var dock alltid mycket motbjudande för Karl; nu mera också för Peter. Denne fruktade nämligen, och med skäl, att just hans egna bundsförvandter skulle vid ett sådant tillfälle sätta sig tillsammans och göra just hans landvinningar så obetydliga som möjligt. — Andra vägen var att sluta fred med Peters afundsmän, vest- och sydmagterna, och att för sådant ändamål medgifva Polen åt August, Stettin åt Preussen, Bremen åt Hannover samt Slesvig åt Danmark, och sedermera med dessa staters hjelp återtaga från Ryssland så mycket som möjligt; och kanske omigen stänga det från Östersjön. — Tredje utvägen var att sluta fred med Ryssland och att för dess vinnande uppoffra t. ex. Ingerman- och Liffland, kanske ock Estland; och att sedermera i förbund med tsaren tillkämpa sig skadestånd på de andra magternas bekostnad, i hvilket hänseende man talade om Norrge, och om stora landvinningar i nordliga Tyskland.

Vid valet mellan dessa olika planer måste Görtz taga i beräkning Karls föresatser, nämligen att icke erkänna August, och att icke afträda någon del af sitt ärfda rike. I afseende på sednare föresatsen voro andra och tredje förslagen mindst motbjudande; ty i händelse af enskild fred bjöds i ersättning af ena partiet östan- och af det andra sunnanhafs-länder jemnte Norrge. I afseende på den första föresatsen, nämligen den mot August rigtade, var Ryssland medgörligare än syd- och vestmagterna. Enskild fred med tsaren borde således vara för konungens kända tänkesätt mindre stötande än något bland de andra förslagen. Det blef också denna plan, som Görtz vanligtvis följde, och han utmålade den med så lysande färger, att Karl tycktes åtminstone till en viss grad öfverlemna sig deråt.

I följe häraf hade Görtz knappt blifvit förste minister, förr än han lät i hemlighet föreslå tsaren fred och förbund med Sverge. Strax derefter anlände underrättelse om det sätt, hvarpå Hannover och Danmark utstängt ryssarna från Wismar. Tsaren, häröfver upp-

ragt, ville genast öppna underhandlingar med Sverge. Men hans ministrar, Ostermann och Schafirow föreställde betänkligheterna af ett förbund med den besynnerlige Karl och den äfventyrlige Görtz. Förslaget afvisades, och tsaren vidblef tills vidare sina äldre förbund.

Dessas fogningar lossnade dock, som sagdt är, mer och mer. Tsaren var mycket angelägen om att bekomma Mecklenburg och höll samma land besatt utan att dertill ega laglig rättighet. Häraf ökades missnöjet och farhågorna hos Danmark, men i synnerhet hos Hannover, hvilken sednare stat ifrigt påstod, att ryssarna borde genast utrymma det tyska landskapet. Peter blef mycket uppbragt, och följderna visade sig snart nog.

Som förut omtaladt är, hade Görtz sommaren 1716 anländt till Holland. För dervarande ryska sändebudet Kurakin framställde han då omigen fördelarna af ett förbund mellan Sverge och Ryssland, och det med så fördelaktiga färger, att Kurakin verkligen reste till den i Stettin varande tsaren för att härom ytterligare öfverlägga.

För sistnämnde furste hade förslaget mycket lockande. Han längtade efter hämnd på Hannover och på Danmark samt efter fred med Sverge för att sålunda erhålla laga fasta på sina från samma rike gjorda eröfringar. Görtz visste ock sätta personliga driffjedrar i rörelse. Tsarens förnämste läkare, skotten Erskine, [1]) blef vunnen för ifrågavarande plan; [2]) och tsaren sjelf smickrad genom försäkringar om den stora högaktning, Karl för honom hyste, och om samme konungs åstundan att hällre förbindas med tsaren än med någon annan furste. Kraftigaste understödet erhölls dock af tsarinnan. Man bragte omigen

---

[1]) Eller Areskine.

[2]) Några säga, att det var i följe af Görtz's anläggningar, som Erskine erhöll nämnde befattning.

å bana det förra förslaget om äktenskap mellan Karl Fredrik af Holstein och prinsessan Anna. Modrens fåfänga smickrades af tanken, att nämnde hennes dotter skulle blifva drottning i Sverge; och att samma Sverge skulle sedermera hjelpa till att försäkra tsarinnans lilla son om ryska tronföljden. Hon och hennes förtrogne, Menschikow, sökte fördenskull öfvertala tsaren. Denne gaf slutellgen ehuru ogerna med sig. Något skriftligt förbund blef, så vidt oss kändt är, icke upprättadt, och hela underhandlingen hölls mycket hemlig; men mundteligen tyckes tsaren hafva gifvit Sverge åtskilliga för framtiden tryggande löften, eller åtminstone förhoppningar.

Detta var första gången, det förut öfverlägsna Sverge såg sig tvunget *söka* Rysslands vänskap, stöd, nästan skydd. Karl sjelf fick taga första steget på den förödmjukande bana, som till följe af hans styrelse Sverges sednare regeringar flere gånger måst med tungt hjerta beträda.

FEMTE KAPITLET.

FÖRSLAGET OM RYSSK OCH DANSK LANDSTIGNING I SKÅNE SOMMAREN 1716.

Den magt, som genom dessa hemliga underhandlingar blef mest förd bakom ljuset var Danmark.

Det ämnade begagna Sverges värnlösa belägenhet, och hoppades nu ändteligen kunna återtaga Skåne, Halland och Blekinge. Redan 1715 i September hade tsaren lofvat dertill biträda. Båda magternas troppar skulle sommaren 1716 gemensamt landstiga i Skåne, och konung Fredrik lät för besagde ändamål anställa stora rustningar.

Men England, Holland och Preussen fingo spaning om förslaget och ogillade detsamma på grund af deras

vanliga skäl, nämligen, att Sundets båda stränder aldrig borde lyda under en och samma krona. Snart nog ångrade äfven tsaren sitt löfte, till följe dels af nämnde orsak, dels af harm öfver ryssarnas uteständande från Wismar, dels af de utsigter, Görtz förespeglat. Han tyckte ock Sverge vara redan så djupt sjunket, att Ryssland ej mer hade af detsamma någonting att befara, ville derföre ej på dess bekostnad öka Danmarks styrka; troende för sitt land bäst, om båda dessa stater hölles i ett tillstånd af svaghet och inbördes täflan. I Maj 1716 beslöto derföre han och konungen i Preussen, att Danmarks anslag mot Skåne borde hindras. Öfverenskommelsen derom blef dock så förhemligad, att Fredrik den fjerde icke hade om densamma mindsta aning. Tsaren höll tvärtom med honom personliga öfverläggningar om sättet för nämnde landstigning och låtsade derunder vänliga och trofasta tänkesätt, samt lofvade att i Juli infinna sig med en betydlig flotta och 20,000 ryssar.

Men också konung Georg i England sökte motarbeta planen; emedan den skulle skaffa icke blott Skåne åt Danmark utan, hvad ock ganska vigtigt var, ökad magt åt Ryssland. *Om*, skref hans statsminister Stanhope, *om man ännu i tre år lemnar tsaren fria händer, så kommer han att göra sig till envåldsherre öfver hela Östersjön.* Georg lät fördenskull åt Sverge erbjuda fred, förbund och kraftigt understöd, om blott Karl ville åt Hannover lemna Bremen och åt engelska sjöfarten frihet från de svåra kaperierna. Svenska sändebudet i London, Karl Gyllenborg, föreställde, *huru fädernes-landet kunde på detta sätt få fred med alla sina fiender, undantagande Ryssland.* Men Karl hade numera fästat sig vid tsaren och ville dessutom hvarken afstå Bremen eller mildra sin kapare-stadga. Han afvisade fördenskull Englands anbud. Georg vände sig då åt annat håll. [1]) England och Holland beslutade laga så,

[1]) Riksark. Karl Gyllenborgs bref till Müllern d. 10 och 18 Juni samt 20 och 27 Juli 1716.

att hvarken Sverge, Ryssland eller Danmark skulle få uteslutande välde öfver Sundet, hvarföre ock tjugu engelska och tolf holländska krigsskepp anlände till nämnde farvatten. Uppträdet fick mycken likhet med det af 1659, då samma magter på ungefär samma sätt höllo vågskålen jemnt mellan Karl Gustaf och Fredrik den tredje.

I Juli månad kom tsaren med sin gemål Katrina till Köpenhamn, beledsagade af en rysk styrka, som småningom växte till omkring 20 [1]) örlogsfartyg och 35- eller 40,000 man; ehuru blott 20 eller 24,000 voro betingade. Danmark sjelft hade i beredskap 12 eller 16 örlogsskepp, så att der, utom fraktflottan, voro församlade vid pass 38 större krigsfartyg och en landstigningshär af 58,000 man. Det var blott med utomordentlig ansträngning, som det försvagade Danmark mägtat utrusta sina egna troppar, och anskaffa underhåll åt dem och åt de främmande svärmarna. Men nu hoppades det ock säker framgång, och firade med täta lustbarheter det ryska sjelfherrskare-paret. Att dömma efter yttre skenet, rådde stor vänskap mellan de fyra magterna och deras vid Köpenhamn varande troppar och flottor.

Men på djupet lågo helt andra känslor. Konung Georg, för Bremens skull i fiendskap mot Karl, skulle väl som kurfurste i Hannover gerna sett, om amiral Norris med engelska flottan understödt landstigningen. Men engelska folket och parlamentet ogillade en sådan åsigt och ville, att Skåne skulle fortfarande tillhöra Sverge. Kännedomen häraf förlamade verksamheten hos Norris. Holländarne hyste i afseende på Skåne samma tänkesätt, som engelsmännen. Ryktet ville ock påstå, att sjömagterna vunnit tsarinnan Katrina, läkaren Erskine samt några ryska generaler, så att dessa ifrigt talade mot landstigningen. Görtz lät ock sina

---

[1]) Andra uppgifva mycket större antal; kanske galerer och fraktskepp inberäknade.

utliggare hviska i ryssarnas öron, huru de afundsjuka bundsförvandterna ville locka dem öfver till Skåne blott för att sedermera öfvergifva och blottställa dem för svenskarnas svärd. Fruktan för detta och för Karl den tolfte verkade ock afskräckande på mången. Det ena liksom det andra bidrog att än mer stärka Peter i hans ofvannämnde beslut. Landstigningen blef fördenskull under hvarjehanda svepskäl uppskjuten; ena gången anställde tsaren en stor prof- och praktsegling i spetsen för alla flottorna; en annan gång fordrade han Karlskrona eller Wismar eller Gottland, hvilket dock bundsförvandterna intetdera ville bifalla; en tredje gång påstods, att den till härarnas underhåll behöfliga skånska skörden ännu icke var mogen. Emedlertid måste Danmark underhålla ryska hären jemnte sina egna troppar. Sluteligen tröttnade konung Fredrik och bestämde landstigningen till den 10 September. Då ändtligen tillkännagaf tsaren sitt beslut att icke låta mer än en liten del af ryska tropparna deri deltaga; ty, hette det, årstiden var sen och framgången tvifvelaktig. *Men*, tillade han, *nästa vår kunde försöket vågas, om Danmark ville öfver vintern behålla qvar i landet och föda 20,000 ryssar samt låta tsarens örlogsskepp under samma tid stanna i Köpenhamn.*

Flere gånger förut hade man sagt danska konungen, att tsarens löfte om bistånd icke var att lita på. Fredrik hade dock ej velat tro på ett så groft bedrägeri; men nu låg det i öppen dag. Danskarnas harm kan ej beskrifvas, och umgänget mellan Fredrik och Peter blef i det närmaste afbrutet; ehuru denne sednare stannade ännu några veckor i Köpenhamn.

Men ej nog med, att löften och förhoppningar blifvit svikna; i deras ställe framträdde hotande faror. Vi hafva sett, huru tsaren lyckats få ungefär 40,000 ryssar och en betydlig örlogsflotta in i hjertat af Danmark. Hvarföre hade han skickat nära dubbelt så mycket troppar, som konung Fredrik begärt? Och när

de nu ej fingo deltaga i anfallet mot Skåne, hvad var då afsigten med så stor utrustning? Troligast och först den, att utsuga Danmark, förödmjuka dess konung och underhålla sin här på dess bekostnad. Men de besynnerliga och invecklade förhållandena alstrade derjemnte helt andra rykten och tydningar. Man ville veta, att Peter låtit pejla Sundet och undersöka Kronenborgs fästning; och säkert är, att han för några sina troppar begärde inträde i Köpenhamn. Man misstänkte fördenskull en af Görtz uppspunnen plan, nämligen, att ryska hären skulle genom öfverraskning taga nämnde stad; att ryska och svenska flottorna, förenade, skulle sedermera till Seland öfverföra Karl och hans skånska här, hvilken i förbund med ryssarna skulle från Danmark framtvinga ersättning för de länder, Sverge måst afträda åt Ryssland. Så gick ryktet, och det blef af flere dåtidens statsmän och sedermera af några häfdatecknare antaget som grundadt. Konungen i England, mycket uppskrämd, ville, att Norris skulle ena gången taga tsaren till fånga, andra gången tvinga honom till landstigning. Men engelska ministrarna afrådde, och Norris tvekade, erbjöd dock konung Fredrik sin hjelp mot tsaren, i händelse den skulle behöfvas. Med detta understöd ville några danska generaler angripa och nedhugga de öfvermodiga ryssarna. Men Fredrik undvek ett så våldsamt och vådligt uppträde. Han vidtog i stället allehanda försigtighetsmått samt afsade sig hvarje ytterligare hjelp af tsaren, och bad denne låta sina ryssar så fort möjligt lemna Danmark.

Peter hade intet skäl, intet svepskäl mer att stanna qvar. Försöket mot Köpenhamn, om det verkligen varit i fråga, kunde ej heller nu mera vågas, sedan danskarna blifvit varnade, och Hollands och Englands flottor infunnit sig i Sundet. Efter ett till skenet vänskapligt afsked, lemnade han med tsarinnan Köpenhamn och följdes snart af sina troppar, hvilka sedermera förlades i Mecklenburg.

Underrättelserna om ofvannämnde landstigningsplaner skulle naturligtvis bland svenskarna förorsaka mycken oro. Omkring 20 eller 30,000 man blefvo sända till Skåne, och åtskilliga försvars-anstalter vidtagna. Styrelsens ifver och åtgerder tycktes likväl icke afpassade mot farans storlek. I synnerhet ådagalade konungen ett lugn, en säkerhet, som måste förvåna. Om Peter verkeligen velat understödja Danmark, hade landstigningen i Skåne kunnat företagas redan i Augusti månad, kanske till och med i dess början. Det oaktadt låg Karl under hela denna månad och utan ringaste svepskäl qvar i bondgården Norrby vid Svinesund, och kom icke till Skåne förr än första dagarna i September, och sedan faran var i det närmaste förbi. Görtz hade visserligen låtit honom förstå, att Ryssland icke skulle i landstigningen deltaga [1]; men tillfyllestgörande förklaring öfver denna besynnerliga företeelse har ännu icke kunnat erhållas.

Ofvanbeskrifna uppträden föreföllo i främmande land och mellan främmande magter. Vi hafva dock trott oss böra desamma med någon omständlighet framställa. De äro nämligen talande bevis på oärligheten i dåtidens statskonst, och på oenigheten mellan Karls fiender. Det var ock i följe af samma uppträden, som det mot Sverge rigtade förbundet blef helt och hållet upplöst. Det hade hotat Sverge med en utomordentligt stor fara.

För räddningen hafva vi att tacka Englands och Hollands mellankomst, samt Görtz och hans sluga och lyckade underhandlingar.

---

[1]) Riksark. Görtz till Karl d. 20 Juli 1716.

SJETTE KAPITLET.

KRIGET MOT RYSSLAND ÅR 1716.

Medan Karl vintern 1716 tillämnade ett infall på Seland och verkställde ett dylikt i Norrge, ströfvade ryssarna omkring i norra delarna af Öster-Botten, eröfrade Kajaneborg, brände Uleå, Limingo, Kemi, öfvade mot folket de rysligaste illbragder och förhärjade en sträcka af 40 mil. När rofvet, kreaturen och de till slafveri ämnade fångarna icke hunno bortföras, blefvo de om hvarandra inföste i lador och der uppbrända. I Vesterbotten stod visserligen general-major Armfelt med några troppar; men icke nog stark för att hindra fiendernas brands- och blodsbragder. Det mesta af medel och manskap, som samlas kunde, måste skickas söderut. Finnland uppoffrades för Norrge, och förnämsta vapenstyrkan vändes icke mot Ryssland utan mot Danmark.

Under vårfloden hvilade krigsrörelserna på östra sidan. Men i Juni fick man veta, huru tsaren förehade åtskilliga rustningar, hvilka troddes beräknade för ett anfall mot svenska hufvudstaden. Till dennas skydd gjordes föga. Konungen sjelf låg hela tiden vid Fredrikshall eller i Norrby bondgård. Från trakten kring Stockholm voro ock de mesta tropparna, som sagdt är, dragna söder- eller vester-ut. I skären kryssade visserligen några smärre örlogsfartyg; men dessa hade ombord blott ett otillräckligt antal krigare och till besättning en hop oöfvade drängar i stället för matroser. Roslagen sväfvade i mycken oro. Ett rysskt strandhugg af några tusen man hade lätt kunnat bränna Dannemora, Löfsta, Österby; måhända Stockholm. Hufvudstadens innevånare skickade sin redbaraste egendom till landet för att undangömmas. och höllo en mängd farkoster färdiga för att sjelfva kunna vid

ryssarnas ankomst fly inåt Mälaren. Till stadens betryggande blefvo väl Armfelt och De la Barre med deras troppar nedkallade från Vesterbotten. De förmådde likväl ej hindra ryssarna från härjande besök på flere ställen i Roslags-skären, ej heller från en landstigning vid Öregrund, [1]) hvilken stad likaledes hotades med plundring och brand. Händelsevis anlände dock till nejden ett handelsfartyg, som sköt svensk lösen, hvilket skrämde fienden tillbaka. Ett rykte ville veta, att, om ej sjuklighet inritat sig på ryska flottan, hade den angripit sjelfva Stockholm. [2])

Emedlertid funnos numera i Vesterbotten inga troppar till landets försvar. I December 1716 inföllo ock ryssarna och förhärjade Kalix, Luleå, Piteå och kusten ned emot Skellefteå. Inga svenska regementer nalkades till undsättning. Flere sådana sändes i stället till Göteborg för att deltaga i det anfall mot Skottland, som våren 1717 tillämnades. Vesterbottens bönder, sålunda lemnade värnlösa, rotade sig dock tillsammans och gjorde fienden mycken afbräck, så att han omkring nyåret måste öfver Torneå draga sig tillbaka till Finnland.

I afseende på dessa krigsrörelser äro två ting att märka.

Det ena, att Karl använde ojemnförligt mer krafter vid sydvestra gränsen än till försvar för Stockholm och för Vesterbotten. Detta, som ådrog honom mycket tadel, hade sin orsak dels i det mot Norrge gjorda och det mot Skottland tillämnade anfallet; dels i behofvet af troppar till Skånes försvar mot ryssar och danskar; dels i följd af något löfte eller någon förhoppning om Rysslands fredliga tänkesätt och deraf följande fredliga uppförande. Men, och detta är den andra besynnerligheten, Peter lät sin vid Öresund samlade här icke deltaga i den derstädes tillämnade land-

---

[1]) Flere Östhammars innevånare tyckas hafva vid samma tillfälle blifvit af ryssarna bortförda.

[2]) Fr. min. br. d. 15 Aug. 1716.

stigningen; men vid samma tid fingo andra ryska troppar landstiga och härja i Roslags-skären, längre fram på hösten likaså i Vesterbotten. Måhända anställde han dessa smärre ströftåg ej blott för att rikta sina soldater och försvaga Sverge, utan ock för att dymedelst dölja sin hemliga förbindelse med sistnämnde rike.

SJUNDE KAPITLET.

KARL DEN TOLFTE I LUND, FRÅN HÖSTEN 1716 OCH TILL VÅREN 1718.

I slutet af Augusti 1716 lemnade Karl norrska gränsen och reste, såsom berättadt är, öfver Wadstena till Skåne. Här utsåg han till vistelseort, hufvudstad, högqvarter, eller hur man vill kalla det, staden Lund, hvilken, i sig sjelf föga rymlig, hade nyss undergått en svår eldsvåda och dessutom blifvit genom hårda pressningar mycket utarmad. Konungen bodde i ett hus, som tillhörde en professor vid namn Hegardt. Det var i denna boning, som man uttänkte och vidtog en stor del af de regerings-åtgerder, vi uti föregående tjuguåttonde del beskrifvit.

I sitt enskilda lefnadssätt iakttog konungen de fordna vanorna, och det med nästan större stränghet än förut. Tidigt på morgonen, några säga kl. 1 eller 2, steg han upp, [1]) lemnade företräde åt dem, som hade något att anföra, talade eller arbetade sedermera med generaler och ämbetsmän till kl. 7 förmiddagen; steg derpå till häst, hurudan ock väderleken var, och galopperade kring nejden ofta till kl. 2 eftermiddagen,

[1]) Efter Fr. min. br. d. 15 Febr. 1716 började konungen arbeta kl 4 f. m.

stundom till qvällen. Måltiderna vittnade om till och med större tarflighet än förut; ty det var nu, som bordskärlens silfver eller zink utbyttes mot jernbleck. Klockan 9 eller 10 om qvällen gick konungen till hvila, också här någon gång blott på halmkärfven och under den öfverbredda kappan.

Angående regeringsverksamheten under samma tid lemnar fransyska sändebudet följande beskrifning.

De, som vid hofvet ega befattning med ärenderna, våga icke åt vänner och slägtingar meddela mindsta upplysning om hvad som förehafves. Vare sig af misstroende eller annan beräkning, byter konungen ofta om de ämbetsmän, han begagnar. Tillika afgör och verkställer han åtgerderna, en gång genom ombudsrådet, en annan gång genom statssekreterarne, en tredje gång genom kanslisten eller kopisten, och ofta utan de öfrigas vetskap. På sådant sätt kan det icke blifva något sammanhang, hvarken i öfverläggning, beslut eller verkställighet. Dessutom vågar ingen svensk ämbetsman föreslå någon ting, som konungen ej tycker om; och mindst att med uppoffringar söka fred med England. Tvärtom hör man omgifningen smickrande påstå, att icke hela Europa förmår tvinga Sverge till eftergift. Också är konungen så stolt, som stode han segrande i hjertat af sina fienders stater. [1]

Mönstringar var ett göromål, hvarmed konungen ofta sysselsatte sig; dervid liksom fadren, undersökande hvarje soldat, hvarje häst. När denne sednare befanns undermålig, lät konungen afskära venstra örat, på det man ej skulle kunna en annan gång och under en mindre sträng mönsterherre få honom antagen. Förnämsta tidsfördrifven utgjordes dessutom af ridter, jagtfärder, och ej sällan af professorernas föredrag och i synnerhet af deras tal och disputations-öfningar.

Under eftersommaren 1717 företog Karl uppåt och utefter norrska gränsen en sprängridt, som varade

---

1) Fr. min. br. d. 16 och 28 Juni 1717.

ungefär en månad, men gick så brådskande fort, att konungen på intet ställe dröjde öfver 24 timmar. [1]) Med undantag af denna färd, tyckes han hafva stannat i Lund 1 ½ år eller från och med September 1716 till Mars 1718. Oss veterligen har han under denna tid icke gjort något längre besök i Karlskrona, Göteborg eller Malmö för att taga närmare kännedom af dessas flottor och andra vigtiga inrättningar och ämbetsverk. Till Stockholm kom han ingen gång. Under två års tid eller från September 1716 till September 1718 föreföllo dock inga krigsrörelser eller andra omständigheter, som lade mindsta hinder i vägen för ett sådant af allmänna rösten påkalladt besök. Orsakerna till uteblifvandet uppgåfvos olika; t. ex. *att Karl nu som alltid vantrifdes i stora städer och sökte dem undvika: — att han ej ville visa sig för hufvudstadens befolkning förr, än han kunde uppträda som en ärofull segrare; — att han ej ville på nära håll se och af ämbetsverken höra omständligen beskrifvas rikets olyckliga tillstånd; — att han undvek hufvudstaden för att slippa se det bland adel, ämbetsmän och Stockholmsboar rådande missnöjet.* — Vi lemna derhän, huru mycket hvar och en af dessa bevekelsegrunder bidrog till Karls uppförande; men anmärka blott, huru Gustaf den fjerde Adolf på samma sätt under sina sista regeringsår ofta dröjde långa tider i Skåne utan att vilja se sin hufvudstad.

Huru genom konungens vistelse i Lund, studenterna blefvo undanträngda och högskolans verksamhet förlamad, är redan berättadt. [2]) Det hände, att till och med professorer omöjligen kunde bekomma rum i staden. För den tunga inqvarteringen blef ersättning visserligen lofvad, men icke gifven.

Det var under vintren mellan 1716 och 1717, som konungens helsa började svigta, enligt någras

---

[1]) Fr. min. br. d. 24 Sept. och 9 Okt. 1717.

[2]) Se **26**. 102.

mening till följe af det sätt, hvarpå han under många år densamma vanvårdat. Han låg nu ett par gånger allvarsamt sjuk, dels af bröståkommor, dels af Pultavasåret, som ville gå upp igen. Men han botades ena gången genom vanliga läkemedel, en annan gång på det våldsamma sätt, vi redan omtalat. [1])

Under hela tiden lekte hans tankar förnämligast på krig. Några bland omgifningen talade väl för fred; och då de ej sjelfva tordes göra det, visste de locka andra dertill. Så t. ex. lyckades Liewen gång efter annan narra konungen i samtal med en lösmunt borgersman, hvilken, utan att känna det kinkiga förhållandet, sjöng ut med mången sanning. Men af andra fördes annat språk. Das jetzt lebende Schweden förklarade, *att, om fienderna ville återgifva allt, hvad de tagit från Sverge, då kunde fred beviljas; eljest borde kriget uppblossa med vildare lågor än någonsin förut; — ty ännu var den tolfte Karl obesegrad.* Många bland de herrar, som närmast omgåfvo konungen, talade i ungefär samma anda; nämligen om fiendernas orättvisa sak; om fredsborgesmännens, Englands och Hollands, pligt att bistå konungen; om Sverges lyckliga läge, och huru icke hela Europa skulle mägta eröfra ett sådant land, bebodt af ett sådant folk, och försvaradt af en sådan konung. [2]) Man ansåg sig icke blott tryggad, utan ock stark nog att kunna gå anfallsvis tillväga, och att dymedelst utmana en ny, en sjunde fiende, nämligen det mägtiga England, såsom läsaren finner af nästa kapitel.

---

[1]) Se **27.** 9.

[2]) Fr. min. br. d. 20 Jan., d. 15 April och d. 16 Juni 1717.

ÅTTONDE KAPITLET

FÖRSLAGET TILL LANDSTIGNING I SKOTTLAND.

För att göra detta besynnerliga uppträde fattligt, måste vår berättelse gå något tillbaka.

Englands konung, Jakob den andre, af huset Stuart, blef år 1688 afsatt, hvarefter tronen intogs först af hans måg Wilhelm den tredje, sedermera af hans dotter Anna, och efter hennes död år 1714 af Georg den förste, hvilken derjemnte fortfarande innehade sitt ärfda kurfurstendöme Hannover. Denne härstammade väl på mödernet från Stuartarna, men på fädernet från en helt annan slägt, nämligen den braunschweigska. Ännu lefde dock prins Jakob Eduard Stuart, den afsatte Jakob den andres son, hvilken af många och af sig sjelf betraktades som rätt tronarfvinge och vanligtvis kallades *pretendenten*. Engelska folket delade sig i två partier. Det ena ville till konung hafva nämnde Jakob Edvard, också för att genom honom få återinförda katolska läran och de gamla statsinrättningarna; de kallades *Torys* eller ock *Jakobiter* efter prinsens namn. Det andra partiet, de så kallade *Whigs*, hyllade Georg och önskade genom honom upprätthålla protestantiska läran och ett friare samhällsskick.

Jakobiterna, starka inom högadeln, dock underlägsna i antal och magt, sökte främmande hjelp. Först och i det längsta vände man sig till konung Ludvig den fjortonde i Frankrike, hvilken, ehuru önskande Stuartarna all framgång, likväl, tröttad af år och af spanska tronföljare-kriget, icke ville på något afgörande sätt blanda sig i dessa nya stridigheter.

Då föllo tankarna på Karl den tolfte. Mynt och manskap kunde jakobiterna, de på penningar och underhafvande rika tory-lorderna, sjelfva anskaffa. Men

för de oordnade upprors-skarorna behöfdes en kärna af gamla härdade krigare, och till dessas ledning en anförare, hvars namn och segrar, erfarenhet och mod kunde lifva och sammanhålla sinnena och ingifva hopp om framgång. Med ett ord, hvad man trodde sig behöfva, var en Karl den tolfte i spetsen för några tusen svenskar. Genom honom och dem ville man gifva styrka och fart åt det infall, jakobiterna ämnade år 1715 göra i Skottland, hvarest Stuartarna hade sina mesta anhängare. Att man trodde sig kunna öfvertala Karl till ett dylikt företag, ehuru ena hälften af hans eget rike var af fiender borttagen och den andra af det långvariga kriget utarmad; — detta, långt mer än någon ting annat, visar, hvad föreställning man gjorde sig om hans lynne och åsigter.

Hertigen af Berwick, oäkta son af Jakob den andre och sjelf marskalk i fransysk tjenst, säger sig hafva varit första uppfinnaren af nämnde plan. Andra härleda den från England och från Karl Gyllenborg. [1]) Denne, son af reduktions-mannen Jakob Gyllenborg, sjelf utrustad med qvickhet, inbillningskraft och lärdom, blef anställd vid svenska beskickningen i London samt efter 1710 dess främste man. Ärelysten, men fattig, ingick han samma år äktenskap med en rik enka inom jakobiter-partiet, hvilken jemnte sin slägt troddes hafva sedermera inverkat på hans åsigter. Det påstås, att det var först inom dessa kretsar, man föll på den tanken att förmå Karl på ett eller annat sätt understödja pretendentens nyss omtalade år 1715 tillämnade infall. Redan under första månaderna af samma år öfverlades härom, och äfven Ludvig den fjortonde kände planen. Gyllenborg förklarade den öfverensstämmande med Karls sannskyldiga fördel och framställde den för Müllern, hvilken likväl undvek att derå fästa konungens uppmärksamhet; måhända af fruktan, att denne skulle

---

[1]) Redan flere år förut skall man hafva hyst tankar i denna rigtning, enligt hvad några påstå.

störta sig i företaget just derföre, att det var så vådligt, så ovanligt. Då vände sig Gyllenborg till Görtz, hvarjemnte konung Ludvig skickade till den i Stralsund varande Karl sitt förut omtalade sändebud Croissy. Oaktadt all vältalighet och alla bemödanden, ville dock hvarken Karl eller Görtz i början lyssna till förslaget. Men fram på året, när konung Georg började öfvergå till Karls fiender och beredde sig att från Danmark inköpa det egentligen Sverge tillhöriga Bremen; då blef Karl uppretad och lät sig af Croissy ledas till underhandlingar om ifrågavarande ämne. En plan framkastades, hur Karl skulle till Skottland sända 4000 svenskar under anförande af generalmajor Hamilton, hvilken der i landet hade slägt och förbindelser. En kapten Christophers, sedermera adlad Anckarcrona, skulle anföra flottan, och Croissy hade redan uppsatt förslag till den kungörelse, den uppmaning, som borde i Stora Brittannien kringskickas. Men i de flesta dessa punkter hade fransmannen öfverskridit sin fullmagt, och fick derföre en skrapa samt befallning att afbryta underhandlingen. Han berättade både det ena och andra för Karl. Denne svarade: *eder konung borde icke förebrå eder våra personliga samtal härom. Jag har dessutom af mig sjelf troppar och fartyg nog att dermed beledsaga prins Jakob Edvard till Skottland, om han så önskar.* [1]) Men frampå sommaren blefvo, såsom vi minnas, svenska flottorna slagna och Karl af fiender omringad och instängd i Stralsund. Han mägtade ej längre försvara sig sjelf, utan måste åtminstone tills vidare uppgifva hvarje tanke på Skottland. Det derstädes utbrustna jakobiter-upproret blef ock i slutet af 1715 alldeles qväfdt.

Men dessa missöden afskräckte ej jakobiterna och deras vänner. [2]) Erik Sparre hade i Mars 1716 med

---

[1]) Fr. min. br. d. 27 Maj och d. 25 Juni 1715.

[2]) Åtskilliga gånger under året 1716 tyckes dock Gyllenborg sökt på allvar stifta fred mellan Karl och Georg; men när

pretendenten ett hemligt samtal och inberättade det samma till sin konung, [1]) och Gyllenborg rådde denne sednare att till planens befrämjande söka skilja engelska folkets sinnen från då varande engelska konungahuset. [2]) Sjelf arbetade han i denna rigtning. Omständigheterna voro gynnande. Konung Georg hade fått emot sig icke blott jakobiterna utan ock många whigs, hvilka tyckte, att han fästade mer afseende vid sitt arffurstendöme Hannover än vid sitt konungarike England; — att han, för att vinna Bremen åt det förra, höll på att inveckla det sednare i krig mot Sverge; att han redan gifvit anledning till de förderfliga kaperiernas fortsättande o. s. v. Det var på detta tänkesätt, Gyllenborg räknade. Redan i Februari 1716 skref han till Stjernhöök i Wien, *att 8 till 10,000 främmande och öfvade soldater, landsatta i Skottland, skulle med tillhjelp af de många missnöjda, kunna lätt jaga Georg från tronen.* [3]) För att än mer egga den upproriska sinnesstämningen författade han och lät, enligt begäran af Görtz, [4]) i London utgifva en bok, som framställde Georgs statskonst i för engelska folket motbjudande dager. Görtz förordade och skickade den till Karl, och ville dessutom låta den på flere språk öfversättas och i flere land spridas. Vid samma tid tyckes Gyllenborg hafva helt och hållet gått in i gunstlingens parti. Han smickrade Görtz sjelf och begagnade dennes verktyg Stambke till hemlig underhandlare och mellanlöpare i London, [5]) och talte i bref till konungen med beröm om den

---

det misslyckades, kastade han sig åter in i jakobiterplanen.

[1]) Riksark. Er. Sparre till Karl, d. 9 Mars 1716. Sparre säger der, att mötet skedde mot Sparrens vilja; andra annorlunda.

[2]) Riksark. Gyllenborg till Karl, d. 14 Maj 1716.

[3]) Riksark. d. 21 Febr. 1716.

[4]) Riksark. Görtz till Karl, d. 24 Sept. 1716.

[5]) Enligt andra källor var Stambke icke i London.

»gamle, redlige baron Görtz.» [1]) *Om*, skref ytterligare Gyllenborg till Müllern i Oktober 1716, *om hans majestät vill hämnas på konung Georg, så kan det ej ske på vigare sätt, än att från Göteborg hitsända 10,000 man, hvilka här göra mer nytta än i Norrge.* [2])

Denna underhandling, dessa förespeglade framgångar äro första i Sverges historia ingripande verkningarna af den lifliga inbillningskraft, hvilken stundom ledde och missledde Karl Gyllenborg. De äro ett förespel till de lysande men lättsinniga förhoppningar, med hvilka han och hans parti år 1741 öppnade det olyckliga kriget mot Ryssland.

Vi hafva nyss berättat, huru Karl under sitt trångmål i Stralsund lät åtminstone för ögonblicket de skottska planerna hvila. Efter hemkomsten till Skåne tyckas de hafva ånyo framsväfvat för tankarna. Han lemnade flyktande jakobitiska upprorsmän skydd inom Sverge, och många trodde sig veta, att han omigen ämnade med Frankrikes hjelp söka på Englands tron uppsätta den landsflyktige stuartska prinsen. [3]) Konung Georg gaf åt ryktet derom så stor allmänlighet, som ske kunde, för att derigenom uppskrämma sina protestantiska undersåtare och förmå dem att så mycket kraftigare understödja hans egen styrelse. [4]) Räknande på Karls kända sinnesstämning, begärde pretendenten att få uppehålla sig i Stockholm eller i Zweibrücken; men båda delarna afslogs; ty en sådan flyttning skulle alltför tidigt och tydligt röja förbindelsen. Man finner till och med, att Karl vid denna tid befallde Erik Sparre afbryta underhandlingen; antingen nu detta skedde af nyssnämnde skäl, eller ock

---

[1]) Riksark. Act. Hist. Gyllenborgs br. till Karl, Jan.— Maj 1716.

[2]) Riksark. Sekr. Strands utlåtande 1770 med tillhörande handlingar.

[3]) Riksark. Act. Hist. Erik Sparres bref d. 5 Mars 1716.

[4]) Riksark. Gyllenborgs bref d. 9 Mars 1716.

att konungen för tillfället slagit alla dessa tankar ur hågen.

När Görtz sommaren 1716 kom för svenska penningelånets skull till Holland, knöto sig genast vid hans person flere andra underhandlingar; deribland ock ofta nämnda jakobiter-förslag. Ombud från partiet infunno sig och erbjödo stora summor. Frankrike understödde medelst bibehållen tystnad; Spanien under Alberoni likaledes medelst löfte om 1,000,000 livres; och äfven ryska tsaren intogs i hemligheten. Underhandlingen mellan honom och pretendenten drefs genom förut nämnde läkare Erskine, hvilken var slägt med några bland de anseddare jakobiterna. Tsaren såg troligtvis med hemlig tillfredsställelse hela denna tillställning, dels af hat till Georg, dels i beräkning, att Karl skulle på ett så halsbrytande företag än mer uttömma Sverges krafter. Peter ville väl ännu icke personligen samspråka med Görtz; men under det båda vistades i Holland, fortsattes genom tredje man [1]) de omtalade underhandlingarna. Görtz, som tyckes hafva i början tvekat, gick hösten 1716 in i jakobiternas plan. [2]) Man finner ock vid samma tid oförklarade uttryck om betydliga penningeposter, som nämnde herrar erbjudit eller utbetalt, »*ad captandam benevolentiam*», [3]) ovisst till hvem. Att Görtz framlaggt förslaget för Karl och erhållit dennes bifall, detta har Görtz sjelf flere gånger sagt, och att dömma af alla omständigheter är det ock ganska sannolikt; ehuru man ej känner, på hvad sätt eller villkor öfverenskommelsen uppgjordes. Af hvad sedermera skedde, kan man dock gissa sig till, hvad som blifvit tillförene beslutadt, hälst det öfverensstämde, med hvad ryktet förkunnade;

---

[1]) Några påstå dock, att tsaren 2 gånger i hemlighet samtalat med Görtz.

[2]) Några tro, att Görtz's bifall till denna plan var endast låtsadt; i afsigt att locka penningar från jakobiterna.

[3]) Att vinna bevågenhet.

nämligen, — att Görtz skulle afböja hvarje skriftligt förbund, innan allt var färdigt att utbrista; [1]) — att till dess skulle jakobiternas penningar anses som åt svenska kronan gifna lån; — att Karl skulle i Göteborg samla 10 eller 12,000 svenskar; — att Görtz skulle för jakobiternas penningar låta i Holland och Frankrike uppköpa fartyg; [2]) — att dessa borde våren 1717 i Göteborg intaga berörde svenska troppar jemnte vapen för 10 till 15,000 man och öfverskeppa alltsammans till Skottland; — att till svenskarnas hjelp skulle jakobiterna i sistnämnde land uppresa innevånarne samt anskaffa hästar och munförråd m. m. Några hafva tagit för afgjordt, att Karl ämnade i egen person anföra tåget. Sådant är ock troligt; men ingenstädes bestämdt ådagalaggdt.

Förut hade flere svenska ämbetsmän känt och brefvexlat om nämnde landstigningsplan. Men när nu saken skulle gå i verkställighet, sökte man insvepa alltsammans i ett ogenomträngligt mörker. Görtz förbjöd Sparre och Gyllenborg att derom skrifva till konungen: måhända på det Karl ej skulle kunna medelst svart på hvitt öfverbevisas om delaktighet i företaget. [3]) I hela Sverge skulle ej heller någon känna hemligheten mer än konungen och hans handsekreter; och bland utrikes sändebuden blott Karl Gyllenborg i London, Gustaf Gyllenborg i Holland och Erik Sparre i Paris; dock tyckes den hafva varit anad af Müllern, troligen ock af flere. [4]) Saken framskred emedlertid

---

[1]) Uppsal. Sparres saml. Görtz till Sparre d. 20 Nov. 1716.

[2]) Görtz's förslag härom till konungen af d. 14 Sept. och Karls bifall d. 23 Okt. 1716, åberopas i handling. om Görtz i Riksark.

[3]) Detta förbud anses af några som ett bevis på, att Karl icke kände planen, och att Görtz ville, konungen ovetande, tillocka sig jakobiternas penningar.

[4]) Upps. Sparreska samlingen, Brefvexling mellan Görtz, Gyllenborg och Erik Sparre. Fr. min. br. Müllern till

ganska långsamt. Några jakobiter lemnade väl, godtroget nog, åtskilliga penningesummor; men andra prutade emot och fordrade säkerhet samt en mellan dem och Karl träffad och af båda undertecknad öfverenskommelse. Hvarje sådan ville dock Görtz, som förbemält är, undvika och påstod derföre, att jakobiterna borde tro på Karls personlighet. *Med det lynne*, skref han till Gyllenborg, *som hela verlden vet, att vår konung har, böra jakobiterna vara försäkrade om, att, så framt han ej kan medelst den utlofvade hjelpsändningen betala, hvad honom nu lånas, skall han göra det med reda medel nästa Maj månad. Detta är så mycket säkrare, som han icke vill låta blifva kändt, att han mottagit nämnde penningar för den afsigt, i hvilken de blifvit förskjutna.* Men med mycken envishet fordrade jakobiterna konungens namn och skriftliga förbindelse. Görtz, som af förutnämnde skäl icke ville någon sådan anskaffa, påstod jemnte Gyllenborg omigen, att de borde lita på Karls löften; emedan, tillade man, dessa blifvit gifna genom hans befullmägtigade ombud. Ville ej de sammansvurne härmed åtnöjas, hotade Görtz gång på gång att afbryta hela underhandlingen. Jakobiterna invände dock, att den fullmagt, Görtz af Karl bekommit, rörde blott anskaffandet af penningelån och icke nu ifrågavarande underhandlingar. Strax derefter, eller den 23 Oktober 1716, utfärdade alltså Karl en ny fullmagt, enligt hvilken Görtz förklarades *bemyndigad att med hvilken som hälst afhandla och i svenska konungens namn besluta, hvad denne sednares tjenst kunde fordra.* Yt-

Erik Sparre. Jemnför Görtz Ehre und Unschuld sid. 172, 180—182, samt Nordische Krieg **6**. 372—464, och Bihang till riksdagen 1719, sid. 206, m. fl. — Enligt S:t Simon **14**. 139, tyckes underhandlingen mellan konungen och E. Sparre blifvit mundtligen förd genom öfverste Lenck.

terligare tillades: *på det en vigtig tid icke må spillas genom att för hvarje sak inhämta vårt skriftliga bifall, lofva vi härmedelst och med vårt konungsliga ord, att allt, hvad bemälte friherre von Görtz på sådant sätt afhandlar och afslutar, det skola vi erkänna för godt och fullgilltigt.* [1]) Så snart Görtz erhållit detta papper, skickade han genast [2]) till Gyllenborg en afskrift deraf, tilläggande: *nu ändtligen kan jag säga mig vara fullt bemyndigad att härutinnan ställa och styra efter eget godtfinnande.* Han försäkrade Gyllenborg, att Karl redan våren 1716 *var böjd för ifrågavarande krigsbragd* [3]) *och nu så mycket mer, som han blifvit ytterligare förolämpad af konung Georg.* Han tillade ock: *ni kan försäkra edra vänner* [4]) *om, att vår furste har sin hand med i spelet.*

Litande på dessa ord och på den sista fullmagten, afstodo nu jakobiterna från sin fordran på Karls egenhändiga försäkran, och begärde blott, att Görtz och Gyllenborg skulle skrifteligen förklara sig hafva på konungens vägnar mottagit penningarna. Detta bifölls; och man kom öfverens om följande ordalag. *Jag undertecknad, hans kongl. majestäts af Sverge befullmägtigade ombud, erkänner, att jag till hans kongl. svenska majestäts tjenst har af .... mottagit en summa af .... som .... åt nämnde kongl. majestät anskaffat. I enlighet med den af samma kongl. majestät mig gifna fullmagt, hvilken jag förevisat, lofvar jag i samma hans kongl. majestäts namn, att* och derpå följde betalningsvillkoren. Härmed gåfvo sig jakobiterna till freds, och läto från November 1716 till Februari 1717 mindst 175,000 livres [5]) utbetalas

---

[1]) Enligt afskriften i Nordische Krieg G. 442 tillades här orden: och bringa till verkställighet.

[2]) Den 8 Jan. 1717.

[3]) Expedition.

[4]) Interessenten.

[5]) Sthm Kongl. Bibl. Handl. rör. återbetaln. af de pen-

åt Görtz, hvilken å sin sida lofvade utverka åt Gyllenborg en belöning af 4,000 riksdaler.

För att pådrifva alltsammans reste Görtz till Paris. Här bekom han likväl icke företräde hos hertigenregenten; [1]) troligtvis emedan denne börjat söka Englands vänskap. Deremot underhandlade han och Poniatowski med i staden varande jakobiter, drack i deras sällskap skålar för det blifvande stora företaget, och sökte af dem ytterligare bekomma dryga summor. Tillika uppgjordes en öfverenskommelse med det sedan 1713 bekanta [2]) och af Karl i friherrligt stånd upphöjda brödraparet Högger, köpmän och bankierer i Paris. Dessa förbundo sig, att i Mars 1717 allemna i Göteborg tre krigsskepp af 60 till 64 kanoner, hvartdera med matroser och något soldater, samt en betydlig mängd krut, m. m. [3]) Bolaget Högger skulle deremot få betalning af de jakobitiska penningarna. För att villa spåren skulle fartygen afgå från olika orter och sägas vara befraktade, det ena till Guinea, det andra till Norrge, det tredje till danska ön S:t Thomas, o. s. v. Stundom sades skepp och folk ämnade att afhämta en hop timmer, som friherrarna Högger skulle få taga till betalning af deras i Turkiet åt konungen gifna lån. [4]) Äfven i Holland inköptes fartyg och värfvades matroser.

Gyllenborg arbetade emellertid oförtrutet, dels enligt egen ingifvelse, dels enligt föreskrifter af Görtz.

---

ningar, baron Görtz på kon. Karl XII:s fullmagt år 1717 uppnegotierat af pretendentens anhängare.

[1]) Görtz har sagt, att det var Erik Sparre, hvilken i detta liksom i mycket annat honom motarbetade. — Han hade dock ett sammanträde med Frankrikes utrikes minister d'Uxelles. Se Fr. min. br.

[2]) Se **23.** 148, 150.

[3]) Stundom uppgaf Görtz antalet till 6, stundom till 8 skepp.

[4]) Riksark. Act. Histor. Flere handlingar rörande kontraktet med Högger. Bref från Görtz till Karl 1716 och 1717 samt en namnlös skrift om denna utrustning.

Afsigten var, att konung Georgs motståndare inom engelska parlamentet skulle uppeggas medelst namnlösa tidningsartiklar och stora ord om Englands gamla frihet, och hur den borde skyddas mot regeringens tilltag; samt huru parlamentet borde till hälften nedsätta antalet af de under vapen stående tropparna, och till Maj uppskjuta engelska flottans utrustning, m. fl. åtgerder, genom hvilka Englands försvarskraft mot det svenska i Mars tillämnade anfallet skulle förminskas. I Januari 1717 försäkrade också Gyllenborg, att så snart svenskarna landstigit, skulle folket i skaror skynda till deras fanor. När tiden för anfallet nalkades, förberedde Gyllenborg sjelf en resa till Holland, måhända för att sätta sig i säkerhet mot den snart utbrytande stormen.

Å sin sida lät Karl företaga åtskilliga rustningar. De i Skåne samlade tropparna blefvo ej, som de hade hoppats, hemförlofvade under vintern, utan höllos tillhopa och drogos mer och mer åt trakten af Göteborg. [1]) Der skulle ock en mindre fraktflotta utrustas under den beryktade kaparen Gathenhielm. Man lät utsprida, att tåget gällde ena gången Seland, en annan gång Jutland, en tredje gång Island eller Bremen, eller Pommern eller Liffland; men vanligtvis Norrge. Åtskilligt gjordes för att leda gissningarna åt sistnämnde håll. Flere tusen skidor beställdes, [2]) och man sade, att i Göteborg skulle byggas stora pråmar, för att till Kristiania eller Fredrikshall öfverföra nödiga belägrings-kanoner: hvarjemnte generalmajor Hamilton fick befallning att från Norrland förbereda ett infall mot Trondhiem. Han och många högre ämbetsmän trodde, att det gällde sistnämnde rike, och voro mycket missnöjde med ett företag, i deras ögon så ändamålslöst, så förderfligt. *Det kommer*, sade man, *nu liksom sistledet år att förstöra en betydlig del af*

---

1) Fr. min. br. d. 20 Nov. 1716.

2) S. st. d. 5 Febr. 1717.

det utskrifna manskapet, och likväl icke medföra någon nytta. [1])

Men just, när det mot Skottland tillämnade företaget skulle gå i verkställighet, blef planen på följande sätt upptäckt.

Under första månaderna efter Ludvig den fjortondes död bibehöll franska hofvet denna konungs mot Stuartarna gynnande åsigter. Men snart ändrades omständigheterna. Franska kronan hade tillfallit den femårige Ludvig den femtonde, under förmynderskap af hertig Filip af Orleans. Man trodde, att, om den späde konungen doge, skulle bemälte hertig söka tillrycka sig samma krona, hvilken dock i sådan händelse eftersträfvades också af Ludvig den femtondes farbroder, konung Filip den femte i Spanien; oaktadt denne sednare högtidligen afsagt sig alla dylika anspråk. Men han liksom hela spanska riket beherrskades då för tiden af kardinal Alberoni, en orolig, slug och tilltagsen herre. Denne eggade konung Filip till nämnde anspråk, och sökte för deras genomdrifvande bilda partier och väcka uppror inom Frankrike. Å en annan sida hade samme Alberoni råkat i delo med konung Georg i England, och understödde derföre i hemlighet det ofta nämnda landstigningsförslaget. Sådana voro de omständigheter, som föranledde Frankrike att helt och hållet ändra åsigter. Hertigen af Orleans ingick med konungen af England ett förbund till ömsesidigt försvar mot nämnde Alberoni. Som prof på sin nya vänskap, upptäckte hertigen allt, hvad han hade sig bekant om Sverges och jakobiternas ofvannämnde stämplingar. [2]) Georg hade redan från 1715 anat, nästan med säkerhet känt, att något sådant tillämnades; [3])

---

[1]) Fr. min. br. d. 20 Nov. 1716, d. 20 Jan., 5 Febr., 13—17 Mars och 1 April 1717.

[2]) Några säga, att Dubois, mutad af Georg, var den, som röjde hemligheten.

[3]) Riksark. Gyllenborg till Karl d. 4 Okt. 1715.

men ej kunnat leda saken i bevis. Nu och genom denna anvisning blef det honom lättare att utreda omständigheterna. Karl Gyllenborgs stora brefvexling hade redan länge föranledt misstankar. Man eftergjorde fördenskull sigillen på de bref, som kommo och gingo mellan honom, Görtz, Erik Sparre, m. fl., hvarefter samma skrifvelser blefvo på posten i London öppnade, lästa och åter förseglade, innan de fortskaffades. Det vigtigaste af innehållet gömde sig dock bakom en teckenskrift, så tillkrånglad, att den omöjligen kunde läsas, och således ej heller gifva den bestämda upplysning, man önskade.

Men vid samma tid blef till Norrges kuster väderdrifvet ett fartyg, på hvilket befann sig en främmande spejare, som någon tid uppehållit sig i Sverge. Han hade fått spaning om, att samma skepp medförde flere bref, rörande vigtiga, men hemliga angelägenheter, angaf derföre hos norrska ämbetsmyndigheterna, hvad han visste, i följe hvaraf brefven blefvo framletade, skickade till Köpenhamn och der tryckta. De gåfvo väl ökade anledningar till misstankar; men inga tydliga bevis. Konung Georg, som då för tiden vistades i Hannover, blef emedlertid orolig och skyndade till England. Utom dessa redan erhållna papper hoppades man att i Gyllenborgs värjo finna både flere och vigtigare. I Februari 1717 blef alltså nämnde i London varande herre häktad och hans papper borttagna, så många nämligen, som kunde öfverkommas. Men Gyllenborg och hans fru hade befarat en dylik öfverraskning, och redan förut bränt eller undanskaffat sjelfva urskrifterna. Afskrifter af de vigtigaste brefven hade man dock qvar, men gömda i grefvinnans silfver- och linneklädskåp. När engelska ämbetsmännen ville undersöka äfven dessa förvaringsställen, bedyrade hon, att i dem inga skrifter funnes. Det hjelpte ej. Skåpen blefvo uppbrutna och papperen framdragna. De bestodo af en mängd bref, vexlade mellan Görtz, Gyllenborg och Sparre, och lade oveder-

sägligen i dagen tillvaron och gången af hela planen. Genast tryckta, fingo de så strykande afsättning, att inom 2 dagar 10,000 exemplar såldes. Engelska regeringen lät dem också öfverflyttas på flere språk och spridas kring hela Europa, der de öfver allt förorsakade stor uppståndelse; allra mest dock i sjelfva England. Bland Londons protestantiska folkmassor utbredde sig vidunderliga sägner om de penningar och krigsförnödenheter, som katolska jakobiter skulle hafva åt svenskarna anskaffat; — likaledes, huru den påfviske pretendenten skulle infalla i landet, beledsagad och skyddad af den nordiska kämpakonungen; man väntade dem hvar dag. Händelsevis anlände flere handelsfartyg på en gång till mynningen af Themsen. *Det är svenskarna,* ropade genast den lättrogna hopen; och flere fruar inom Wigh-partiet, hvilka förut haft den protestantiske Karl den tolftes porträtt såsom en prydnad för sina rum, nedtogo detsamma, såsom ovärdigt hvarje sådan hedersplats. [1]) Georg den förste begagnade sinnesstämningen. Han lät utmåla stämplingarna så förrädiska och upprörande som möjligt och begärde magt och medel att desamma afvärja. Torypartiet vägrade och påstod, att alltsammans var en tillställning, en dikt af Georgs regering, för att locka sig till engelska folkets penningar och tillgifvenhet. Invändningarna hjelpte ej. Rykten om Karls rustningar och hot flögo kring landet; [2]) och slutligen beviljade parlamentet konung Georgs fordringar och beslöt spärra sädes- och salthandeln på Sverge, hvaraf sistnämnde land fick vidkännas stora svårigheter.

De främmande sändebuden i London ämnade i början anföra klagomål öfver den kränkning af folkrätt och sändebudsrätt, som genom Gyllenborgs fängslande blifvit föröfvad. Men snart fick man underrättelser om verkliga förhållandet, och huru Gyllenborg hade genom

---

[1]) Riksark. Orubricerad, Cahier interciperade bref.
[2]) S. st. d. 16 och 26 Febr. och 9 Mars 1717.

nämnde stämplingar mot den regering, hos hvilken han var bemyndigad, sjelf förverkat det skydd, han som sändebud haft att fordra. Då svalnade ifvern, [1]) utom hos Spaniens, Alberonis, ombud, hvilket yrkade Gyllenborgs frigifning; men förgäfves.

Görtz vistades i Haag, när han genom ett ilbud fick underrättelse om Gyllenborgs häktande. Han förstod genast orsaken och följderna, samlade derföre sina papper och hastade med Poniatowski och Stambke österut, derunder oupphörligt, på engelska regeringens begäran, förföljd af holländska ämbetsmän. I Arnheim blef han slutligen upphunnen och häktad, och hans papper borttagna. Svenska sändebudet i Holland klagade öfver dylikt uppförande mot en främmande minister. Men holländarne svarade, att Görtz aldrig för deras regering formligen uppvisat någon fullmagt som svenskt dervarande sändebud, hvilket han ej heller gjort; [2]) och att Holland var skyldigt hjelpa sin med uppror hotade bundsförvandt England. Denna sednare magt fordrade, att Görtz skulle utlemnas; men dertill ville Holland icke bifalla. Han fick tills vidare stanna i Arnheim, visserligen under fängsligt förvar, men i öfrigt under åtnjutande af mycken frihet. Han förde der äfven ett lefnadssätt, så ståtligt, som hade han varit en prins.

Ofvan bemälta uppträde förorsakade i hela Europa mycken förvåning och olika omdömen. Många ville ej tro, att svenska konungen inlåtit sig i ett företag, så tvetydigt, så vådligt och för Sverge så ändamålslöst, till och med skadligt. De antogo i stället Torypartiets redan omtalade tydning. Andra åter voro öfvertygade både om sakens verklighet och om Karls medvetande, och kände deröfver mycken förtrytelse. I synnerhet harmades protestanterna öfver den omständigheten, att Karl, som hittills varit ansedd som deras beskyddare och hjelte, nu ville i England störta

---

[1]) S. st. d. 16 Febr. 1717.

[2]) Riksark. Vellingks bref Mars 1717.

protestantismens försvarare Georg och upphöja den katolske Jakob Stuart. Häftig blef ock oviljan öfver den otacksamhet, Görtz härvid ådagalagt; ty Georg hade bevisat många välgerningar mot både honom sjelf och hans slägt.

I följd af dåtidens tal- och trycktvång funnos i Sverge ytterst få personer, som erhöllo kunskap eller ens aning om dessa tilldragelser. [1]) Några högre ämbetsmän och serdeles de, som vistades i främmande land, bekommo dock underrättelse om alltsammans. Vellingk ville i början icke sätta tro till berättelsen; men blef sluteligen öfvertygad. Müllern lyckönskade sig att ej hafva haft del i ett sådant företag; [2]) men sörjde djupt, ej blott öfver saken, utan ock öfver sättet; nämligen öfver det misstroende, som för honom, utrikes ministern, dolt ett så vigtigt ärende. Vellingk svarade: *att hafva härutinnan blifvit gjord till blindbock* [3]) *har smärtat eder, och var öfvertygad derom, likaså mig; ehuru jag till kunskap om företaget icke haft samma rättighet som ni. Vi kunna dock inbördes lyckönska hvarandra, att icke hafva varit invigda i denna olyckliga hemlighet.* [4]) Bland de få öfriga, som i Sverge fingo kännedom af förhållandet, spordes mycken nedslagenhet. *De hafva,* skref franska sändebudet, *förlorat allt hopp om fred, sedan nu äfven England och Holland blifvit retade, och sedan konungen gifvit detta nya bevis på sin oryggliga föresats att häl-*

---

[1]) Äfven sedermera har man aldrig på svenska öfversatt eller åt svenska allmänheten meddelat ofvannämnde vigtiga brefvexling.

[2]) Kongl. Bibl. i Sthm. Müllern till Vellingk d. 12 Apr. 1717.

[3]) Ignorant.

[4]) Riksark. M. Vellingks bref. Vellingk till Müllern d. 17 Maj 1717. Samma bref men på fransyska finnes i Sjöö Ark. Jfr ock Riksark. Vellingks bref till Preiss d. 20 Mars 1717, i hvilket Vellingk likaledes lyckönskar sig att hafva blifvit lemnad i okunnighet om detta företag.

dre uppoffra allt, än afstå från sina en gång fattade beslut. [1]) Smärtan var också här så mycket djupare, som svenskarna ännu fasthängde vid den föreställningen, att de och deras konung borde vara främsta kämparna mot katolska läran.

Äfven tsarens delaktighet i planen hade blifvit röjd och tadlad. Men i en formlig förklaring betygade han sin oskuld och tillika sitt missnöje med de hans ämbetsmän, som möjligtvis hade sig i dessa stämplingar inlåtit. Erskine skall hafva med ed försäkrat sig om saken okunnig. Konung Georg låtsade tro på dessa förklaringar; ehuru han var fullt öfvertygad om deras osannfärdighet.

Karl vistades i Lund, när han fick veta, att man fängslat Görtz och Gyllenborg och tryckt en hop uppsnappade bref, hvilka sades *bevisa, att han tillämnat en landstigning i Skottland.* Vid dessa ord utbrast han i löje och frågade: *finnes der någonting af min hand?* Man kunde ej finna något annat än den sista åt Görtz gifna fullmagten. *Finnes*, frågade han vidare, *finnes i densamma något ord om ett tillämnadt infall i Skottland? — Nej*, sade Müllern, *icke så vidt jag kan upptäcka.* I följe häraf påstod Karl, att fängslandet af Görtz och Gyllenborg var ett brott mot folkrätten; och han befallde öfverståthållaren att som vedergällning häkta det i Stockholm varande engelska sändebudet [2]) och att förbjuda det holländska alla besök på hofvet. Georg lät genom en serskild beskickning fråga Karl, huruvida det varit med hans bifall, som Gyllenborg förehaft nämnde hemliga underhandlingar. Karl skickade sändebudet tillbaka, utan att gifva det något företräde, utan att gifva det något svar. Han ville ej erkänna; men var för stolt, för

---

[1]) Mars 1717.

[2]) På svenska sidan påstods, att äfven denne inlåtit sig med Ryssland och Danmark i stämplingar mot Sverge.

sanningsälskande, att som Peter neka och skylla på sina ministrar.

Das Jetzt lebende Schweden tog saken på ett eget sätt. Smygförfattaren erkände, att Karl verkligen tillämnade en landstigning i Skottland; men påstod, att den skulle ske för hans egen räkning och i följe af Georgs fiendtliga uppförande [1]) mot Sverge. Hvarje förbindelse med pretendenten förnekades; månne för att lugna de uppretade protestanterna?

Uti ingen af oss känd uppsats har Gyllenborg inför sina vänner förnekat landstigningsplanen eller förnekat innehållet af de tryckta skrifvelserna. Deremot inberättade han till Müllern, att han fått tillfälle bränna upp så väl urskrifterna till de vigtigaste brefven, som nyckeln till den teckenskrift, man begagnat; *således*, tillade han, *kan jag försäkra, att våra fiender icke hafva att framlägga några urskrifter till de bref, de låtit trycka.* [2]) Det var i stöd af denna förvissning, som både jakobiter-partiet i England och hofvet i Sverge kunde allt framgent påstå, att de tryckta brefven och att hela sammansvärjningen voro af engelska regeringen hopdiktade.

Karl å sin sida yrkade oupphörligt, att Görtz och Gyllenborg skulle frigifvas. Georg svarade: *de skola frigifvas, så snart konungen af Sverge offentligen förklarar, att de i denna sak handlat utan hans vetskap och mot hans vilja, och att han ogillar deras uppförande.* Men härtill vägrade Karl. En sådan förklaring var ock svår att gifva; emedan i de tryckta brefven Görtz flere gånger nämnt Karl såsom den der egde kunskap om planen. Svenska ministrarna svarade derföre, att en dylik rentvagning *skulle vara för konungen skymflig; ty han borde ej ens misstänkas för att*

---

[1]) Man finner, att medan underhandlingarna fortgingo, har Görtz stundom talat om att taga saken på sådant sätt.

[2]) Riksark. K. Gyllenborgs bref till Müllern d. 2 Sept. 1717.

hafva haft sin hand med i ett slikt företag. Franska hofvet sökte öfvertala å ena sidan Karl sjelf till en dylik förklaring, och å den andra Georg till någon eftergift; men länge förgäfves. Sluteligen, och när Karl icke kunde på annat sätt utverka befrielse åt Gyllenborg och åt den efterlängtade Görtz, beqvämade han sig att låta åt franska sändebudet afgifva följande tillkännagifvande: *konungen af Sverge förklarar, att han icke haft någon kunskap om de åtgerder, för hvilka hans sändebud blifvit anklagade, och att han aldrig tänkt på att skicka troppar mot Englands konung och folk; och att en sådan plan aldrig fått [illegible]-steg i hans sinne; att blotta misstanken om något dylikt vore för honom en skymf; att konungen af England derföre borde återsända Gyllenborg, på det konungen af Sverge måtte komma i tillfälle undersöka dennes uppförande och detsamma bestraffa, så framt något straffvärdt blifvit begånget.* Gamla landtgrefven af Hessen hade också enträget bedt Karl om en sådan förklaring i ändamål att kunna densamma till ovännernas nedtystande framlägga. Den gafs sluteligen äfven åt honom och innehöll, att *för hertigen, regenten af Frankrike, hade konungen af Sverge redan tillräckligen förklarat, huru han allt hitintills icke haft ringaste afsigt mot storbritanniska rikets frihet. Konungens af England orättvisa tilltag hade visserligen hos konungen af Sverge alstrat en rättvis förtrytelse; men han har icke velat hämnas på engelska folket,* o. s. v. Regenten af Frankrike skickade den förklaring, han erhållit, ofördröjligen till konung Georg; som likväl dermed icke åtnöjdes, utan fordrade, att Karl skulle ovillkorligen och redan i förväg ogilla Gyllenborg och Görtz. Slutligen gaf han dock efter mot löfte, att Görtz skulle genast återvända till Sverge. [1]) Nu änd-

[1]) Fr. min. br. d. 23 April, 22 Maj, 6 Juni 1717, bland hvilka ock finnas afskrifter af konungens nämnde förklaringar. Jfr i öfrigt Wagenaer, Mahon, m. fl.

teligen och sommaren 1717 försattes oftanämnde fångar i frihet. [1]) Gyllenborg blef med ett engelskt fartyg skickad till Göteborg, hvaremot engelska sändebudet i Stockholm också befriades, men måste vända tillbaka till sitt fädernesland. När Görtz lemnade fängelset i Arnheim, skedde det med mycken prakt och i en med 6 hästar bespänd vagn, samt omgifven af en stor folkmassa, bland hvilken han utströdde mynt, under det hoparna hurrade för svenska konungen. Återvägen till denne vågade han likväl icke taga öfver Nord- eller Östersjön, af fruktan för engelska eller danska kryssare. Derföre, och af andra orsaker, gjorde han en lång krok, genom Tyskland, Preussen, Liffland, Finnland, Åland [2]) och hela Sverge och anlände först senhösten 1717 till Lund, hvarest konungen sig då uppehöll.

Nu rigtades många forskande blickar på Karl för att af hans uppförande mot de hemkomna kunna bedöma, huruvida han varit medvetande i deras planer

---

[1]) Theatrum Europæm 1717, s. 357 och följ. berättar saken på ungefär nedanstående sätt. Karls försäkran blef aldrig skriftligen afgifven. Inför franska sändebudet De la Marck skall konungen hafva blott mundteligen förklarat, först, det han aldrig befallt sina sändebud tillställa uppror i Stora Britannien. För det andra, att det var han och ingen annan, som egde att dömma och bestraffa deras uppförande, hvarföre han fordrade, att de skulle återsändas. Ungefär samma förklaring afläts i Paris af dervarande svenska sändebudet Cronström. Georg fann detta icke tillfredsställande, utan fordrade Karls eget och skrifteliga utlåtande. Slutligen erbjöd sig hertigen-regenten att gå i borgen för sanningen af Karls ord. Genom svenska sändebudet i London förklarade han sig med stöd af Karls munteliga förklaring vara öfvertygad om, att svenska konungen icke deltagit i dessa stämplingar, m. m. Det var i följe häraf, som Georg slutligen beviljade Gyllenborgs frigifvande.

[2]) Några berätta, att han från Revel seglade raka vägen till Stockholm.

eller ej. Många och deribland franska sändebudet De la Marck [1]) trodde ännu, att han var deruti-nnan oskyldig. De hoppades fördenskull få se Görtz och Gyllenborg straffade för ett så djerft och groft brott, som att med missbrukande af sin konungs fullmagt och namn och utan hans vetskap inlåta sig i så vigtiga och vådliga företag. Lika straffvärdt och än mera nesligt var, om de missbrukat samma fullmagt och samma namn som medel att narra sig till andra menniskors penningar, och de hade verkligen af jakobiterna mot nämnde säkerhet uppburit stora summor. Gamla landtgrefven af Hessen rådde också Karl att strängt beifra sådana deras förbrytelser.

Gyllenborg kom till Göteborg eftersommaren 1717, reste genast till konungen, som då vistades i Strömstad, blef väl mottagen och i Januari 1718 befordrad till statssekreterare.

I afseende på Görtz, hade Karl hela hösten 1717 längtat efter hans hemkomst, och när denna ändteligen inträffade, mottog han gunstlingen med alla tecken af fortfarande ynnest och höll med honom och mellan fyra ögon oupphörliga samtal icke blott dagar utan ock nätter igenom. Någon undersökning om företaget med jakobiterna, eller något deraf föranledt straff, eller ens missnöje hördes icke af, hvarken med hänsyn till Görtz eller Gyllenborg. Tvärt om; båda blefvo kort derefter utnämnda till Sverges ombud vid åländska fredsunderhandlingen.

Någon tid efter görtz'—gyllenborgska anslagets upptäckande, blefvo de flesta kring Göteborg samlade tropparna hemförlofvade. Det omtalade anfallet mot Norrge gick ej i verkställighet; och många sågo häri ett bevis på, att Karl icke ämnat angripa nämnde granne; ty upptäckten i England hade ej kunnat hindra eller afbryta ett sådant företag, om det verkligen varit åsyftadt.

---

[1]) Fr. min. br. d. 25 Juli 1717.

Tsar Peter vistades ännu i Holland, när Görtz frigafs ur fängelset. Dem emellan hölls då ett hemligt sammanträde, hvarvid måhända också talades om de mot Georg rigtade planerna. Ty de missnöjda i England och Skottland hade icke ens nu låtit sitt mod eller sina förslag falla. Under hemresan till Sverge hösten 1717 höll Görtz i Mitau ett sammanträde med några dervarande jakobitiska herrar. [1]) Knappt var han hemkommen till Sverge, förr än dessas ombud infunno sig derstädes för att återknyta underhandlingens tråd. Karl undvek dock att sjelf tala med dem, och ville, att Görtz skulle hvarken afslå eller bifalla, utan till framtiden uppskjuta deras planer. Emedlertid underhöllo de också hädanefter ett serskildt ombud i Ryssland och till och med, säger man, en hemlig utliggare vid åländska fredsmötet.

Hvad, som gaf ny och ökad fart åt dessa deras sednare bemödanden, var Alberonis fortfarande planer. Han ville, att Sverge och Ryssland skulle sluta fred och derpå gemensamt angripa Österrike, Hannover och England, skaffa besittningar åt tsaren i Tyskland och åt svenska konungen å annat håll. För sådant ändamål säges han hafva erbjudit en hjelp af 30 krigsskepp och 30,000 man. Några svenska ämbetsmän ansågo väl hans planer som bedrägliga luftslott. [2]) Alberoni fortsatte dock underhandlingen och skickade en Posso Buono till Sverge för att uppgöra saken. [3]) Men det gick långsamt, emedan underhandlaren kunde

---

[1]) Köpenhamn. Geh. Arch. Dansk. min. br. fr. Petersburg d. 4 Jan. 1718.

[2]) Riksark. Handl. och bref till Görtz, von Kocken till Görtz d. 30 April. Preiss till Görtz d. 16 Aug. 1718.

[3]) Fr. min. br. d. 16 Nov. 1718. Den 13 December säges dock, att Posso Buono ännu icke kommit; men, att, om han komme, skulle Karl genast vara färdig till förbund. S:t Simon **16.** 189 säger deremot, att Alberoni började betvifla verkställbarheten af dessa planer.

ej på länge anträffa Karl, hvilken vid den tiden esomoftast red fram och tillbaka utefter vestra gränsbandet, så att man icke visste, hvar han var till finnandes. Förslaget blef likväl icke öfvergifvet och brefvexlingen mellan Görtz och Alberoni tyckes hafva fortgått intill konungens död. [1])

Men knappt hade denna inträffat, förr än jakobiterna kommo med sina efterräkningar. Redan 1721 blef hos frihetstidens ständer anmäld en pretendentens fordran på 175,000 livres, hvilka Görtz till följd af Karls fullmagt uppburit. Skuldförbindelserna voro i vederbörlig ordning; men riksdagen skyllde på landets fattigdom och förmodade, att summan blifvit betald genom de dyrbara skeppslaster, Görtz utskickat. Tvisten härom fortgick vid flere riksdagar, till dess ständerna år 1757 förklarade, att Sverges heder fordrade, det skuldförbindelserna inlöstes, hvilket ock skedde med en summa af 543,354 dal. s. m. [2])

NIONDE KAPITLET.

UNDERHANDLINGEN MED SJÖRÖFRARNA PÅ MADAGASKAR.

Under slutet af sextonhundratalet hade äfventyrare och brottslingar af allehanda slag och folk sällat sig tillsammans på nordöstra kusten af ön Madagaskar och börjat derifrån idka sjöröfveri, borttagande alla handelsfartyg, som kunde öfverkommas, ehvad land och folk dessa ock tillhörde. Fribytrarnas antal växte till 1,400 man, hvilka inom kort samlade stora rike-

---

[1]) Fr. min. br. d. 16 Nov. 1718, d. 5 Febr. 1719.

[2]) Sthm. Kongl. Bibl. manuscripter. Handl. rörande återbetaln. af de penningar, baron Görtz på Karl XII:s fullmagt år 1717 uppburit af pretendentens anhängare.

domar. Men fruktan för européernas hämnd oroade dem, hvarjemnte vistelsen bland en vild befolkning blef i längden oangenäm för menniskor, hvilka dock under sin barndom lärt känna fördelarna af ordnadt samhällsskick och lugnare lif. Längtan efter dessa fördelar blef än starkare, sedan folket genom sitt blodiga yrke hunnit samla tillräckliga medel att kunna njuta af alla deras behag. Sjöröfrarna sökte fördenskull tillfälle att, under försvar af någon mägtig stat, ingå förlikning med de europeiska samhällena. Underhandling skall hafva blifvit öppnad med engelska kronan, hvilken likväl icke ville inlåta sig i företaget; ehuru en ganska betydlig skyddsafgift blef erbjuden.

Nu beslöto de vända sig till Sverge. Dånet af Karls kämparykte hade hunnit och hänfört dessa svärdets, blodsbragdernas och det okufliga modets män. Af en sådan krigsfurste hoppades de förlåtelse och skydd; häldst Sverge icke haft någon ostindisk handel och således ej heller blifvit genom deras kaperier förolämpadt. De anmälde sig år 1713 hos Vellingk och bjödo, säger man, 500,000 pund sterling samt 25 fartyg åt den stat, som ville skydda dem, och 50,000 pund sterling åt den statsman, som mägtade genomdrifva deras begäran. Vellingk anmälde saken hos rådet, och Nils Gyllenstierna tyckte *ofvannämnde medel komma svenska statskassan oändligt väl till pass.* Man ville härom skrifva till Vellingk; [1]) men nöden, villervallan och ryktet om konungens snara hemkomst hindrade eller uppsköt alla vidare åtgerder. År 1715 och i Stralsund blef förslaget framlaggdt för Karl sjelf; men i anseende till stadens förestående belägring kunde ej heller då någonting vidgöras. Fribytrarne sökte fördenskull hjelp hos konungen af Danmark; men utan framgång.

Emedlertid fortforo ofvannämnde underhandlingar

[1]) Rådsprot. d. 26 Maj 1714.

med jakobiterna. Några bland sjöröfrarna hade hört till sistnämnde parti, hvilken omständighet måhända bidrog att återföra deras tankar till Karl den tolfte. I början af 1718 läto de först genom andra och derpå genom egna ombud framställa ett nytt förslag, och det hos konungen sjelf. Innehållet var, att de skulle öfvergifva sitt förra lefnadsyrke; — att en del af dem skulle komma med 60 rikt lastade skepp till Göteborg och der sätta sig ned; — att en annan del skulle stanna qvar i deras nederlagsplatser vid Indiska hafvet; — att sistnämnde ställen eller åtminstone några bland dem skulle öfverlemnas åt svenska kronan; — att ett ostindiskt handelsbolag skulle med stöd af samma besittningar blifva i Göteborg inrättadt; — att till tacksamhet för erhållet beskydd skulle sjöröfrarna lemna ett betydligt antal skepp och en stor summa penningar och derjemte medelst tro- och huldhetsed förbinda sig till lydnad mot konungen af Sverge. Häremot betingades nämnde konungs försvar mot hvarje europeisk magt, som ville bestraffa de fordna våldsbragderna. Karl hänvisade ombuden till Görtz. Denne hoppades kunna på nu föreslagna sätt anskaffa skepp, krigare och tillika klingande mynt *för att*, som han sade, *försilfra mynttecknen*. Öfverenskommelsen afslöts på ungefär nyssnämnde grunder; dock ville Karl icke mottaga någon tacksamhetsgerd, utan fordrade i stället, att en del af sjöröfrarnas förmögenhet skulle insättas i Sverges allmänna kassor, ur hvilka sedermera dessa hans nya undersåtare egde utbekomma samma ränta, som hans gamla hade af sina insatser. Vid midsommarstiden 1718 lät han utfärda det ifrågavarande skyddsbrefvet och tillika för en bland deras underhandlare, vid namn Morgan, ordentlig fullmagt att vara svensk guvernör i nämnde ostindiska besittningar. Karl försäkrade dem ytterligare om ostörd magt öfver deras rikedomar; om uteslutande rättighet till Sverges ostindiska handel, samt om privilegierad domstol för det i sådan afsigt bildade bolaget. Några svenska

herrar, under ledning af en Wrangel och Klinkouström, skulle resa till Frankrike och Spanien, utverka nåd åt våldsmännen,[1]) värfva flere deltagare i bolaget, anskaffa flere skepp och matroser och sedermera följa Morgan till Madagaskar och närmare öfverenskomma om alla enskildheter.[2]) Många ansågo detta likasom förbundet med zaporogerna vanhedrande både för Karl och Sverge. Många betraktade ock hela saken som ett luftslott. Man trodde ej, att sjöröfrarna skulle i längden underkasta sig ett stilla och lagbundet lefnadssätt; än mindre, att de skulle insätta sina penningar i Sverges offentliga kassor, hvilka den tiden vanligtvis gåfvo hvarken säkerhet eller räntor. Snart blef alltsammans afbrutet genom Karls död. År 1719 återknötos dock underhandlingarna och fortgingo åtminstone till 1722, hvarunder ny öfverenskommelse träffades med svenska kronan. Men de vidtagna åtgerderna misslyckades dels genom tillfälliga motgångar, dels genom brist på medel, dels genom fruktan för England och för de öfrige mot sjöröfvarstaten uppretade magterna, hvilka ock slutligen förlorade tålamodet och gemensamt skickade till Indiska hafvet en större flotta, hvilken intog och tillintetgjorde dessa fribytarenästen.

TIONDE KAPITLET.

ANSLAGET MOT DANSKA BESITTNINGEN S:T TOMAS.

Hösten 1717 hade någon bland herrarna i Karls omgifning framkastat ett förslag, huru man borde skicka svenska troppar och örlogsfartyg till Vestindien

[1]) Riksark. Müllern till Vellingk d. 18 Febr. 1718.
[2]) S. st. Memoire justificat. de Colonel Morgan.

och borttaga den bland Antillerna belägna ön S:t Tomas, hvilken innehades af danskarna. Både Poniatowski och Högger, hvilka skulle skaffa medel till företaget, ogillade detsamma och ville häldre mot Norrge använda de fartyg och penningar, som kunde tillvägabringas. [1]) Svenskarna sjelfva tyckte vida angelägnare vara att återtaga den utanför Stockholm belägna ön Åland, hvilken nu innehades af ryssarna. Men måhända blef en eller annan stolthet smickrad af den tanken, att också det aflägsna Amerika skulle skåda svenska flaggan och beundra svenska hjeltemodet. Den 16 Oktober 1717 blefvo af Müllern uppsatta och af Karl underskrifna och beseglade fullmagter för en kommendör och flere kaptener, hvilka skulle intaga bemälte ö, der tillsätta svensk guvernör samt i kringliggande farvatten angripa Sverges fiender. Namnen på fullmagternas innehafvare blefvo dock aldrig införda [2]) och planen kunde af brist på medel icke bringas till verkställighet. Stundom såg den ut som en täckemantel för nya rustningar mot Skottland. Stundom tycktes den allvarligt menad; och man föreslog, att nyss omtalade sjöröfvarflotta skulle på resan från Madagaskar till Sverge göra en omväg och i förbifarten eröfra bemälte S:t Tomas. Stundom tyckes Spanien hafva ämnat deltaga i anfallet. [3]) Men under tiden inträffade konungens död, hvilken afbröt hela företaget.

---

[1]) Riksark. Act. Histor. Jfr Upps. Diplomat. Annal.

[2]) Riksark. Orubricerad Cahier, i hvilken finnas många sådana fullmagter.

[3]) Köpenh. Geh. Arch. Danska min. br. från London d. 5 Dec. 1718 och Fredrik IV:s br. till danska sändebudet i London d. 26 Nov. s. å.

ELFTE KAPITLET.

KRIGET MOT RYSSLAND 1717.

I anseende till de af Görtz förda hemliga underhandlingarna hoppades man, att tsaren skulle detta år lemna Sverge oantastadt, hvilken förmodan, jemnte brist på medel, var orsaken, hvarföre inga större troppmassor blefvo till östra kusternas beskydd hopsamlade. Men hoppet gäckades. Ryska och danska flottor härjade under Maj och Juni månader Öland och kusten af Blekinge, besatte Hanö [1]) och hotade Karlshamn och Karlskrona, till hvilket sednares skydd dock arfprinsen af Hessen vidtog åtskilliga anstalter. [2]) I Juli seglade ryssarna till det oförsvarade Gottland, gjorde strandhugg och fordrade i brandskatt 50.000 riksdaler samt 1,000 boskapskreatur m. m., alltsammans under hot att eljest bortföra landets innevånare och bästa lösegendom samt offra det återstående åt lågorna. Öns landshöfding, sjöhjelten Gustaf von Psilander, hade till försvar samlat 1,400 bönder; men dessa sprungo till skogs, så snart fienden visade sig. Psilander förlorade dock hvarken mod eller rådighet. På ryska uppmaningen svarade han, att Gottland icke hade 1000 oxar att lemna; men kunde deremot vara till tjenst med 1000 kulor, om så önskades. Derjemnte lät han till fogdar och länsmän kringskicka skrifvelser, som berättade, huru i samma dagar skulle från Sverge komma 5,000 man. Det var en dikt. Men Psilander ställde så till, att några bland brefven föllo i händerna på fienden, hvilken skrämdes [3]) och seglade bort efter

[1]) Handl. i grefliga slägten Rosens arkiv.

[2]) Fr. min. br. d. 1 Maj 1717.

[3]) Link. Bibl. Ark. Beskrifning om Karl XII.

att hafva plundrat några socknar och fört med sig omkring 1,900 hästar och boskapskreatur. [1])

Detta grannbesök spridde mycken oro i Stockholm och kringliggande skärgård: men fienden lemnade under återstående delen af året svenska kusterna i fred.

För framtiden voro förberedelserna så mycket mer oroande. Tsaren hade låtit på Åland uppföra en mängd hus eller kojor, man sade ända till 3.000, troligen med afsigt att i detta grannskap af Stockholm förlägga en betydlig styrka, som kunde vara färdig att begagna hvarje gynnande tillfälle. Detta, dåtidens Bomarsund, var också ett bland de många förebuden af hvad hundrade år sednare verkställdes. Men våren 1717 sändes från Stockholm till Åland några svenska troppar, hvilka lyckades öfverraska och nedbränna hela det tillämnade lägret. [2])

TOLFTE KAPITLET.

KRIGET MOT DANMARK 1717.

Mot slutet af 1716 afsändes från Köpenhamn flere tusen man till förstärkning af den i Norrge stående danska hären. Fraktskeppen blefvo dock af höststormar kastade mot Bohusläns skärgård, så att flere bland dem föllo i svenskarnas hand. Genom denna olycka och än mer genom förra årens stora ansträngningar och genom tsarens uppförande, var Danmark

---

[1]) Le Long 6. 293 har en helt annan berättelse, nämligen, att en svensk höfding vid namn Siöblad, flydde med besättningen till Sverge; att ryssarna länge innehade ön, o. s. v.

[2]) Link Bibl. Ark. S. st.

både magtlöst och modlöst. Peter hade väl också nu lofvat hjelp; men fjolårets erfarenhet afskrämde från dess begagnande. Deremot skickade England en flotta till understöd. På sådant sätt tryggad mot svensk landstigning, beslöt konung Fredrik att detta år icke bekosta några större rustningar. I den trängande nöden ville han till och med åt Preussen sälja sin för tillfället innehafda andel i Pommern, men man kunde ej komma öfverens om villkoren. [1])

I vida högre grad än Danmark var dock Sverge utmattadt och redlöst. Största delen af flottan kunde för penningebrist icke utrustas. [2]) Det kring Göteborg för skottska landstigningens skull samlade manskapet kunde ej hållas tillhopa, sedan jakobiterna efter planens upptäckande icke mer lemnade medel dertill. Endast några få troppar stannade qvar till Bohusläns skydd.

Sådant uppmuntrade Tordenskiöld till ett nytt försök; och det mot sjelfva Göteborg. Första dagarna af Maj nalkades han med en flotta af omkring 20 segel. Men motvind, andra säga officerarnas tredska, fördröjde infarten, hvilket bidrog till företagets misslyckande. Ty i Göteborg anade eller fick man veta afsigten och sökte i tid densamma förekomma. Farleden till inre hamnen spärrades genom en bom eller kedja, bakom hvilken svenska skeppen sedermera lågo tryggade. Dessutom och vid första underrättelse om Tordenskiolds annalkande, hade man skickat bud derom till arfprinsen af Hessen och till fältmarskalken Mörner, hvilka med 2- eller 3,000 man genast skyndade till stället. Tordenskiold hade emedlertid seglat in på strömmen och börjat med yttersta häftighet beskjuta fartyg, varf och allt, hvad nås kunde. Men arfprinsen och Mörner ordnade försvaret, och från alla

---

[1]) Riksark. Handl. rörande Görtz. Namnlöst br. d. 24 Sept. 1717.

[2]) Fr. min. br. d. 22 Maj 1717.

sidor möttes Tordenskiold med så mycken tapperhet och med så väl rigtade skott, att han efter flere timmars strid förlorade hoppet om framgång och måste med betydlig förlust draga sig tillbaka. Måhända hade hela hans flotta blifvit tagen, om ej en just då uppblåsande landtvind lättat återtåget.

Karl förutsåg anfall äfven mot Strömstad och mot det nya fästet Sundsborg. Dessas försvar uppdrogs fördenskull åt generalmajoren Gierta, samme man, som i Pultava-slaget räddade konungens lif. Han lät nu genast till Strömstads skydd uppföra åtskilliga försvarsverk. I synnerhet blef på den utanför staden liggande Laholmen en skans med namnet Carolus uppkastad och väl bestyckad. Knappt hade detta hunnit blifva färdigt, förr än Tordenskiolds flotta i början af Juli nalkades för att vid Strömstad hämnas olyckan vid Göteborg. Natten till den 8 Juli seglade hon in i hamnen och klockan 2 på morgonen började kulorna hvina, hvarefter striden fortfor i 8 timmar med å ömse sidor stort mannamod och stor mansspillan. Tordenskiolds skottpråm blef redlös, och af de 14 kanonerna i Carolus bragtes 10 till tystnad. Slutligen började krut och kulor tryta för svenskarna och elden från de 4 återstående fältstyckena mattades. Tordenskiold anade orsaken och beslöt landstiga och storma, samt styrde med 2 galerer och 8 väl bemannade båtar mot Carolus. Ögonblicket var afgörande. De få användbara svenska kanonerna kunde ingenting hufvudsakligt uträtta. Men på holmen funnos en bataljon grenadierer under öfverste Claussen, samt vesterbottningar under öfverstelöjtnant Kagg. Gierta lät dessa troppar hålla sig dolda bakom klipporna, under det Tordenskiold, i hopp om seger, skyndade mot stranden. Men när han kommit den på 20 steg nära, rusade grenadierer och vesterbottningar fram och gåfvo en salva, så mördande, att fiendtliga besättningarna bortsopades, och båtar och galerer drefvo redlösa. På en bland dessa såg man då en officer springa upp och med höga rop till-

kalla hjelp från den öfriga danska flottan. Men i samma ögonblick smällo från svenska sidan flere skott, och träffad af tre kulor föll den tappre magtlös tillbaka i båten. Det var Tordenskiold sjelf. Fienderna råkade i oordning och måste draga sig tillbaka. Alla mot Laholmen förda farkoster hade måhända kunnat tagas, så framt ej också här en gynnande landtvind fört dem ut till flottan igen; hvarefter de gemensamt anträdde återtåget.

Svenskarna hade lidit mycket, och några hus i staden voro af kulor så genomborrade, att de liknade fisksumpar. Men allt sådant glömdes i glädjen öfver den lyckliga räddningen, den vunna segern, den lysande krigsäran. Soldater och befäl tackade och lyckönskade hvarandra att hafva så väl bestått det svåra eldprofvet. Gierta lät fira dagen först genom Gudstjenst och sedermera genom muntrande gästabud.

Dagen var den märkvärdigaste, Strömstad någonsin öfverlefvat, och minnen och sägner om dess tilldragelser bibehöllo sig i orten länge nog; bland andra också följande. När Tordenskiold besköt svenskarna, lät han ett bland sina skepp vända stundom ena, stundom andra sidan till, för att kunna begagna bådas kanoner. Vändningarna skedde eller påskyndades med tillhjelp af fastgjorda kabeltåg, medelst hvilka besättningen halade fartyget fram och tillbaka. I ett ögonblick, då ej mindre än 60 danskar stodo dragande på den spända linan, kom längst efter densamma en svensk kula, som bortsopade alla sextio; så gick sägen ännu år 1742.

Sagolika, hvarandra motsägande, äro ock äldre svenska och danska häfdatecknares uppgifter om antalet af å ömse sidor fallna och sårade. Fordom ansågs det nämligen för en fosterlandspligt att i berättelserna om förefallna strider minska egna och öka fiendens förluster. Ofta framsticker denna osannfärdighet både bjert och löjlig; men sällan mer i ögonen stickande än vid detta tillfälle. Som exempel på för-

hållandet vilja vi anföra uppgifterna af både svenska, danska och främmande häfdatecknare.

		Fallna och sårade.	
		Svenskar.	Danskar.
Enligt	svensken G. Nordberg .	120.	1.600.
»	dansken Gebhardi . . .	1.600.	342.
»	tyska Theatrum Europæum	6- à 700.	3- à 400.
»	holländaren Le Long . .	19.	3- à 400.

För sin nu två gånger misslyckade djerfhet hade Tordenskiold emedlertid blifvit afsatt. Men under en annan höfding återvände snart danska flottan mot Strömstad, bombarderade staden och sökte afskära den förstärkning, som från Göteborg nalkades. Men med fintlighet och mannamod visste Gierta tillintetgöra alla slika bemödanden, så att danskarna måste för andra gången med oförrättadt ärende draga sig tillbaka, hvarefter alla betydligare krigsrörelser på denna sida upphörde.

Vid underrättelsen om segern den 8 Juli skref Karl till Gierta ett berömmande tacksägelsebref. Vid underrättelsen om anfallets förnyande, skyndade han sjelf till stridsplatsen och anlände, just som tropparna höllo bön på torget. Konungen sprang genast af hästen och deltog knäböjd i den högtidliga andakten. Derpå red han omkring i staden och nejden och besökte från hus till hus, från by till by alla sårade krigare och gaf till deras vård både penningar och omsorgsfulla föreskrifter. Slutligen lät han visa sig fästningsverken. samt hvarest och hur striderna blifvit förda.

I afsigt att trygga gränsen, vidtog han ock följande ovanliga försvarsanstalt. Han lät utefter de större vägarna upptimra torn af två våningar, den nedre 9, den öfre 11 alnar i fyrkant, med eldstaden midt uti och skottgluggar kring väggarna, men ingen dörr. För att komma ut eller in, måste man begagna stegar, som förvarades inne i tornet. På något af-

stånd skulle hvarje sådant fäste eller näste omgifvas af ett pålverk, så glest, att man inifrån kunde genom springorna skjuta på de angripande. Fjorton dylika byggnader skulle uppföras från Åseröd i Skee socken till Hogdals kyrka; hvarje beräknad för ett eller ett halft kompani soldater, och, som det tycktes, för en tillämnad kalabalik. Vi veta dock ej, huruvida alla dessa torn blefvo färdiga och begagnade. Första tanken på deras uppförande troddes konungen hafva fattat med anledning, af hvad han under hemresan såg i Siebenbürgen och Ungern.

Från den första till den femtonde September var Karl sysselsatt med dessa och dylika anordningar. Sedermera vet man ej rätt, hvar han under 14 dagars tid uppehållit sig, ej eller hvad han förehaft; blott att han sistnämnde dag med få följeslagare red öfver Enningedalselfven in i Norrge, och höll der på att blifva af fienden bortsnappad; men undkom och anlände till Sverge vid Vestra Ed, och derifrån först den 20 September till Göteborg. [1]) Här stannade han icke ens ett helt dygn. De få timmarna användes att bese varf, skepp, fästningsverk och skådeplatserna för sista striden. Den 21 steg han till häst och återvände till Lund.

Från året 1717 berättas ock, att irländaren och sjöröfvaren John Norcross, nu mera svensk kapare, hade, enligt uppdrag af Görtz, hemligen legat vid kusten af Seland och sökt öfverraska, tillfångataga, kanske döda, danska kronprinsen; men att genom lyckliga tillfälligheter fursten undkom det utlaggda försåtet.

---

[1]) I Riksregistrat. finnas dock bref daterade från Strömstad d. 7, 8, 9, 12, 14, 15 September. Måhända blefvo de af Karl ej förr än efter återkomsten från Norrge undertecknade, ehuru på ofvannämnde dagar uppsatta.

TRETTONDE KAPITLET.

KAPERIERNA.

Våren 1716 blefvo svenska kaperierna drifna med mycken ifver, så i Öster- som i synnerhet i Nordsjön. Göteborg ensamt säges hafva hyst nio serskilda idkare af denna näring. Många handelsskepp, hvilka, enligt konungens kaperistadga, bort vara fria, blefvo dock tagna och af sjörätten dömda till priser. Öfver både det ena och andra anförde rikets köpmän klagomål hos den då i Norrge krigande konungen; men utan att någonting hufvudsakligt vinna.[1] Uppmuntrade af strafflösheten, blefvo Göteborgs kapare än mer oförsynta, och de i Stockholm följde snart exemplet. Inom kort tid blefvo mellan Göteborg och Holland trettio, och mellan Stockholm och Königsberg fyratio skepp borttagna, dels af svenskar, dels af främmande. Flere ämbetsmyndigheter och bland andra upphandlingsdeputationen gjorde underdåniga föreställningar; men fåfängt. Konungen förbjöd till och med att lägga gerd eller kontribution på näringen. Slutligen lyckades Görtz att i sjelfva stadgan utverka en lindring, hvilken, redan i sig sjelf mindre betydlig, blef genom sednare inträdda förhållanden af föga gagn.

Under Karls tre sista regeringsår afstannade och måste Sverges köpenskap nästan helt och hållet afstanna. Sex de förnämsta grannarna voro rikets förklarade fiender; och från egen handel med aflägsna neutrala magter hindrades svenskarna genom brist på medel och genom Rysslands och Danmarks flottor och kryssare, hvilka beherrskade närmaste hafven. Sverge

[1] Linköp. Bibl. Ark. Berättelse om kaperierna 1710—1719, uppsatt i Februari 1719.

blef på detta sätt stängdt från all handel med den öfriga verlden. Blott en enda främmande Östersjöhamn stod dess köpfarare öppen, nämligen Königsberg, ehuru belägen i det fiendtliga Preussen. För denna utväg att i någon mån erhålla sina behof, hade Sverige att tacka Görtz, hvilken genom föreställningar om Preussarnes stora handelsvinst lyckades utverka Berlinerhofvets bifall till nämnde undantag. Men svenskarna hade ej penningar och skepp, och Königsberg icke köpmansgods nog. På salt och hvad mera, som skulle hämtas från sydliga orter, uppkom snart en förfärlig brist. Från sommaren 1716 till våren 1717 steg i Roslagen salttunnan från 17 till 36, [1] slutligen, säges det, ända till 106 [2] dal. s. m., och i Finnland blef varan stundom uppmätt och såld efter matskedar.

Oaktadt så höga priser och lockande vinster, vågade snart inga handelsskepp in i dessa af svenska, danska och ryska kapare genomsvärmade farvatten, i hvilka den fordna vikinga-andan tycktes hafva återvaknat till lif och obejdad verksamhet. Engelsmännen påstodo sig hafva derstädes mistat 72 skepp, samt laster, värderade till 170,000 pund sterling. För sjöförsäkringar fordrades utomordentligt höga afgälder; och tullen i Sverge säges, dock otroligt nog, hafva under året 1717 stigit till blott 500 dal. s. m. [3] Öfver allt spordes en bitter ovilja mot kaperier, kapare och i synnerhet mot

---

[1] Thorsjö Ark. Blackstadii bref till grefvinnan Stenbock d. 30 Mars 1717.

[2] Linköp. Bibl. Ark. Berättelse om kaperierna 1710—1719.

[3] År 1698 steg den till nära 900,000 dal. s. m. enl. Statskontorets räkenskaper.

LARS GATHENHIELM.

Son af en skeppare från byn Gatan i Odensala socken, inträdde han ej i statens tjenst, utan började redan som yngling drifva kaperi och detta med stor djerfhet och lycka; men snart ock med så samvetslös glupskhet. äfven mot egna landsmän, att man påstod, det svenska handeln hade genom honom ensam lidit mer än genom alla fiendtliga kapare tillhopa. Men han tillfogade också fienderna mycken afbräck och samlade inom kort så betydliga rikedomar, att han egde, säger man, 50 (?) fartyg och kunde lemna Karl stora förskott. År 1715 ämnade han med hvarjehanda förråder undsätta det belägrade Stralsund. Jagad och upphunnen af danskarna, brände han både skepp och last, på det ingendera skulle falla i fiendens hand. Bragden behagade konungen så väl, att han till adligt stånd upphöjde den då blott 26-årige kaparen. Åtgerden blef mycket tadlad. Till öfverskrift på adelsbrefvet föreslog man Zachariæ 5. 1—3,[1]) så lydande. *Och jag lyfte min ögon upp och såg; och si der var ett flygande bref.* — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

Och engelen sade till mig: det är den förbannelsen, som utgår öfver hela landet; ty alla tjufvar och menedare varda efter detta bref fromme dömde. Man blef i synnerhet mycket uppbragt, när Gathenhielm i Sverges tjenst och till befälhafvare på ett bland sina fartyg antog nyssnämnde John Norcross, en bland Europas mest vanryktade sjöröfvare, hvilken redan två gånger varit i England häktad, men lyckats undkomma. Denne plundrade likt och olikt, alla han kom öfver. Till och med från ett ilbud, som Gyllenborgs vänner

---

[1]) Link. Bibl. Ark. Beskrifn. om Karl XII.

afskickat till konungen, tog han alla kläderna, så att mannen måste sedermera låna sig fram. [1])

Vid något tillfälle lärer Gathenhielm blifvit sårad; ty omkring 1717 begagnade han krycka och kunde ej längre personligen deltaga i kaperierna. Det oaktadt visste han förskaffa sig kunskap om de handelsskepp, som nalkades, och lät genom sina underhöfdingar bortsnappa det ena efter det andra.

Karl fortfor att skydda mannen, skänkte honom ett gammalt i Göteborg varande skeppsvarf, [2]) lånade honom kronans örlogsfartyg [3]) och upphöjde honom år 1717 till namn och värdighet af kommendör vid flottan. Han gynnades ock af några herrar i Karls omgifning och bragte verkligen genom sina lyckade företag en mängd varor och penningar in i landet.

Men äfven han fruktade å ena sidan Karls närgångna anspråk på lån och gerder; samt å den andra en olycklig utgång på de allsidiga, oafbrutna krigen. Gathenhielm ville derföre sätta sina rikedomar i säkerhet genom att förflytta dem till främmande land. Konungen hade dock nu mera förbjudit all utförsel af guld och silfver; och icke det blott utan äfven påbjudit, att allt sådant skulle till staten aflemnas. [4]) Gathenhielm lät då i hemlighet inskeppa en mängd klingande mynt, för att afsändas till Holland; men blef genom en kaparekamrat förrådd, hvarpå fartyget med dess innehåll togs i beslag. [5]) Häröfver, säger man,

---

[1]) Efter konungens död blef Norcross af svenska regeringen häktad såsom sjöröfvare; men lyckades äfven denna gång att befria sig ur fängelset. Sedermera blef han åter af samma svenska regering tillkallad att deltaga i de med Madagaskars sjöröfvare också efter Karls död fortgående underhandlingarna; men företaget afbröts, och Norcross lemnade Sverge 1723.

[2]) Rådsprot. d. 17 Jan. 1719.

[3]) Riksregistrat. d. 7 Nov. 1717.

[4]) Se 28.

[5]) Riksregistrat. d. 24 Mars 1718.

vardt Gathenhielm så uppskrämd, att han sjuknade och dog, varande blott 29 år gammal. [1])

Under sina kaperier hade han tagit två konstrikt arbetade marmor-sarkofager, som i Rom blifvit beställda för danska konunga-ättens räkning. Gathenhielm använde dem för sin och sin frus, i hvilken egenskap de i Odensala kyrka ännu tjenstgöra, beprydda med allehanda ståtliga ord. Der omtalas bland annat, huru Guds nåd belönat Gathenhielm med *välsignelse i lifvet och lycksalighet efter döden.*

Den för silfverutförsel påbegynta rättegången fortfor emellertid, men skall, enligt sägen, hafva slutligen blifvit nedmutad. [2]) År 1719 begärde sonen inträde på riddarhuset. Med afseende på fadrens bragder ville adeln i början icke vidkännas den nye ståndsbrodern. Äfven borgareståndet förklarade sitt missnöje öfver en dylik upphöjelse; och Ulrika Eleonora sjelf tvekade. Sedermera öfvertalades hon, och lyckades att öfvertala också adeln, nämligen medelst föreställning om, huru hennes broders minne skulle skymfas, i fall ståndet vägrade godkänna det adelsbref, han utfärdat.

FJORTONDE KAPITLET.

UNDERHANDLINGAR 1717.

Vid årets början föreslog Danmark, att de mot Karl kämpande staterna skulle medelst flottor, kryssare och förbud hindra all slags handel på Sverge

---

[1]) Enligt Linköp. Bibl. Ark. Beskrifning om Karl XII fick Gathenhielm före sin död det i beslag tagna myntet genom konungens nåd tillbaka.

[2]) Linköp. Bibl. Ark. Beskrifning om Karl den tolfte, ur hvilken flere enskildheter i denna berättelse äro hemtade.

och således genom brist och hungersnöd tvinga dess konung till fred. Men detta kunde ej låta sig göra utan att skada sjömagternas köpenskap och ansågs betänkligt äfven i andra hänseenden. Holländska i Köpenhamn varande sändebudet gjorde nämligen följande invändning. *Konungen i Sverge, envis som han är, skall häldre utsätta sig för det yttersta, än antaga en sådan fred, sam förbundsmagterna önska. Men sedan, enligt nämnde förslag, hans flotta blifvit instängd och hans land uthungradt, skall tsaren lätt nog infalla i gamla Sverge och der göra sådana eröfringar, att man sedermera svårligen mägtar drifva honom ut igen.* [1]) Äfven Österrike fruktade dylika rysska landvinningar. [2]) Ifrågavarande uthungringsförslag blef alltså förkastadt, och vi hafva nyss berättat, huru Preussen, oaktadt sin fiendskap, lät Königsbergs hamn stå öppen för svenska handelsrörelsen.

Alla de mot Karl förbundna magterna voro emellertid uttröttade af det långvariga kriget och önskade fred.

Så gjorde tsaren; dels af förut omtalade ovilja mot sina bundsförvandter; dels af längtan att hinna ordna sina nya landvinningar, stadfästa sina nya inrättningar och låta sina undersåtare hämta krafter till nya eröfringar. Ty på sådana lekte ännu den orolige och ärelystne furstens tankar. Men det gällde nu mera icke Sverge. Han förutsåg, att de andra magterna icke skulle tillåta honom behålla Finnland, knappt nog Ingerman-, Est- och Liffland. Han afböjde fördenskull hvarje förslag till ett allmänt och gemensamt fredsmöte, och sökte i stället enskild förlikning med Sverge. Denna önskade han få uppgjord så snart som möjligt, för att sedermera kunna med odelade krafter vända

---

[1]) Haag. Geh. Arch. d. 9 Mars 1717.

[2]) Wien. Geh. Arch. Österrik. min. br. från Hannover d. 10 Jan. 1717.

sig åt andra håll. I norden hade också det svällande Ryssland redan hunnit fram till tvänne haf, det Hvita och det Baltiska, i söder likaledes till det Kaspiska och det Svarta; fastän från det sednare genom Prutefreden tillbakavisadt. Att dit å nyo framtränga och sålunda göra det betydelserika fyrtalet återigen fullständigt, detta var Peters lifliga önskan, liksom hans förhoppning under det krig, hvari Turkiet blifvit å nyo inveckladt mot både Österrike och Venedig.[1] Han hoppades ytterligare att, med tillhjelp af nyss uppräknade haf och af de stora mellanliggande strömmarna, kunna leda genom Ryssland en del af den rika österländska handeln och till sina ryssar en del af dess vinst. Det var en utbildning, en rysk tillämpning af Karl den elftes förslag om en svensk-persiansk handel.

Till dessa för fred med Sverge talande anledningar kom ännu en, som var för tillfället af stor vigt. Tsarens äldsta son och tillämnade efterträdare, Alexei, var en besynnerlig, utsväfvande och vanartad prins, hvilken ogillade fadrens nya inrättningar och satte sig i spetsen för dem, som ville återinföra Rysslands fordna oseder, missbruk och råhet; eller, som det väl också der kallades: *den gamla, goda tiden.* Oenigheten mellan far och son gick ganska långt. Peter befarade ena gången inrikes uppror, ty Alexei hade många och mägtiga anhängare; en annan gång, att prinsen skulle begära utländskt och i synnerhet svenskt skydd, och att Karl skulle söka, med stöd af hans parti, tillställa i Ryssland samma villervalla, som han redan försökt genom Mazeppa, och i Polen verkligen tillställt genom Radziejowski och Sapieha. Af dessa orsaker sammanlaggda var Peter under loppet af åren 1716—1718 mycket benägen för fred.

Bredvid honom ansågs konung Georg af England

---

[1] Riksark. Handl. om Görtz. Namnlöst bref d. 24 Sept. 1717, hvilket dock af sammanhanget finnes vara från Görtz till konungen.

vara norra Europas mägtigaste furste. Också han önskade förlikning med Sverge, och det af flere skäl; nämligen för att trygga Englands handel, stadfästa Hannovers herravälde öfver Bremen samt motarbeta å ena sidan Alberoni och pretendenten, och å den andra tsaren, hvars planer voro vådliga för England i afseende på handeln,[1]) och för Hannover i afseende på Mecklenburg.

Utom sistnämnde politiska spänning mellan båda staterna Ryssland och England, herrskade mellan regenterna sjelfva en personlig förbittring, hvilken hade mycket inflytande på ärendernas gång. Båda blefvo stående midt emot hvarandra, ännu icke som förklarade fiender; men som två oförsonliga medtäflare. Nordens öfriga magter leddes af sina enskilda afsigter. Preussen ville hafva Stettin och om möjligt hela Pommern; Danmark ville hafva Holstein och om möjligt äfven Sleswig och Skåne; Holland ville hafva frihet för sin handel och om möjligt ersättning för lidna kaperi-förluster. Dessa magter vände sig än till Peter, än till Georg, allt efter som de hoppades kunna genom den ene eller andre ernå målet för sina önskningar.

I följe af detta sakernas läge sökte Georg och Peter, hvar för sig, fred med Karl och erbjödo för de länder, Sverge skulle afträda, skadestånd på andra partiets bekostnad. Karl och Görtz svigtade fram och tillbaka, lutande ena gången till Englands sida, andra och de flesta gångerna till Rysslands. Det orättvisa sätt, hvarpå Georg borttagit Bremen och börjat kriget 1715, kunde Karl aldrig rätt förlåta. Rysslands bemödande att framtränga till Östersjön syntes ursäktligare, hvarjemnte också Peter sjelf, med känsla för det stora och ovanliga, alltid hyste och ådagalade en viss grad af aktning för Karls utmärkta personlighet,

---

[1]) Fr. min. br. Memoire de L'etat de Suède 1717.

hvilket icke förfelade att på den sednare göra ett gynnsamt intryck. [1])

Redan våren 1717, och medan Görtz qvarhölls i Arnheim, började Ryssland, Hannover och Preussen att hvar på sin sida söka fred. Tsaren lofvade i förväg goda villkor och begärde höra Karls. Denne fordrade då ej mindre än Liff-, Est-, Ingerman- och Finnland med undantag af Petersburg och en smal landsträcka derifrån inåt gamla Ryssland. Kort förut hade han ämnat vid mötet i Braunschweig fordra allt, hvad Ryssland eröfrat, och derjemnte som böter för det orättvisa anfallet antingen Pleskow eller en summa penningar. [2])

Konung Georg å sin sida föreslog, att Sverge skulle åt Hannover afstå Verden, stundom också Bremen, detta mot betydliga penningesummor och mot löfte om ersättning på annat håll. Karl ville dock vanligtvis ej lemna mer än en del af nämnde hertigdömen, och den blott som pant eller ock mot Englands bestämda löfte om hjelp att tvinga Danmark afstå åt Sverge Bornholm och Norrge öster om Glommen.

Preussen fordrade Stettin och landet söder om Peene, lofvande deremot trygghet för det öfriga Pommern och hjelp mot Ryssland; men Karl ville återbekomma alla sina pommerska länder och endast utbetala de 400,000 riksdaler, Preussen vid Stettinerseqvestern förskjutit.

Vi känna ej, om och hvad Ryssland, Hannover och Preussen svarat på dessa af Karl föreslagna villkor. Troligtvis har ingendera velat lemna dem någon uppmärksamhet.

Fram på sommaren 1717 fingo dock underhandlingarna nytt lif. Görtz, kommen på fri fot, hade, som förbemäldt är, ett hemligt samtal med den i Holland ännu qvardröjande tsaren. Hvad dervid föreföll, vet

---

[1]) Fr. min. d. 19 April och 25 Juli 1717.

[2]) S. st. d. 20 Jan. 1717.

ingen med säkerhet. Man gissade, att underhandlingen rörde fred mellan Ryssland och Sverge. Lösa rykten påstodo, att Görtz tagit en lineal och efter densamma på en framföre liggande karta dragit ett streck från trakten af Wiborg till Hvita hafvet, såsom förslag till blifvande riksgräns; — att han ytterligare talat om giftermålet mellan hertigen af Holstein och tsarens dotter Anna; — att han fästat Peters uppmärksamhet på den lysande framtid, hvilken sålunda skulle vänta bemälte furstinna i egenskap af Sverges drottning; — tillika huru tsaren skulle af nämnde måg kunna tillbyta sig Holstein och sålunda blifva medlem af tyska rikskroppen, kanske en gång dess hufvud. Säkert tyckes vara, att Peter yttrat längtan efter fred och gifvit förhoppningar om Finnlands, kanske ock om Revels återlemnande samt om tre månaders vapenhvila. Deremot, säger man, utfäste sig Görtz, att med det snaraste hafva hos Karl undanröjt hindren för sakens afslutande. På hemresan från Holland hösten 1717 blef också Görtz i Riga och Revel af ryssarna med ärebetygelser mottagen och sedermera af flere deras örlogsfartyg beledsagad på seglatsen till Sverge. [1])

FEMTONDE KAPITLET.

SINNESSTÄMNINGEN UNDER VINTERN 1718.

En sådan begynnelse var lofvande; men fortgången svarade ej deremot. Sverge spände sina fordringar för högt, i följe dels af Karls lynne, dels af hans och Görtz's beräkning på förbemälte prins Alexei. Denne, som nu mera ohjelpligen brutit med sin far

[1]) Link. Bibl Ark. Gust Benzelstierna till E. Benzelius d 21 Nov 1717.

och rymt till främmande land, lät också hemligen hos Görtz anhålla om Sverges hjelp. Karls rättskänsla skyggade tillbaka vid tanken på förbund med en mot sin far upprorisk son. Men Görtz öfvertalade honom att genom Poniatowski inbjuda och lofva prinsen understöd.[1]) Rätt allvarligt ville dock Karl ej blanda sig i denna sak; och när Alexei kort derefter blef häktad, klagade Görtz, att man *af otidig blödighet låtit tillfället gå sig ur händerna.*[2]) Medan prinsen ännu var fri och kunde anställa oroligheter, räknade Görtz på tsarens förlägenhet och trodde eller låtsade tro, att man kunde åt Sverge återförskaffa icke blott Revel utan ock Narwa och Wiborg.[3]) Lätt är dock att gissa, hvad tsaren skulle tänka om dessa anspråk; likaså om Sverges uppförande, när han snart fick veta, huru det samtidigt underhandlade med honom och med hans uppproriske son.

Oroad genom mötet mellan tsaren och Görtz, beslöt emellertid också konung Georg att röra på sig och skall hafva erbjudit sistnämnde herre en hög riddare-orden, i fall han lyckades utverka Bremens afstående åt Hannover. Hela hösten och vintren fördes härom lifliga underhandlingar, och Georg sökte genom två serskilda till Sverge affärdade sändebud få sin fred afslutad före tsarens. Alla hans bemödanden blefvo dock fåfänga; emedan de ömsesidiga anspråken kunde på intet vis sammanjemnkas. Georg började ock misstro Sverges uppriktighet och lät afbryta eller åtminstone för tillfället uppskjuta hela underhandlingen; gifvande derjemnte tillkänna, att, i fall den skulle återupptagas, var det Sverge, som nu mera borde derom anhålla, och det genom att skicka sina ombud till

---

[1]) Fr. min. br. d. 20 Dec. 1717.

[2]) Riksark. Görtz till Karl d. 5 Jan. 1718.

[3]) S. st. Handl. om Görtz. Namnlöst bref af d. 24 Sept. 1717, troligen från Görtz till konungen.

London; en fordran, som måste för Karls stolthet kännas mycket sårande.

Också Danmark sökte enskild fred; men nästan ingen lyssnade till dess röst. Det var nämligen på Danmarks bekostnad, som Sverge ämnade begära och de öfriga magterna i nödfall medgifva en betydlig del af den ersättning, som kunde komma i fråga.

Äfven Preussen sökte omigen fred och förbund. I början af 1718 skulle derom öppnas underhandlingar i Danzig och genom Vellingk.[1] Men dels vidhöll Karl sina nyligen omtalade höga anspråk,[2] dels visade han så mycken likgilltighet och fördröjde så länge sitt svar, att Preussen förlorade tålamodet och ingick nära förbund med Ryssland.

En för fäderneslandet dräglig fred hade måhända kunnat vintren mellan 1717 och 1718 erhållas, antingen med Peter eller med Georg. Men frampå året 1718 befriades båda dessa furstar från de faror, som mest oroat dem; Peter genom Alexeis död och Georg genom flere ingångna förbund, hvilka tryggade honom mot både Alberoni och pretendenten. Ingendera blef sedermera så angelägen om Sverges vänskap, som förut, och det lyckliga tillfället hade gått förloradt. Orsaken låg hos Karl. Oaktadt Sverges oförmåga till längre försvar, kunde han icke beqväma sig till de eftergifter, som nödvändigheten fordrade. Någon gång, i anfall af sin fordna stolthet, ville han knappt afstå en enda tum; detta mot fiender, som egde i handom mer än halfva hans rike. I sådana tänkesätt blef han än i denna stund stärkt af åtskilliga personer. En skrifvelse till honom[3] från Vellingk innehöll t. ex. följande ord: *jag har alltid påstått, att eders majestät*

---

[1] Riksark. Stiernhöök till konungen d. 23 Febr. 1718. Sjöö Ark. Vellingk till Ilgén d. 25 Jan. 1718.

[2] Se sid. 84. Riksark. Müllern till Görtz d. 2 Juli 1718.

[3] Af d. 19 Jan. 1718 i Link. Bibl. Ark.

aldrig lärer bevekas att för evigt afstå åt fienden någon del af sitt ärfda rike; emedan sådant skulle strida mot eders majestäts ära, [1] *och att, om något af Ingermanland skall afträdas, bör det ske under namn af återställande* [2] *till fordna egaren.* Hvad Görtz beträffar, är det säkert, att han ifrigt önskade fred med någon bland fienderna, och att han emellanåt sökte dertill vinna Karls bifall. Men när konungen ingalunda ville beqväma sig till antagliga villkor, då gaf Görtz efter och nedlät sig, som vi framdeles få se, till ett smicker än mera motbjudande, än det nyss efter Vellingk anförda. Görtz talade då, som tänkte han blott på nya krig och nya tillfällen för Karl att med sina kämpadater förvåna verlden. Samma språk fördes ock af det vanliga krigspartiet bland omgifningen, hvilket försäkrade, att *det var fienderna, men icke Sverge, som hade ondt om penningar.* Samma språk fördes ock af några skalder och af deras inbillningskraft och förtjusning. I välklingande verser [3] uppmanades konungen att djerft gå till strids mot alla de motförbundna magterna. Det hette bland annat:

Ja, oförskräckte Karl! om du de länder alla
Vill återfå, som bort din ovän röfvat har;
Så ropa: »svenskar, upp att segra eller falla!»
Och visa sjelf, att blott för krig du skapad var.
I fred din hjeltearm kan icke fruktad blifva;
Ty blott i stridens larm sin kraft han visa kan.
Der skall ock lyckan dig förnyad ära gifva,
Och Mars med bifallsblick ditt fälttåg skåda an.

Utom dessa tankar och uppmaningar fanns ock ett annat hinder för freden, nämligen, att hvarken ko-

[1] Gloire.
[2] Restitution.
[3] Ursprungligen på tyska språket.

nungen eller Görtz kunde på länge besluta sig i valet mellan Peter eller Georg. Detta kom ej ensamt från den ombytlighet, den dubbelhet, som utmärkte Görtz. Karl, vanligtvis bestämd och orubblig, var dock härutinnan nästan lika obeslutsam och vankelmodig, som de andra, och deltog sjelf hela tiden i den dubbla underhandlingen. Sak samma med Müllern och de öfriga rådgifrarna. Uppträdet var en olycklig följd af det olyckliga läget. Hvardera freden medförde och måste medföra hotande vådor, svidande förluster, bittra förödmjukelser; och lik en febersjuk kastade sig Sverge fram och tillbaka än på ena, än på andra sidan, finnande på ingendera lisa och lugn. Omvexlingarna och det tvetydiga uppförandet måste emellertid väcka misstroende. Georg befarade, att de fredsunderhandlingar, Sverge med honom förde, icke vore allvarligt menade utan anställda blott för skens skull och för att skrämma tsaren till större eftergifter. Å sin sida hyste Peter samma misstankar. Båda hade rätt; ty sådan var verkligen svenska hofvets beräkning. Men till denna dubbelhet kom också en annan, redan förut påpekad; nämligen, att man samtidigt underhandlade med Georg om fred och med Alberoni om Georgs störtande; likaså med tsaren om fred och med Alexei om uppror mot samme tsar. En sådan statskonst blef slutliga följden af Sverges vanmagt, af konungens envishet och af gunstlingens oärlighet och vankelmod. Hos både Georg och Peter föranledde och måste den föranleda mycken ovilja. Men i stället att förena sig mot Sverge, fortforo de ännu till en tid att hvar på sin sida söka förlikning med samma land; ett tydligt bevis på höjden af dels deras längtan efter fred, dels deras ömsesidiga förbittring, och dels deras fruktan för Karl och för svenskarna också under dessas närvarande olyckliga belägenhet.

SEXTONDE KAPITLET.

FREDSMÖTET PÅ ÅLAND 1718.

Sedan vi uti föregående kapitel tecknat läget och sinnesstämningen, skola vi nu omständligare beskrifva de märkvärdiga fredsunderhandlingarnas gång.

FÖRBEREDANDE ÖFVERLÄGGNINGAR.

I afseende på fred med Georg eller med Peter såg man slutligen och efter mycket vacklande utbilda sig två olika öfvertygelser, två olika partier. Det ena bestod af arfprinsen Fredrik, af prinsessan Ulrika Eleonora, af Müllern och Düker samt af hela den svenska och hessiska ligan. Emedan fred kunde på ingendera sidan erhållas utan stora uppoffringar, ville detta parti, med lifligt understöd af fransyska hofvet, hålla sig till konung Georg och till dess vänner, och af dem köpa fred och biträde genom att afstå större eller mindre delar af sunnanhafsländerna, och sedermera med hjelp af så vunna bundsförvandter återtaga af östanhafs-besittningarna så mycket som möjligt. *Dessa sednare*, påstod man, *äro nödvändiga mot Ryssland; men tyska lydländerna kosta blott penningar och inveckla Sverge i hvarje europeiskt krig.* — Det andra partiet, det holsteinska, i spetsen för hvilket Görtz stod, lutade mer och mer till Ryssland, dertill bevekt af fruktan för tsarens magt, af svårigheten att frånrycka honom hans eröfringar, och ej mindst af dynastiska planer, nämligen att genom giftermål och förbund med ryska hofvet skaffa hertig Karl Fredrik svenska tronföljden. På sätt och af orsaker, som nämnda äro, hyste också Karl sjelf mesta benägenhe-

ten för Ryssland. Sedan Görtz sent på hösten 1717 träffat konungen, blef ock valet så till vida afgjordt, att formliga fredsunderhandlingar skulle med sistnämnde stat öppnas.

Till mötesplats föreslog tsaren Åbo och konungen Öregrund. Valet stannade vid det midt emellan liggande Åland och byn Löfö, nära Bomarsund. Man hoppades kunna på denna ensliga och aflägsna ort dölja, om icke underhandlingen, åtminstone dess gång; ty hela Åland var så ödelaggdt, att spejare kunde der svårligen uppehålla sig. För att skaffa boningsrum åt fredsombuden med deras talrika sällskap, läto ryssarna, hvilka beherrskade ön, nedbryta några qvarstående men öfvergifna prest- och fogdeboställen samt föra timret till Löfö och der uppsätta två stora byggnader, man kunde kalla dem trädslott: den ena för svenska, den andra för ryska herrarna.

Tsaren ämnade så länge som möjligt dölja för sina bundsförvandter detta försök till enskild fred med Sverge. Men när hans dertill valda ombud, general Bruce och geheime-kanslirådet Ostermann, skulle från Petersburg afresa, begynte engelska dervarande sändebudet ana oråd. Bruce och Ostermann föreburo då åtskilliga andra uppdrag; och när engelsmannen deraf ej lugnades, skall Ostermann hafva edligen försäkrat, det ingen svensk fredsunderhandling vore i fråga. För att ytterligare föra Georgs sändebud bakom ljuset, befallde tsaren den till Petersburg från pretendenten skickade underhandlaren, hertigen af Ormond, att draga sig tillbaka från hofvet. I afsigt att ytterligare förhemliga saken, skulle inga medlare tillkallas, och inga främmande personer få besöka den, som man sade, *förtrollade ön.*

Försigtighetsmåtten oaktade, blef bland Europas statsmän nämnde fredsmöte dock snart bekant och föremål för hvarjehanda gissningar och omdömen. I allmänhet ansåg man dock dess framgång mycket tvifvelaktig. År 1715 tyckes väl tsaren stundom hafva

velat i nödfall återlemna både Liffland och Finnland. Men sedermera hade Sverge förlorat Pommern och Wismar samt fått två nya fiender, Preussen och Hannover; hvarjemute svenska folket blifvit än mer utarmadt, och en svensk här med förlust år 1716 drifven ur Norrge. Detta höjde Rysslands mod och anspråk. Tsaren förklarade sig visserligen ännu beredd att återlemna hela Finnland, men också ingenting mer. Est- och Liffland med deras många fästningar, rika tullar, bördiga åkerfält och för Ryssland passande läge, ville han ingalunda afstå. [1]) *Häldre*, utbrast han, *häldre underkastar jag mig tio års ytterligare krig;* [2]) och Schafirow sade högt: *jag skall låta hugga af mina båda händer, om tsaren återlemnar Liffland.* [3]) Å andra sidan kände man Karls lynne, och förutsåg och förutsade, att denne furste aldrig skulle bevilja nyssnämnde landskaps afträdande. [4]) Man kände ock, att jaherrarna i hans omgifning icke vågade allvarligt motsäga sådana hans åsigter. Fördenskull togo nästan alla i Petersburg varande utländska ministrar redan från begynnelsen för gifvet, att åländska fredsunderhandlingen skulle aflöpa fruktlöst, likasom det förut gått med nästan alla dylika försök. [5]) Äfven många

---

[1]) Berlin. Geh. Arch. Pr. min. br. från Petersburg d. 27 Febr. 1718.
Dresden. Geh. Arch. Sachs. d:o d:o den 18 Juli 1718.
Haag. Geh. Arch. Holl. min. br. d:o d:o den 20 Maj 1718.

[2]) Dresden. Geh. Arch. Sachs. min. br. från Petersburg d. 14 Mars 1718, m. fl.

[3]) S. st. d. 6 Juni 1718. — Berlin. Geh. Arch. Pr. min. br. d:o d. 6 Juni 1718.

[4]) De flesta min. br. från denna tid.

[5]) Köpenh. Geh. Arch. Dansk. min. br. fr. Petersburg d. 30 Jan. 1718.
Dresden. D:o. Sachs. d:o d. 7 Okt. 1718.
Haag. D:o. Holl. d:o d. 20 Maj 1718.
Paris. D:o. Fr. d:o d. 10 Juni och 1 Juli 1718.

ryssar och bland andra Schafirow hyste samma öfvertygelse. Några bland dessa herrar ville i hela fredsförslaget icke se någonting annat än en tillställning af Görtz, med afsigt att så länge som möjligt dels upprätthålla hans eget anseende hos Karl, dels locka tsaren att sommaren 1718 låta sin flotta segla sysslolös kring Östersjön, i stället för att angripa den oförsvarade svenska kusten.[1]) Redan i Februari 1718 skref danska i Petersburg varande sändebudet till sitt hof följande profetiska ord: *planen till denna fredsunderhandling är inledningen till de många knep, genom hvilka Görtz skall, också för ryssarna, ådagalägga sitt illfundiga lynne. Jag spår, att tsaren blifver till slutet rysligen narrad.*[2]) En månad derefter tillade dansken följande: *jag längtar mycket att få se, hvilka konster Görtz kommer att spela på Åland. Men ett är jag säker om; nämligen, att hela mötet skall slutas så, att Sverge och Ryssland blifva mot hvarandra än mer fiendtligt sinnade än förut.*[3])

Af redan uppräknade skäl, önskade Peter fred med Sverge, och ville derför gerna tro på ärligheten af det gjorda anbudet. Åtskilliga omständigheter väckte likväl misstankar, äfven hos honom. Bruce och Ostermann kommo till Åbo, till Åland, men fingo länge vänta på de svenska herrarna. Görtz framkastade allehanda svepskäl för sitt dröjsmål; — ena gången, att fredsmötet borde flyttas till Torneå, såsom lugnare och mer aflägset;[4]) — andra gången, att husen på Åland

---

[1]) En mängd främmande ministerbref från denna tid.

[2]) Köpenhamn. Geh. Arch. Dansk. min. br. från Petersburg d. 12 Febr. 1718.

[3]) S. st. d. 13 Mars 1718.

[4]) Köpenhamn. Geh. Arch. Dansk. min. br. från Petersburg d. 14 och 27 Febr. 1718.

Berlin. Geh. Arch. Pr. D:o d. 9 Apr. 1718.

ej vore i vederbörlig ordning; [1]) — tredje gången, att en svensk sekreterare borde förut undersöka rummens beskaffenhet; [2]) — fjerde gången, att man borde i förväg öfverenskomma om ceremonierna, [3]) o. s. v. Orsaken till dessa undflykter, dessa slingringar, var följande.

Knappt hade man kommit öfverens om ryska fredsunderhandlingarnas öppnande på Åland, förr än svenska regeringen begynte tveka och vackla. Det parti, som önskade fred med Georg, fick öfverhanden, och vann för tillfället understöd också af Görtz. Man lyckades slutligen få magt med Karl sjelf; så att han beqvämade sig att, enligt konung Georgs anspråk, sända fredsombud till London. Men detta skulle ske i största hemlighet, dels för att ej stöta Karls stolthet, dels för att narra tsaren låta under tiden sina vapen hvila, och sina på Åland varande ombud godtroget afbida svenskarnas ditkomst. Düker blef derföre i tysthet affärdad till London, der han någon tid vistades under lånadt namn och höll åtskilliga öfverläggningar med konung Georgs ministrar. [4]) Men saken kunde ej hållas tyst nog. Vid underrättelsen om förhållandet, blef tsaren mycket uppbragt. Han hotade att öppet ställa sig på pretendentens sida; — att taga allt engelskt gods, som fanns i ryska hamnar; — att skicka 80,000 ryssar mot Hannover; — att, i förening med Danmark, kasta sig öfver Sverge,

---

[1]) Köpenhamn. Geh. Arch. Dansk. min. br. från Petersburg d. 12 Febr. 1718.

[2]) S. st. d. 18 Apr. 1818.

[3]) S. st. d. 13 Mars 1718.

[4]) Berlin. Geh. Arch. Fredrik Wilhelm till Mardefelt d. 30 Apr. 1718.

Köpenhamn. D:o. Dansk. min. br. fr. Petersburg d. 21 Apr. och 2 Maj 1718. Dansk. min. br. fr. London d. 11 och 14 Mars 1718.

o. s. v. [1]) Hans oro var öfverflödig. Också nu ville Karl icke för alltid afträda Bremen eller någon del deraf, utan blott som pant och mot stora summor. Dylika anspråk gjorde all öfverenskommelse omöjlig, och Düker måste med oförrättadt ärende vända tillbaka. [2])

Samtidigt, och i sammanhang med ofvanstående, bedrefs ock en annan underhandling. Danmarks förslag 1717, att genom stängd handel uthungra och tvinga Sverge till fred, kunde, som nämndt är, icke genomdrifvas. Vid nyårstiden 1718 framlade samma Danmark en annan plan, nämligen att gemensamt angripa Karl. Danmark från norrska, Ryssland från finska [3]) och England från sjösidan. Men Georg, som då för tiden hoppades på enskild fred med Sverge, och som hatade tsaren, ville ej lyssna härtill. [4]) Peter deremot lät genom sina ministrar höra sig före, om ej, i sammanhang med nämnde plan, en äktenskapsförbindelse kunde afslutas mellan danska kronprinsen och tsarens dotter, den ofta nämnda prinsessan Anna. Hofvet i Köpenhamn afböjde dock anbudet; *ty*, skref danska sändebudet, *man bör ej nedsuddla det oldenburgska konungablodet genom förmälning med en Katarinas oäkta dotter.* [5]) Emellertid, och fram på vin-

---

[1]) Dresden. Sachs. min. br. fr. Petersb. d. 13 Maj 1718.
Wien. Geh. Arch. Österr. d:o d. 30 Maj 1718.
Haag. D:o. Holl. d:o d. 20 Maj 1718.

[2]) Köpenhamn. Geh. Arch. Dansk. min. br. fr. Petersb. d. 9 Maj 1718, och fr. London d. 9 och 13 Maj, 13 och 17 Juni 1778.
Paris. Fr. min. br. d. 13 Maj och d. 8 Okt. 1718.

[3]) Dresden. Geh. Arch. Sachs. min. br. från Petersb. d. 7 Jan. 1718.

[4]) Köpenhamn. Geh. Arch. Dansk. min. br. från London d. 4 Febr. 1718.

[5]) S. st. D:o. Dansk. min. br. från Peterburg d. 30 Jan. och 5 Febr. 1718.

tern 1718 blef Peter mer och mer orolig öfver de svensk-engelska fredsunderhandlingarna, och började med ökad ifver omfatta Danmarks förslag. Då uppgjordes följande plan. Sommaren 1718 skulle i det egentliga Sverge infalla 30,000 danskar från Seland och från Norrge, och 40,000 ryssar från Åland, hvarjemnte danska flottan skulle hålla den svenska instängd. [1]) Ju mer Peter befarade fred mellan Karl och Georg, desto mer frestades han att ingå i nämnde plan. [2]) Men å andra sidan fruktade han, att just derigenom skrämma Sverge till en eljest kanske uteblifven förlikning med Georg. Danmarks likgilltighet för det ryska äktenskapsförslaget torde ock hafva gjort Ryssland likgilltigt för det danska förbundet. Mot dessa farhågor, mot dessa förargelseklippor strandade hela planen; och sedan Dükers fredsbeskickning misslyckats, vände Peter sina tankar från förbund med Danmark till fred med Sverge. Hans längtan efter slut på den långvariga fejden var verklig och uppriktig; nästan alla främmande ministrar, som då vistades i Petersburg, omtalade sådana hans tänkesätt; [3]) likaså tsarinnans beräkning att vinna Sverges krona åt sin dotters hufvud, och Sverges stöd för sin sons tronföljd; [4]) likaså Peters oro öfver Europas växande ovilja

---

[1]) Köpenhamn. Geh. Arch. Dansk. min. br. fr. Petersb. d. 23 Febr. 1718.

[2]) S. st. d. 6 Mars och 15 Maj 1718.

[3]) Dresden. Geh. Arch. Sachs. min. br. d. 24 Aug. 1718.
Paris. D:o. Fr. d:o d. 28 Okt. 1718.
Berlin. D:o. Preuss. d:o d. 5 Sept. 1718, hvari försäkras, att Ryssland har: den Frieden ängstiglich gesucht auch gehofft. I strid häremot påstår Le Long (G. 467), att tsaren inför hofven i Berlin, Köpenhamn och London försäkrat sig aldrig ämna sluta enskild fred med Sverge.

[4]) Köpenhamn. Geh. Arch. Dansk. min. br. fr. London d. 17 Jan. 1718.
Haag. Geh. Arch. Holl. min. br. fr. Petersburg d. 24 Juni 1718.

mot Rysslands växande magt. Sistnämnde omständighet hade Görtz med stor slughet begagnat. Vid hemresan från Holland 1717 om hösten, bedref han ej mindre än tre serskilda, hvarandra motsatta underhandlingar; nämligen om enskild fred mellan Sverge och Ryssland; — om enskild fred mellan Sverge och Preussen; — samt om ett stort mot Ryssland rigtadt europeiskt förbund, hvars kärna skulle utgöras af Polen och konung August. [1]) Dessa korsande underhandlingar förvirrade sinnena, underhöllo och ökade det ömsesidiga missnöje och misstroende, som redan länge herrskat mellan förbundsmagterna. Derföre, då Sverge, efter att hafva misslyckats i London, erbjöd sig att nu ändteligen företaga den länge uppskjutna underhandlingen på Åland, glömde eller gömde tsaren sina misstankar och missnöjen, och mottog den till förlikning utsträckta handen. Huru fredslysten han då för tiden var, kan dömmas deraf, att han låtit sina till Åbo och Åland komna ombud i två och en half månad vänta på de svenska herrarna. Det säges ock, att han genom Ostermann bjöd Görtz 100,000 dal. s. m., om denne kunde utverka fredens afslutande. [2])

Först den 8 Maj infunno sig på Åland de svenska fredsombuden. Karl hade till detta värf utsett Görtz och Karl Gyllenborg, och som sekreterare medföljde den vanliga handtlangaren Stambke. Görtz uppträdde, enligt vanan, med utmärkt prakt, så stor till och med, att den öfverglänste ryssarnas. Der sågos utom Görtz, Gyllenborg och Stambke sex uppvaktande kavaljerer, två sekreterare, 67 betjenter, 57 krigare, 53

---

[1]) Dresden. Geh. Arch. August till sin minister i Petersburg d. 25 Juni 1718.

Köpenhamn. D:o. Dansk. min. br. fr. Petersb. d. 3 och 20 Mars, 7 Apr., 5 Juli, 5 Sept. och 6 Okt. 1718.

[2]) Eller, säga andra, om denne kunde förmå Karl att åt Ryssland afstå Revel.

hästar o. s. v., och emedan den kungliga husgerådskammarens, tillgångar voro tömda, lånade man hertigens af Holstein bordsilfver och duktyg, [1]) detta medan konungen sjelf åt på jernbleck. Karl gillade dock gunstlingens ståt och slöseri; *ty*, skulle det heta, *dylikt prål inverkade på ryssarnas råa sinnen.* [2])

Vi nämnde, att Karl Gyllenborg var bemyndigadt fredsombud jemnte Görtz. Den sistnämnde hade dock här, som öfverallt, Karls uteslutande förtroende, och begagnade det i fullt mått. Svensken Gyllenborg, redan från början, liksom de flesta, misströstande om underhandlingens framgång, [3]) blef till sin harm åsidosatt och förbigången, så att han stundom ej visste hvad, som afgjordes. Tysken Stambke deremot fick del af allt, och var den, som under Görtz's frånvaro hade i uppdrag att leda de hemligaste ärenderna. I allmänhet var det icke svensken Gyllenborg eller ryssen Bruce, utan tyskarna Görtz och Ostermann, som erhållit hufvudsakligaste förtroende-uppdraget att öfverlägga om de nordiska staternas öden.

Det förhållningsbref, Karl utfärdade för sina till Åland afresande ombud, innehöll följande hans fordringar för beviljande af fred. Tsaren skulle *utan undantag återlemna allt, hvad ryssarna under kriget eröfrat*, d. v. s. hela Liff-, Est-, Ingerman-, Finn- och Åland; och icke blott länderna, utan också allt, *hvad i de samma vid borttagandet förefanns, d. v. s. kanoner, förråder, menniskor; äfven dem, som öfvergått till grekiska bekännelsen; äfven dem, som blifvit åt andra folk sålda, hvilka tsaren borde för sådant ändamål återköpa. Kosacker och Zaporoger borde återfå sina förra friheter och fördelar; och slutligen skulle*

---

[1]) Rådsprot. d. 24 Mars 1719. Andra säga, att Görtz sjelf var egaren.

[2]) Riksark. Riksarkivs-sekreteraren Strands utlåtande d. 27 Aug. 1770.

[3]) Riksark. Görtz till Müllern d. 31 Jan. 1718.

tsaren, som försoning för orättvist börjadt krig, gifva Sverge ett lämpligt skadestånd, eller, som det hette, *en »tillbörlig förnöjelse».* [1])

Något hvar förutsåg lätt nog, att med så högspända fordringar ingen fred, icke ens möjlighet till en sådan, kunde påtänkas. Och likväl mottog Görtz ett dylikt förhållningsbref, ett dylikt uppdrag! Hvilken var dervid hans afsigt, hans beräkning? Icke kunde han hoppas förmå den segrande och ojemnförligt öfverlägsne tsaren till eftergifter, som ens i ringaste mån närmade sig de af Karl föreslagna. Ej heller kunde han hoppas förmå denna sednares jernvilja till de uppoffringar, utan hvilka ingen förlikning var möjlig. Troligast är dock, att han dårat sig sjelf med den inbillningen, den förhoppningen, att genom utsigter till landvinningar på andra håll förmå Karl att i någon mån ingå på Rysslands fordringar. I alla händelser skulle han genom underhandlingen vinna tid och derigenom två fördelar; nämligen att locka ryska flottan till overksamhet; och att sjelf kunna tills vidare upprätthålla sitt anseende och, sade man, späcka sin pung; [2]) alltsammans under lättsinnets vanliga beräkning: *kommer dag, kommer råd.*

Hvad han emellertid tydligen kunde förutse, var, att i samma ögonblick, Karls ofvannämnde fordringar blifvit kända, skulle ryska fredsombuden med harm och hånlöje afbryta underhandlingen, och ryska flottor och troppar snart derefter härjande angripa Sverges kuster. För att kunna så länge som möjligt hindra båda delarna, beslöt han att alldeles undandölja tillvaron af det förhållningsbref, han bekommit, likaså de deri föreskrifna villkoren, och att deremot förmå Bruce och Ostermann framlägga de anbud, som skulle

---

[1]) Riksark. Instruktion för Görtz och Gyllenborg den 7 Maj 1718. Undertecknad af Karl och Müllern.

[2]) Köpenhamn. Geh. Arch. Danska min. br. fr. Petersburg d. 19 och 26 Sept. 1718.

blifva föremål för underhandlingen. Med sådana tankar och planer i hufvudet afreste Görtz och Gyllenborg till de på Åland väntande ryssarna.

FÖRSTA FREDSFÖRSLAGET.

Ofvannämnde svenska herrar blefvo af Bruce och Ostermann med mycken artighet mottagna. Men när underhandlingen skulle begynna, ville ingendera sidan göra första anbudet. I denna punkt var Görtz, af anförda orsaker, mycket förbehållsam; men deremot så mycket frispråkigare, när det blef fråga om att beskrifva det lyckliga tillståndet i Sverge, och huru dettas konung kunde när som häldst få en fördelaktig fred med konung Georg,[1]) o. s. v. Också lyckades han slutligen förmå Ostermann att göra första steget, genom att framlägga tsarens villkor. Dessa voro: Liff-, Est- och Ingermanland med Karelen åt Ryssland, Finnland och Åland åt Sverge, Polen åt August, Stettin med område åt Preussen och fred åt Hannover och Danmark. Karls ovillkorliga afslag på sådana fordringar kunde tydligen förutses. Men för att ej genom ett sådant nu strax stöta ryssarna för hufvudet och afbryta underhandlingen, höll Görtz med Ostermann flere öfverläggningar rörande nämnde ryska villkor, likasom deras sammanjemnkning och antagande varit en möjlighet. Ytterligare anledning till dröjsmål hade Görtz också deruti, att Karl förbehållit sig få underrättelse om hvarje ryssarnas förslag, innan det antoges; hvadan Görtz måste gång efter annan fara till norrska gränsen. När han nu efter några dagars öf-

---

[1]) Haag. Geh. Arch. Holl. min. br. från Petersburg d. 6 Juni 1718.

Köpenh. Geh. Arch. Danska min. br. d:o d. 26 Maj 1718.

verläggningar tillkännagaf en sådan sin tillämnade resa, blef Ostermann orolig, befarande, att tsaren kunde af konung Georg i fredsverket förekommas. Han framlade derföre å Peters vägnar tvänne nya förslag. Enligt det ena, fred utan förbund, skulle, säger man, Ryssland af sina eröfringar behålla qvar blott Ingermanland till och med Narwa, och Karelen till och med Wiborg, [1]) några tillägga äfven Estland. Enligt det andra, innehållande både fred och förbund, skulle Sverge afstå Liff-, Est- och Ingermanland samt en del af Karelen; hvarpå riksgränsen borde från trakten kring Wiborg dragas till Hvita hafvet. [2]) Som ersättning skulle Sverge bekomma, först och genom Rysslands frivilliga medgifvande allt, som låg nordvest om nämnde linie, och ytterligare och med understöd af Rysslands vapen och förord både Norrge och nya besittningar i Tyskland; t. ex. i Mecklenburg och i Hannover. Dessa båda förslag, i synnerhet det första, voro bättre, än hvad Sverge kunnat vänta; och öfverraskadt glad [3]) skyndade Görtz med desamma till konungen.

Men nu började att i sin fruktansvärda gestalt framstå svårigheten af det verk, Görtz sig företagit; det hinder nämligen, som låg i Karls eget sinnelag. Hos denne, öfverlemnad åt sig sjelf, hade nämligen de

---

[1]) Så berätta flere och trovärdiga källor. Men är det väl möjligt, att tsaren ämnade åtnöjas med så ringa landvinning? Andra, lika trovärdiga nyss åberopade bref intyga, att han oryggligen ämnade behålla också Est- och Liffland. Men, om han verkligen framställt ofvannämnde för Sverge drägliga villkor, så är det ett talande bevis på hans längtan efter fred och på hans farhågor för den då ännu lefvande prins Alexei, m. m.; — och att dessa villkor, om de verkligen framställdes, icke blefvo i Sverge antagna, är ett lika talande prof på beskaffenheten af Karls statsmanna-åsigter.

[2]) Riksark. Acta Histor., fredsförslaget 1718.

[3]) S. st. Bref till Görtz. Müllern till Görtz d. 2 Juni 1718.

gamla åsigterna åter gjort sig gällande. Under fortgående rustningar till norrska fälttåget, började äran af nya kämpabragder att mer och mer hägra för sinnet; och Rysslands bered villighet till fred ökade modet, i synnerhet som ryktet berättade om svåra mot tsaren inom kort utbrytande uppror. [1]) Tillika återvaknade de gamla polska tankarna, och Karls envishet och rättskänsla i förening började ångra, att han åsidosatt skyddlingen Stanislaus och fästat sig vid motståndaren Peter. *Detta*, sade han, *är orsaken till min olycka.* Sådana tänkesätt underhöllos af Poniatowski och af några polska herrar, hvilka just vid samma tid kommo till Karl som ombud för flere sina missnöjda landsmän och med anhållan om hans hjelp mot August och för Stanislaus. [2]) Detta vidrörde Karls svagaste sida, och några tyckte sig förstå, att han ämnade efter norrska fälttågets slut genast vända sig mot Polen. [3]) I sådan sinnesstämning fann honom Görtz vid sin ankomst till Strömstad i Juni 1718. Han framdrog de två ryska förslagen; *det ena*, sade han, *var helt simpelt och enkelt och medförde ringa fördelar, men också jemnförelsevis ringa uppoffringar; det andra var betydligare och fordrade större eftergifter, men lofvade ock större vinst.* Karl omfattade det sednare, [4]) dock på sitt eget vis. Han ville ej afstå något landstycke utan visshet om motsvarande vederlag. Tillika och ovillkorligen fordrade han Stanislai återuppsättande på polska tronen. [5]) När Görtz envist sökte afböja sista villkoret, började Karls smickrare gissa, hviska, påstå, att han var dertill mutad af August; och Karl vidhöll af ena eller andra skälet sitt beslut. För

---

[1]) Fr. min. br. d. 8 Okt. 1718.

[2]) S. st. d. 9 Aug. 1718.

[3]) S. st. d. 9 och 19 Aug. 1718.

[4]) S. st. d. 24 Juni 1718.

[5]) S. st. d. 9 Aug. 1718.
Riksark. Kocken till Görtz d. 30 Juli 1718.

Görtz stodo nu tvänne utvägar öppna; den ena att afsäga sig all befattning med det overkställbara förslaget och i följe deraf falla i onåd; den andra att öfvergå eller låtsa öfvergå till konungens åsigt. Han valde den sednare och begynte snart, som vi få se, omtala August's återafsättning som en bragd både för Karl ärorik och för Sverge nyttig. Det var dock med mycken oro, som han återvände till Åland för att om möjligt utverka nya, med Karls nuvarande önskningar mer öfverensstämmande villkor. Sådant slut fick första fredsförslaget.

ANDRA FREDSFÖRSLAGET.

I början af Juli återkom Görtz till Åland med underrättelse om Karls ofvannämnde villkor. Peter hade länge känt de stämplingar, som August alltsedan 1711 hade i smyg mot honom förehaft. Öfver desamma uppbragt, iakttog han nu tillfället att hämnas och ingick i Karls mot samme August rigtade plan. Ostermann fick alltså befallning att på grund af denna och af några andra Karls önskningar inlåta sig med Görtz i underhandling om ett nytt fredsförslag. Dettas förnämsta dock fram och tillbaka svigtande innehåll blef ungefär följande: 1:o Sverge skulle åt Ryssland afstå alla länder, sydost om den ofta nämnda linien från Hvita hafvet genom Onega, Ladoga och till Finnska viken. Ibland sades dock, att Sverge skulle återbekomma Revel, eller efter 40 år få med 2,000.000 riksdaler återlösa Riga. 2:o Till ersättning skulle Sverge bekomma allt, som låg nordvest om bemälte linie, dessutom hela Norrge, samt hertigdömet Mecklenburg-Schwerin, kanske ock några delar af Lüneburg eller Hannover. 3:o Man skulle åt Sverge återförskaffa Bremen, Verden, Wismar, Rügen, För-Pommern jemnte Stettin; och åt Preussen i stället för sistnämn-

de landvinning någon del af Polen, t. ex. Elbingen och Ermeland. 4:o Tsaren lofvade gifva åt hertigen af Mecklenburg-Schwerin skadestånd inom ryska riket; och åt Sverge en betydlig hjelptropp till Norrges eröfring. 5:o Till genomdrifvande af de öfriga planerna skulle Karl våren 1719 uppträda på Tysklands jord i spetsen för 40,000 svenskar och 20- till 25,000 under hans befäl ställda ryssar. 6:o Tsaren skulle till Polen sända 80,000 man för att der afsätta August och tillsätta Stanislaus, förbehållande sig dock att få ensam sköta om denna angelägenhet.[1]

Förslaget blef öfversedt och jemnkadt både af tsaren och af Görtz.[2] Den sistnämnde sökte dervid göra ordalagen till och med siffrorna så obestämda som möjligt; *och*, sade han, *detta med flit, för att sedermera kunna efter behag tyda dem fram och tillbaka.* Ryktet talade ock om andra punkter, hvilka sades vara mundteligen öfverenskomna, ehuru aldrig tagna till protokolls. Deribland troddes ock hafva varit något aftal om ett framtida svenskt-ryskt infall i Skottland till Jakob Stuarts fördel. Om verklig, är denna punkt en passande tornspira på hela det öfriga luftslottet.

Karls bifall till nyss beskrifna fredsförslag lärer Peter hafva med stöd af Görtz's försäkringar och svenska konungens lynne tagit för afgjordt. Ett rykte säger, att han till och med underskref sitt exemplar af fredsslutet och lät undersöka, hvar den nya gränsen skulle komma att gå. Några påstodo dock, att han ganska väl insåg det äfventyrliga, nästan overkställbara i flere bland de framkastade punkterna, i synnerhet dem, som rörde polska och tyska angelägenheterna; och att han fördenskull ämnade under ett eller annat svepskäl draga sig ifrån deras verkställan-

---

[1]) För vissa fall tyckes han dock hafva betingat sig Sverges hjelp.

[2]) Fr. min. br. d. 8 Okt. 1718.

de, sedan han nämligen förut narrat Sverge att formligen afträda ifrågavarande östanhafsländer. Måhända har han ej heller ogerna sett, att Sverge genom nya och kostsamma fälttåg mot Norrge eller mot Tyskland utmattades till den grad, att det sedermera icke skulle på länge kunna fatta mindsta tanke på att återtaga de länder, Ryssland under detta krig eröfrat.

Betraktom nu, huru Görtz sjelf inför olika personer bedömde detta märkvärdiga, mycket omtalade fredsförslag! I bref till Müllern tillstyrkte han dess antagande; *ty något bättre funnes ej. Tsaren ville alldeles icke återlemna Est- och Liffland; och att tvinga honom, det förmådde ej Sverge; häldst England drog sig mer och mer tillbaka.* Till von Kocken, som vid denna tid följde konungen, skref Görtz om samma ämne ett bref, som tycktes vara beräknadt på att, som med dylika ofta hände, [1]) blifva af konungen genomläst. Se här ordalagen! *Jag betraktar detta fredsförslag, som ett sätt och kanske det enda, att lyfta Sverge till en höjd, långt öfver, hvad det innehaft, äfven under sin mest blomstrande tid. Om konungen också lefde 100 år, skall han aldrig återfinna ett sådant tillfälle att lysa i verlden, och att af hjertans lust hämnas på sina öfriga fiender, och att upplyfta sig till beskyddare öfver alla tyska rikets furstar och stater.* Pekande på dem, som önskade fred äfven med uppoffringar och med nedstigande från Sverges fordna höjd, tillade han: *äre vi då så förälskade i hennes nåd, Fru Uselhet,* [2]) *att vi icke vilja utbyta henne mot öfverflödet? Skall den förra hädanefter alltid blifva vår trogna följeslagarinna? Jag hoppas på motsatsen. Konungens snille och skarpsinnighet skola snart göra slut på de hittills varande magra åren, och i deras ställe framkalla en stor skara fetare. Jag medgifver, att ifrågavarande fred kan sätta vapen i*

---

[1]) Se **23**. 27. **27**. 40.

[2]) Madame la misère.

händerna på Österrike, England och Holland och föranleda ett allmänt europeiskt krig; men ett sådant kommer då att mer gälla tsaren och staterna derute, än oss. Och hvad skadar det att föra krig, när det sker på andras bekostnad? Under många århundraden skall Sverge aldrig få en konung, så skapad för nämnde sysselsättning, som den närvarande. Begagnom tillfället! Det var genom krig, som Sverge först lyfte sig till magt och anseende, och det är blott genom krig, som det kan återigen upprättas, o. s. v. Slutligen och som allravigtigast må anföras det sätt, hvarpå Görtz [1]) härom talade till konungen sjelf. *Jag hoppas,* skref han, *att eders majestät skall genom nu föreslagna fred komma i tillfälle att med behörig värdighet visa sig på stora verldstheatern, göra med ryssarnas hjelp betydliga eröfringar, och till odödlig ära genomdrifva sin föresats om konung Stanislai återupplyftande på tronen. Medan kriget med Ryssland i följe af denna fred hvilar, får ers majestät också tid att sätta sig i ordning, för att sedermera kunna med samma granne börja leken å nyo. Och såsom jag vet, att detta är ers majestäts afsigt, skall jag i det nu tillämnade fredsfördraget ställa ord och uttryck så, att ers majestät må framdeles finna allahanda rättmätiga anledningar till ett nytt krig. I min offentliga berättelse har jag likväl icke vågat härom tydligen uttrycka min mening. Ty i hela Sverge håller man ingenting för så stort brott, som att gifva ers majestät förslag och utvägar till krigets fortsättande; ehuru ärorikt och fördelaktigt det än kunde blifva. Sådant är tänkesättet hos en mängd generaler samt hos alla andra, huru välsinniga de i öfrigt kunna vara. Men jag för min del har åtagit mig denna fredsunderhandling endast derföre, att eders majestät måtte komma i tillfälle att icke blott återfå det bortröfvade, utan ock göra nya landvinningar samt spela en större figur i*

[1]) Den 30 Juli 1718.

verlden än någonsin förut. Om jag trott eders majestät vara trött vid kriget och vilja sluta fred just nu, när de bästa eröfringstillfällen visa sig, då skulle jag undanbedt mig denna beskickning, och ansett som en skam, en onåd, att blifva till densamma tvungen, o. s. v. *Slutligen,* tillade han, *beder jag underdånigast, att eders majestät värdes efter genomläsningen uppbränna dessa rader.*

Ett sådant bref från den förtrogne gunstlingen till den enväldige konungen kastar ned i djupet af bådas hjertan en stråle, som visar rätta orsakerna till många företeelser. Det är tillika ett betydelsefullt prof på de åsigter och de framställningar, medelst hvilka Görtz lyckades vinna och bibehålla Karls ynnest.

Som ursägt för detta sitt beteende har gunstlingen sjelf yttrat följande ord: *man måste, för att drifva igenom sina afsigter, icke tvärt sätta sig emot vår hjelte och hans tycken, utan låtsa dem antaga; men sedermera småningom leda honom från dem och till andra.* [1]) Svårt är att säga, om vid nedskrifvandet af nyss anförda bref och af många dess likar, Görtz leddes af nämnde beräkning, eller af sjudande inbillningskraft, eller af lättsinnigt öfvermod, eller af smickrande lycksökeri, eller af alla fyra i förening. Men i fall han verkligen förmente sig kunna med slika påfund styra Karl den tolfte, kom han dock i den konsten aldrig längre än till det *låtsade ingåendet i konungens tycken.* Så snart det blef fråga om, att samma tycken motarbeta, då gick det med Görtz, som med alla andra. Hans försök studsade kraftlösa tillbaka från klipporna af Karls oböjliga föresatser.

I begynnelsen tycktes konungen fästa sig vid det storartade och skenbart lysande i nämnde fredsförslag, och han säges hafva varit färdig att detsamma bifalla,

---

[1]) Riksark. Görtz till von der Nath d. 20 Sept. 1718, — m. fl.

utan att ens höra Müllern, [1]) hvilken för tillfället låg sjuk i Stockholm. Men de flesta svenskar önskade en snar, säker och allmän fred. Derföre har någon bland konungens omgifning genast meddelat samme Müllern ifrågavarande förslag, hvars antagande oundgängligen skulle inveckla Sverge i nya och långvariga fejder. Müllern uppsatte ock mot detsamma några anmärkningar af ungefär följande innehåll. *Hvad Sverge skulle afstå åt Ryssland, var en säker förlust; hvad Ryssland skulle skaffa åt Sverge, var ett osäkert vederlag, och i högsta grad osäkert; ty mot detsamma skulle sätta sig Polen, Danmark, England, Holland, Österrike och tyska furstarna, i synnerhet de, som hade arfsanspråk på det åt Sverge ämnade Mecklenburg; — landbyten och eröfringar så stora, som de föreslagna, måste framkalla ett europeiskt, kanske nytt trettioårigt krig; — konungen, enligt förslaget, afrest till Tyskland år 1719, torde omigen komma att länge stanna derute, och kanske för alltid blifva stängd från sitt rike; — och slutligen, månne tsarens löften vore att lita på? — kunde man väl med säkerhet vänta, att han under dessa förestående många och långa krig skulle troget och oupphörligt kämpa vid Sverges sida, för att åt detsamma framtvinga de lofvade skadestånden? — kunde man icke snarare frukta, att, sedan man åt honom formligen afstått östanhafsländerna, skulle hvarje den mindsta försummelse å det utmattade Sverges sida blifva af honom begagnadt som anledning att afsäga sig alla ytterligare förbindelser?* Anmärkningarna blefvo af von Kocken upplästa för konungen, som då vistades vid Eda skans. Karl, med sin vanliga obenägenhet för eftergifter åt fienderna, tyckes hafva med glädje omfattat denna anledning att åtminstone för tillfället komma ifrån den föreslagna uppoffringen af Est- och Liffland. Han god-

---

[1]) Fr. min. br. d. 8 Okt. 1718.

kände fördenskull Müllerns åsigter och skickade Görtz befallning att uppgöra ett annat förslag, hvilande på nedanstående grundsatser. *Före all egentlig fredsunderhandling skulle tsaren återlemna Liff-, Est- och Finnland, hvilka blifvit under ett orättvist krig borttagna. Detta skulle anses för en sak så sjelfskrifven, att den icke finge ingå i den öfriga fredsunderhandlingen:* alltsammans enligt hans vanliga grundsats. [1]) Emedan Ingermanland och en del af Karelen fordom varit ryska landskap, skulle för dem icke samma regel gälla. Deras afträdande skulle betraktas som ett återställande; dock fordrade Karl också för dem något vederlag, *och detta säkert och på Rysslands bekostnad gifvet. Han afsade sig deremot all hjelp af sistnämnde rike, emedan han dels ej kunde lita på tsaren, dels ville vara oberoende af bundsförvandter. Hvad Polen beträffade, skulle tsaren blott erkänna Alt-Ranstadterfreden och lofva att icke blanda sig i den blifvande striden mellan August och Stanislaus.* Slutligen *erbjöd sig Karl att försvara Peters och Katarinas späda son och dess rättighet till ryska tronföljden, och att sålunda förekomma nya demetriska oroligheter.* [2]) Sådant var innehållet af det bref, som den 4 Augusti skickades till Åland.

Vid dess framkomst blef Görtz både häpen och harmsen. Allt hvad han uppbyggt var omigen öfverändakastadt. *Müllern har rubbat mina cirklar*, sade han; och en annan gång: *jag kan här ingenting mer uträtta, och ämnar derföre taga ett evigt farväl af alla statsangelägenheter.* Ehuru van vid förställning, mägtade han ej för Ostermann dölja sin nedslagenhet; men väl orsakerna. Under hvarjehanda svepskäl undandrog han sig att, enligt ryssarnas väntan, godkänna och stadfästa det färdiga förslaget. I stället sökte

---

[1]) Se **21**. 165. **22**. 109. **26**. 21.

[2]) Riksark. Von Kocken till Görtz d. 4 Aug. 1718.

han genom löften om andra lysande fredsvillkor [1]) ytterligare bedraga ryska ombuden och locka dem till afbidande tålamod. Enskildt hade han sökt vinna Ostermann genom anbud af svensk tjenst i förening med betydliga fördelar, och några trodde, att han verkligen ernått denna sin afsigt. [2]) Följden blef, att ryssarna både på Åland och i Petersburg ännu hoppades på en snar och lycklig fred. Sistnämnde hufvudstads innevånare *drucko skålar för den blifvande förlikningen och fröjdade sig åt utsigten att medelst densamma erhålla fasta på de stora eröfringarna. Vid tsariska hofvet hade orden Sverge och svenskar förut städse varit beledsagade af eder och förbannelser; men under åländska fredsmötet ändrades tonen,* [3]) ty man började betrakta Sverge som Rysslands blifvande vän och ryska prinsessan Anna som Sverges blifvande drottning.

Med beklämdt hjerta anträdde emellertid Görtz sin andra resa till den vid norrska gränsen varande konungen. *Kan jag ej*, sade han till sina förtrogna, *kan jag ej genomdrifva mina åsigter, så lemnar jag Sverges tjenst.* [4]) I Stockholm träffade han Müllern, och dem emellan uppstod en lång tvist, hvilken till och med fördes skriftligt, med anförande af skäl och motskäl. [5]) Müllern ådagalade det äfventyrliga, det overkställbara i Görtz's förslag. *Framlägg då något annat!* genmälte denne. Müllern utvecklade då sin ofvannämnde plan om fred och förbund med England,

---

[1]) Montes et Merveilles. Dansk. min. br. från Petersburg d. 6 Okt. 1718.

[2]) S. st. d. 15 Dec. 1718. — Riksark. Strands berättelse.

[3]) S. st. d. 17 Okt. 1718.

[4]) Berlin. Geh. Arch. Preuss. min. br. fr. Petersburg d. 22 Okt. 1718.

[5]) Riksark. Högst vigtiga handlingar, funna hos Görtz, då han arresterades.

och att Sverge nödvändigt borde återfå Est- och Liffland. — *Godt!* svarade Görtz, *men dervid möter ett litet hinder, nämligen, att tsaren alldeles icke vill återlemna dessa länder. Förmå honom dertill, och »magnus mihi eris Apollo».* [1]) Tvisten fördes utan bittra ord, ty den förtviflade belägenheten tvingade en hvar att glömma sin enskilda person för att tänka på det allmänna. Men om medlen till dettas räddning kunde ingen förening träffas, och Görtz reste i början af September till konungen för att om möjligt vinna honom för sina åsigter och för sitt fredsförslag. Och, i sanning! Med all sin äfventyrlighet, man må väl säga orimlighet, var det dock kanske enda, för tillfället användbara medlet. Ty om det förkastades, huru skulle Sverge kunna 1719 försvara sig mot den narrade och uppretade tsaren, och huru erhålla en blott dräglig fred med den nu mot sina andra fiender betryggade Georg. Inseende allt detta, fattades Görtz af mycken oro. Huru tydligt han insåg rikets olyckliga belägenhet, ådagalägges af ett betänkande, som han anses hafva vid samma tid uppsatt, man vet ej för hvems räkning. [2]) Der förekomma följande ord. *Att från Ryssland återtaga de förlorade landskapen, är för närvarande omöjligt. Så framt ej grufvor, näringar och jordbruk skola alldeles afstanna, mägtar Sverge ej uppställa mer än 30,000,* [3]) *fienderna deremot 150,000 krigare. Af hästar torde ej mer än 2,000 kunna ytterligare anskaffas. Vi ega ej heller någon flotta för öfverskeppandet af våra troppar hvarken till Tyskland eller Finnland. Inbryta vi i det sednare, så draga sig ryssarna härjande tillbaka, och både sven-*

---

[1]) Jag skall kalla dig en mästare öfver alla. Måhända har detta samtal förefallit längre fram på hösten, då Görtz var på återvägen från vestra gränsen till Åland.

[2]) Kanske var det uppsatt sednare på hösten.

[3]) I andra bref från Görtz samma år hette det, att Sverge hade 100,000 man på benen.

skar och finnar få svälta ihjel. Af vest- och sydmagterna finnes ingen hjelp att vänta. Ryssen är den ende, som har dertill både vilja och förmåga. Att han kommit till Östersjön är väl Sverges olycka; men kan nu mera icke hjelpas: liksom tsaren ej heller skrämmas med prins Alexei, emedan den faran är förbi. Vi böra derföre icke likna spelaren, som sökte återtaga det förlorade, men dervid förlorade allt, hvad han egde qvar, o. s. v.

I början hoppades Görtz kunna genomdrifva sin ryska fredsplan. Men denna utsigt försvann snart, häldst Frankrike med ifver arbetade på Sverges förlikning med konung Georg. Karl vidhöll sitt nyligen derom fattade beslut. Görtz återskickades till Åland för att börja nya underhandlingar, eller rättare sagdt, för att med sken af sådana uppehålla ryssarna, och hindra dem från hvarje anfall mot det utmattade Sverges nästan värnlösa kuster. *Mitt uppdrag*, skref han, *blir att narra ryssarna*, om de äro nog stora narrar att låta narra sig. [1])

SISTA VECKORNAS FREDSUNDERHANDLINGAR.

Allt ifrån åländska mötets början hade Görtz vetat med utomordentlig skicklighet bedraga de ryska ombuden, till och med den sluge Ostermann. Döljande de oöfverstigliga hinder, som Karls lynne och förhållningsbref lade i vägen för hvarje fred, hade han gång efter annan lockat ryssarna med förhoppningar om fredens snara afslutande. Emellertid blef, som vi sett, det ena förslaget efter det andra af Karl ogilladt, och hoppet om hans bifall försvann mer och mer. Svenska ombudens belägenhet blef mycket kinkig. Om

[1]) Riksark. Handl. rörande Görtz. Görtz till von Kocken Okt. 1718.

ryssarna märkte sanna förhållandet, skulle troligtvis underhandlingen afbrytas, och svenska kusterna, måhända sjelfva Stockholm. af den på Östersjön kringseglande ryska flottan förhärjas. Man lyckades dock, att på ofvan hemälte sätt krångla sig undan denna hotande olycka. Men när nu Görtz i November återkom för tredje gången till Åland, blef belägenheten än svårare. Ostermann, som trott, att Görtz nu ändtligen skulle medföra Karls bifall till de uppgjorda fredspunkterna, blef högeligen både förvånad och uppbragt, när denne i stället framkom med det ena nya förslaget, den ena blåa dunsten efter den andra. Ostermann, förklarande sig *trött vid allt detta krångel*, hotade att återvända till Petersburg, så framt Görtz än en gång före fredens afslutande återvände till Sverge. [1])

Men nu utvecklade sistnämnde herre sin stora förmåga att bortblanda rätta förhållandet och att med hvarjehanda förespeglingar dels locka, dels oroa. Ena stunden slog han stort mynt, och försäkrade, att Sverge kunde när som hälst *bekomma fred med sina öfriga fiender: — att dess belägenhet förbättrats; — att det nu mera borde erhålla fördelaktigare villkor än förut*, o. s. v. [2]) Å en annan sida förteg han Karls ogillande af sista fredsförslaget, och talade i stället om lättheten att snart få det samma fullkomligen stadfästadt. För att gifva sannolikhet åt sådana uppgifter, började han underhandla och pruta om några enskilda punkter deri; t. ex, om Reval, om Kexholms län, om sättet för landskapens afträdande, m. m. I sammanhang med det sist uppgjorda förslaget anmärkte han ock, huru för den tillämnade landstigningen i Tyskland *Karl behöfde en stark fästning till*

---

[1]) Berlin. Geh. Arch. Ostermann till Mardefeld d. 14 Nov. 1718.

[2]) Köpenhamn. Geh. Arch. Dansk. min. br. fr. Petersburg d. 28 Nov. 1718.

stödjepunkt; och att Ryssland borde derföre skaffa honom Stralsund. Men denna ort innehades af danskarna, hvilka tsaren ännu icke ville omedelbart angripa. Härom underhandlades fram och tillbaka. Ostermann misstrodde Görtz; men denne blef så mycket ifrigare. Han visade häftigt missnöje öfver Sverges dröjsmål med fredens antagande, och fällde bland annat följande ord: *det var verkligen rätt illa, att ryska krigsmagten icke i somras gjorde något infall i Sverge för att skrämma och drifva på svenskarna.* Detta grep Ostermann. *Om*, skref han, *om baron Görtz icke har djefvuten sjelf i kroppen, så måste man väl efter en sådan förklaring tro, att han menar allvarligt med freden.* Ostermann lofvade fördenskull vänta till den 1 Januari 1719 och föreslog Danzig i stället för Stralsund. [1]) Görtz, glad att härigenom hafva fått anledning till ytterligare dröjsmål, förklarade, att han, för att om sistnämnde förslag inhämta konungens tanke, måste omigen resa öfver till Sverge, och lemnade af sådan orsak den 22 November Åland, nu för tredje gången. [2])

---

[1]) Detta enligt svenska källor. Föga troligt är dock, att Ostermann låtit till den grad bedraga sig. Man finner, att flere statsmän, Vellingk, Preiss och Englands ministrar, redan i September anade och i November visste, det ingen fred skulle komma att slutas. Se Arkivet på Sjöö, brefvexlingen mellan Preiss och Vellingk, m. m.

[2]) I Berlin finnes ett missiv från preussiska i Stockholm varande sändebudet Kniphusen, dateradt den 27 December 1719, hvari berättas, huru denne sökt genom pastor Conradi, som beredde Görtz till döden, få närmare kunskap om åländska underhandlingarna. Conradi berättade då, huru Görtz, de två sista dagarna, han lefde, talat om detta ämne och sagt sin plan hafva varit: att Sverge skulle först få fred med Ryssland på så goda villkor som möjligt, och undertiden taga Norrge. Derpå skulle genom ryska freden och förbundet de andra fienderna skrämmas till billighet och förlikning. Sedermera skulle

Han hade måhända lyckats bedraga Ostermann; men tsaren sjelf kunde ej längre föras bakom ljuset. Redan i September och när det andra fredsförslaget icke blef af Sverge antaget, började Peter ana verkliga förhållandet, [1]) och detta mer och mer i samma mån underhandlingarna äfven sedermera utdrogos på längden. [2]) Dertill kommo varningar, från Schafirow, [3]) från många ryssar, samt från nästan alla i Petersburg varande utrikes ministrar, hvilka under inbördes meddelande slutligen kommo under fund med de sins emellan stridande uppgifter, medelst hvilka Görtz sökt reta den ena magten mot den andra och förlama alla.

I följd af både det ena och andra, började Peter att misströsta om åländska freden och att derföre med Georg och med Fredrik den fjerde underhandla om ett gemensamt angrepp mot Sverge våren 1719, för att antingen tvinga det till fred, eller ock gifva det, som man sade, *nådestöten.* [4]) Georg lyssnade till förslaget. Man beslöt å ömse sidor nedlägga de fordna tvisterna, och tsaren och engelska sändebudet i Petersburg drucko med hvarandra en skål för den nya vänskapen. Öfverläggningarna härom blefvo under November månad fortsatta med stigande ifver. Konung Georg

---

bland och med dem stiftas ett stort förbund mot Ryssland. Ty, bedyrade Görtz gång på gång, Karls mening var aldrig att afstå Revel och Liffland för beständigt. Men emedan tsaren blott sökte bedraga och utmatta Sverge, ansåg man sig berättigad att i fredsverket behandla honom på samma sätt, o. s. v. Uppgiften afser tydligen det andra fredsförslaget. Om sitt sista besök på Åland och om sina sista planer har Görtz också inför Conradi iakttagit tystnad. Månne han hade någon plan att omtala?

[1]) Köpenhamn. Geh. Arch. Dansk. min. br. fr. Petersburg d. 12 Sept. 1718.

[2]) S. st. d. 31 Okt., 3 och 14 Nov. 1718.

[3]) S. st d. 12 Sept. 1718. — Haag. Geh. Arch. Holl. min. br. fr. Petersburg d. 6 Juni 1718.

[4]) Coup de grace.

affärdade till Ryssland ett nytt för dessa ärender enkom bemyndigadt sändebud. Peter å sin sida lofvade att från Ryssland bortvisa hvar enda jakobit, *och i Petersburg blef sinnesstämningen förändrad* [1]) *och mot England mycket gynnsammare än förut.* [2])

Länge tycktes likväl Peter hysa någon villrådighet. [3]) Men nu kom underrättelsen om Görtz's sista besök på Åland, och att han derstädes icke dröjt mer än tre, fyra dagar; — att han ej medfört det utlofvade och väntade fredsbeslutet; — att han i stället framkastat allehanda nya planer, m. m. Då utbröt Peters vrede, så mycket häftigare, ju fastare han trott på Sverges ord, och ju längre han låtit narra sig till overksamhet. Han spottade harmfullt på en skrift, som Görtz inskickat, och talade nu mera oupphörligt om det anfall. Peter och Georg borde nästa år företaga mot Sverge, [4]) samt längtade efter det sändebud, med hvilket planen derom skulle uppgöras. Danska ministern beskref [5]) förhållandet med följande ord: *Görtz's sista besök på Åland har här i Petersburg orsakat stor förändring. Man dricker nu mera icke fredens skål; utan efter tsarens exempel talar hela verlden om omöjligheten af att komma till förlikning med den envise och krigslystne svenske konungen, och med hans öfvermodiga folk; så framt man ej flyttar kriget in i hjertat af deras eget land. Tsarinnan, som hittills talat för freden, är nu mycket uppbragt mot svenska konungen och röstar för kraf-*

---

[1]) Nova rerum facies.

[2]) Dresden. Sachs. min. br. fr. Petersb. d. 18 och 25 Nov. samt 2 och 5 Dec. 1718.

Köpenhamn. Dansk. d:o d:o d. 24 Okt. och 3 Nov. 1718, och fr. London d. 14 och 21 Okt. 1718.

[3]) Köpenhamn. Dansk. min. br. fr. Petersb. d. 21 Nov. 1718.

[4]) S. st. d. 28 Nov. 1718.

[5]) S. st. d. 8 Dec. 1718.

tiga åtgerder. Om England och Danmark bifalla, kommer kriget nästa år att föras inom gamla Sverges gränsor.

Så stod ryska fredsunderhandlingen, när underrättelse anlände om Karl den tolftes död.

———

Nu några ord om den engelska!

Sedan det andra åländska fredsförslaget blifvit af Karl ogilladt, återstod intet annat försök än att vända sig till konung Georg. Äfven Görtz var öfvertygad om nödvändigheten deraf. Under sista resan från konungen till Åland, skulle han härom öfverlägga med den i Stockholm ännu varande Müllern. *Emedan,* sade Görtz, *det är ni, som öfverändakastat mitt förslag, så tillkommer det nu eder att framlägga något bättre.* Müllern ursäktade sig med sjukdom och med brist på någon person, så skicklig och pålitlig, att man kunde anförtro honom ett sådant förslag och att sätta det på papperet. Då erbjöd Görtz sitt eget biträde. Under samtal med Müllern uppfattade han dennes tankar och uppsatte dem sedermera skriftligen, båda delarna till Müllerns fullkomliga nöje. Planen var ungefär den samma, vi förut angifvit; nämligen att under kejsarens bemedling sluta fred med Hannover, Preussen och Polen, och dervid icke se på några eftergifter i Bremen och Pommern. Sedermera skulle man med all magt vända sig mot tsaren och tvinga honom till billig fred, och slutligen för de gjorda förlusterna taga ersättning på Danmarks bekostnad. [1])

Detta engelskt-müllernska förslag var inemot lika äfventyrligt och vådligt, som det ryskt-görtziska. Så långt hade man kommit, att inga andra än förtviflade räddningsmedel återstodo.

---

[1]) Riksark. Högst vigtiga handl. funna hos baron Görtz, m. m. En berättelse af Höpken.

Enhvar med någon kännedom om förhållandet kunde dessutom klarligen förutse, att Karls ovilja mot eftergifter skulle tillintetgöra äfven denna, på samma sätt som den ryska freden; *ty*, skref franska sändebudet, *konungen tyckes hafva beslutat häldre begrafva sig under Sverges ruiner, än mottaga lagar af sina fiender.* [1]) Å andra sidan kunde man likaledes förutse, att konung Georg, nu mera sjelf tryggad mot pretendenten och mot Alberoni och snart försonad med Peter, icke skulle för Sverges räddning göra några betydliga uppoffringar; häldst Karl äfven 1718 fortsatte underhandlingarna med Georgs nyssnämnde fiender.

Polen, Sachsen, Preussen och Danmark fortforo som förut att vara Sverges förklarade fiender; Holland och England att vara dess ovänner. Bundsförvandt i striden hade det ingen.

I detta skick befunno sig fredsunderhandlingarna och Sverges förhållande till utrikes magter, när konungens död inträffade.

---

[1]) Paris. Geh. Arch. Memoire de l'état de Suède af Campredon. Ett annat franskt sändebud, De la Marck, påstod, att Karls löfte om deltagande i braunschweigska fredsmötet gafs blott för skens skull och för att med låtsad fredskärlek narra svenskarna till nya ansträngningar (Fr. min. br. Jan. 1719), — och danska spionberättelser af d. 4 Okt. 1718 Geh. Arch. i Köpenhamn, säga, att franska sändebudet icke erhöll företräde, emedan Karl visste, att det ämnade tala för fred.

ANDRA AFDELNINGEN.

KARL DEN TOLFTES SISTA FÄLTTÅG, DÖD OCH MINNE.

SJUTTONDE KAPITLET.

BESLUTET OM INFALL I NORRGE 1718.

År 1717 förflöt utan några betydliga krigsrörelser; ty verksamheten förlamades, icke blott af landets nöd, utan ock af Karls sjuklighet och af Görtz's frånvaro. Men konungen tillfrisknade och gunstlingen kom tillbaka, hvarefter båda sökte att genom de i förra häftet beskrifna åtgerderna anskaffa manskap och medel för ett nytt fälttåg. Också tyckes Karl redan i Januari 1718 hafva bestämt sig för ett sådant, häldst mot Seland, i händelse kölden islade Sundet, eljest mot Norrge. Se här den sednare planen, sådan den utmålades af modet och inbillningskraften, samt under dåvarande förhoppning om fred och förbund med Ryssland. Konungen i spetsen för hufvudstyrkan borde tåga mot Kristiania; Armfelt med en mindre här likaså mot Trondhem; gränsfästningarna skulle sprängas; landet i mån af framtågandet ordnas till svenska län under svenska lagar; norrska ämbetsmän flyttas till Sverge, och svenska till Norrge; rysska och svenska flottor skydda stränderna och skaffa tillförsel. Efter Norrges eröfring borde Karl med en svensk-ryssk här af 40- eller 60,000 man gå till Tyskland och der in-

kräkta åtskilliga landsträckor till ytterligare ersättning, för hvad i öster måste afträdas.

Den vackra planen var lätt att på papperet framlägga, men svår, nästan omöjlig att i verkligheten utföra. Norrge skyddades af oländiga vägar, af höga fjellar, af brist på lifsmedel och af en tapper befolkning, hvilken uppmuntrades genom minnet af sina framgångar under fälttåget 1716, och genom en nu mera betydlig krigsstyrka, som det säges, stigande till 20,000 man; hvarförutan mer understöd kunde i mån af behof lätt ditsändas, ty fiendens flottor beherrskade hafven. Sverge deremot hade icke några hjelpare, ty freden och förbundet med Ryssland voro ännu icke afslutade; — ej heller någon flotta, ty de i Karlskrona qvarliggande örlogsfartygen kunde för brist på medel och matroser blott till ringa del utrustas; — ej heller tillräckliga troppar och förråder, ty fäderneslandet var utmattadt ända derhän, att till och med Görtz och von der Nath stundom tviflade om dess förmåga att uthärda till årets slut.

Sådant oaktadt blef fälttåget tillstyrkt af några i Karls omgifning varande brushufvud eller jaherrar. Men de flesta andra befarade af samma orsaker samma utgång, som år 1716. Både arfprinsen af Hessen och hans far afrådde.[1] Ett betänkande, måhända af Müllern,[2] påstod, att Norrges öfversvämmande, om det ock vore möjligt, skulle gifva hvarken penningar, bröd eller hjelp. Utrikes ifrån berättades, huru fienderna gladdes åt det vådliga företaget; — huru tsaren detsamma tillstyrkt; — huru han längre fram på hösten hoppades, att svenska hären skulle under 1718 års vinterkrig blifva alldeles förstörd;[3] — och huru

---

[1] Ark. Direkt. Rommels saml. i Cassel.

[2] Riksark. Högst vigtiga handlingar funna hos baron Görtz.

[3] Köpenhamn. Geh. Arch. Dansk. min. br. från Petersburg d. 20 Nov. 1718.

Danmark sjelft visade öfver den hotande tillställningen föga oro. [1] I följe af uteblifven frost och ännu icke färdiga rustningar uppsköts också fälttåget från vintern 1718 till hösten samma år.

Vigtigt vore att med säkerhet känna, hvad språk Görtz förde, när första beslutet fattades. Han tyckes hafva, enligt vanan, rådt ena gången till, andra gången från, och häldst velat flytta kriget till Tyskland och till Holstein. Sannolikt är, att han förutsåg farorna och önskade desamma undvika; men att han hvarken vågade allvarligt motsäga konungen eller trodde sig kunna genom sådan motsägelse något vinna. Efter Karls frånfälle försäkrade han sig dock hafva flere gånger varnat och afrådt; *men,* tillade han, *konungens längtan efter krig och hans orygglighet i beslut tillintetgjorde mina bemödanden. När jag alltså fann hans majestät vara oemotståndeligt fästad vid tanken på detta fälttåg, ansåg jag det för ett ondt, som ej mer kunde afböjas. Derföre gick jag in i hans majestäts plan och sökte bereda medel till dess utförande.*

Huru nämnde medel under loppet af året 1718 anskaffades, samt den nöd och det missnöje, som deraf blefvo en följd, allt detta hafva vi redan i föregående häfte utförligen omtalat, och känna oss med glädje befriade från pligten att ytterligare plåga läsaren och oss sjelfva med teckningen af så pinsamma uppträden.

Medan nämnde rustningar förehades, och med undantag af en resa till Lund och en kort vistelse i Kristinehamn, uppehöll sig Karl från den 15 Mars till slutet af Oktober vid norrska gränsen, ofta på Vestra Ed, men oftast i trakten kring Strömstad eller Eda skans. Stundom visste ingen hvar han var till finnandes. Ty, åtföljd af blott få personer, red han emellanåt fram och tillbaka utefter gränsbandet, någon gång

---

[1]) Haag. Geh. Arch. Holl. min. br. från Köpenhamn d. 9 Juli, d. 8, 10 och 18 Okt. 1718.

ända upp till Jemtland;[1] och tog derunder qvarter än här än der i bondgårdarna, liggande på trädbänkar och drickande ur trädskålar, till allmogens både förvåning och förtjusning. Några skärmytslingar mot fienden och mönstringar med smärre i socknarna spridda soldathopar tyckas hafva varit de sysselsättningar, som qvarhöllo honom vid norrska gränsen, och som hindrade honom från att resa till Stockholm och der på nära håll leda rikets styrelse och det åländska fredsverket.

Ändtligen frampå hösten ansågos förberedelserna till fälttåget någorlunda i ordning.[2] Men under tiden var allt hopp om fred med Ryssland försvunnet; och i dess ställe hade man att våren 1719 vänta ett hämnande anfall af den bedragne tsaren; ett anfall, som troligen skulle vändas mot Stockholm, mot rikets hjerta, och understödjas af konungarna Georg i England och Fredrik i Danmark. Att under sådana förhållanden och endast med stöd af det utblottade Sverges egna tillgångar tänka på Norrges eröfring, och att vilja verkställa den, medelst ett nytt vinterfälttåg, och att på ett dylikt offra fäderneslandets krafter, så behöfliga till nästa års sjelfförsvar; allt detta kunde ej annat än högeligen oroa enhvar, som egde närmare

---

[1]) Fr. min. br. d. 24 Juli, 9 Aug. och 8 Okt. 1718 och danska kunskaparebref hösten 1718 i Köpenh. Geh. Ark. Inga af oss kända svenska källor omtala Jemtlands-färden. I Riksregistr. finnas ej heller några bref under densamma utgifna.

[2]) För 30,000 mans behof under 6 månader skulle samlas torrt bröd 405,000, färskt kött 154,285, fläsk och smör 38,571, allt lispund; gryn och ärter 12,053, hafra 180,000, dricka 112 500, salt 9,000, allt tunnor; brännvin 168,750 kannor, efter $\frac{1}{32}$:dels kanna på soldaten hvarje dag, o. s. v. Se Riksark. Handl. rörande krigsväsendet under Karl XII. Endast för magasinet vid Eda skans fordrades råg 20,000, korn 15,000, hafra 18,000, salt 500, allt tunnor; tobak 75,000 skålpund, brännvin 2,000 fat. o. s. v. Riksark

kännedom af förhållandet. Danska kunskapare berätta ock, huru några afrådde företaget; — huru andra ville men ej vågade uttala en sådan deras öfvertygelse; — huru en och annan trodde sig förutse ett snart öfver hela riket utbrytande uppror, o. s. v. [1])

Hvad Sverges klarsyntare statsmän och krigsbefäl i sjelfva verket tänkte, är likväl föga kändt; ty deras pennor och tungor voro bundna. Deremot har man qvar åtskilliga till Görtz skrifna bref, i hvilka hans vän och medhjelpare, von der Nath, uttalade sina tänkesätt, sin ångest, sin förtviflan. Ett bland dessa, skrifvet i September 1718, innehåller följande ord: *man drager alla möjliga troppar åt vestra gränsen, så att utefter den östra finnas mellan Umeå och Karlskrona icke 2,000 man. Ryssarna äro i sanning rigtiga stackare, om de ej angripa och brandskatta Stockholm. Allmänheten tror ock, att det är just detta, ni önskar. — De stora rustningarna mot Norrge väcka för öfrigt min medömkan. Jag förutser, att det myckna ditförda rytteriet skall inom Januari månad hafva mistat sina hästar, utan att kunna få andra i ersättning. Man ställer så till, att efter sex månader skall af den stora ditförda hären icke en tredjedel vara vid lif. Men det finnes åtskilliga herrar, hvilka hällre svara ja! till allt, hvad som säges, än de fördrista sig att påpeka företagens vådor och gagnlöshet.* Några dagar derefter tillade han: *den fattige bonden, som måste öfvergifva hus och hem, för att med sina hästar köra foror, ofta ej mindre än 60 mil,* [2]) *blifver alldeles förstörd. Inom åtta dagar är sista styfvern borta ur kassan, och allt hvad myntverkstäderna kunna åstadkomma, förslår ej till de nya utgifter, man dagligen hittar på. — Kan Norrge intagas med nu gjorda rustningar, så har jag ingenting att säga. Men, som detta synes omöjligt, så tillåter ni mig att*

[1]) Köpenh. Geh. Arch. bref d. 21 Okt. 1718.

[2]) Se 28. 42, 43.

tro, det man med all magt arbetar på rikets undergång; skolande hungersnöd och pest redan nästkommande år göra slut på alltsammans. Tro icke, att det är af bitterhet, jag skrifver detta. Som hederlig karl anser jag mig böra säga en vän, hur det i sjelfva verket står till. Vill ni icke fästa uppmärksamhet härvid, så måste jag taga mitt förnuft tillfånga, o. s. v.

Hvad tänkte, hvad sade Görtz härom? i synnerhet nu, när konungen ville sätta anfallsplanen i verkställighet, oaktadt man hade att från Ryssland emotse icke någon hjelp, utan tvärtom. Vid ett och annat tillfälle tyckes gunstlingen verkligen hafva påpekat svårigheterna och afrådt, åtminstone Armfelts tåg mot Trondhem; men några hafva trott, att detta gjordes endast af rädsla för svenskarna. Vi hafva ock tillförene [1]) inryckt ett hans bref till Karl, skrifvet dagarna före fälttågets början, och i hvilket han målade tillståndet i Sverge med tämligen ljusa färgor. I andra dylika förespådde han den *lyckligaste framgång*. Att han med allvarliga föreställningar dristat blottställa sig för konungens onåd, derpå har man ännu ej kunnat framdraga ett enda bevis. Erkännom ock, att utgången af först rådets och sedermera landshöfdingarnas uppriktighet och varningar icke lockade till efterföljd.

ADERTONDE KAPITLET.

INFALLET I NORRGE

skedde på två olika ställen.

---

[1]) Se S. 47.

I Augusti gick Armfelt med 13- eller 14,000 man [1]) från Jemtland in i grannriket. Vägen öfver fjellet var visserligen besvärlig och ej obetydliga troppar stodo färdiga att under en general Buddes befäl försvara landet. Men en ovanligt torr väderlek lättade svenskarnas framtågande, och fienderna, så väl soldater som uppbådade bönder, veko nästan öfverallt tillbaka, utan att göra allvarligt motstånd. Flere smärre skansar blefvo snart eröfrade, och svenskarna framträngde inemot Trondhem. Men att intaga denna stad var omöjligt i anseende till svenskarnas fåtalighet och ofullständiga utrustning, ställets läge, fästningsverk och talrika, vid pass 8.000 man starka besättning, samt en flotta, som försvarade hamnen. Inom denna väl försedda fästning lågo norrmännen, tryggade mot de svårigheter, den brist och den köld, hvilka, växande med hvarje dag, snart skulle förstöra de utanför kringströfvande svenskarna.

Dessa höllo i början sträng krigstukt. Landet måste dock nödvändigt lida mycket och i mångahanda måtto; hvarföre ock bönderna blefvo missnöjda öfver sina troppars återtåg. *Om*, knotade allmogen, *om Stark-Odder eller Holger Dansk levet, skulde de have til Fode nedhugget Fienden.* Klandret var obefogadt, och Budde sjelf en tapper krigare, den der, lik Karl den tolfte, kunde, när det behöfdes, sofva i snödrifvan. Hans sätt att föra kriget rättfärdigades ock af utgången, hvarom mera framdeles.

Utefter gränsen af Bohuslän, Dal och Wermland hade Karl hösten 1718 samlat en här af vid pass 22,000 man, [2]) med hvilken han under sista dagarna

[1]) Svenska källor säga vanligtvis 6,500, de danska 9- eller 10,000. Men Armfelts uppsatser i Riksark. uppgifva d. 12 Okt. 13,921 och d. 30 Nov. 14,540; dock häruti måhända inräknade trossdrängar, skjutsande bönder, o. s. v.

[2]) Några danska källor uppgifva 30,000. Le Long säger 18,000 i Bohuslän, 15,000 i Wermland. Danska kunska-

af Oktober inbröt i Norrge. Årstiden var sen, vädret regnigt, vägarna svåra, floderna uppsvällda. Men med Karl i spetsen trotsade svenskarna alla hinder, vadade eller summo genom vattendragen, klättrade öfver bergen och drefvo danskarna undan ända till Glommen.

Detta sednare gick lätt nog. Vid Fredrikshall liksom vid Trondhem följde fienderna en på Karls lynne och vana beräknad plan. De utsatte sig ej för vådan af ett formligt fältslag mot den nyss inryckta, ännu vid friskt mod och friska lifskrafter varande svenska hären. De drogo sig i stället tillbaka till tryggare platser och välförsedda förråder; den norra hären inom Trondhems murar, den södra bakom Glommen, afbidande så den stund, då svenskarna, utmattade af belägringsarbete och af vinterfälttågets brist, hunger och köld, skulle liksom 1716 sjelfva nödgas anträda återtåget, eller lätt kunna dertill tvingas. Den danska vester om Glommen stående hären tyckes hafva utgjort 13—20,000 man. [1])

Dessa beräkningar och von der Naths olycksspådomar begynte snart nog gå i fullbordan. I förstone besvärades tåget af mycket regn. Soldaterna måste ofta vada i qvartersdjup gyttja och blott få erhöllo under nätterna tak öfver hufvudet och tillfälle att torka sina kläder. Men alla mödor och lidanden buros utan knot, när man såg dem bäras också af konungen; såg, huru han hemkom från sina ridter, ofta så genomvåt, att man kunde vrida vattnet ur rocken; såg honom i sådana kläder tillbringa sin natt på trädbänken i någon usel koja, ja stundom under bar och regnig himmel sofvande, med hufvudet i någon krigares knä. Soldaten tyckte det vara sin pligt, sin ära, i början äfven sin glädje att följa det höga efterdömet.

---

pare säga 14,300 till fot, 5,700 till häst; troligen hären vid Fredrikshall.

[1]) Köpenh. Geh. Arch. Scheels rapport till Fredrik IV d. 27 Nov. 1718 uppgifver 15,441, deraf blott 13,000 stridbara

I längden mägtade dock hänförelsen icke tillintetgöra verkningarna af en nöd, som växte dag för dag. Vid återtåget till Glommen hade danskarna bortfört alla lifsmedel och bränt de flesta byar och byggnader, så att hela trakten *liknade ett svedjeland.* [1]) Från Sverge var väl ymnig tillförsel anbefalld; vi minnas de stora tvångsfororna hösten 1718. [2]) Men gyttjiga vägar, brist på foder och de utkörda hästarnas oförmåga hindrade verkställigheten. Massor af lifsmedel måste nedläggas i Uddevalla, Wenersborg, Skara och Jönköping; och kunde sedermera icke snart nog fortskaffas till hären. I medlet af November var nämligen i Bohuslän bristen på hästar mycket stor. Utefter de vägar, på hvilka hären framtågat, sågos esomoftast ihjelkörda dragare, och på gästgifvaregårdarna kunde till och med enskilda personer blott med möda komma fram. [3]) Postmästaren i Uddevalla begärde slutligen afsked, emedan syslans åliggande ej längre kunde fullgöras. [4])

Af dessa orsaker började man snart motse brist på lifsmedel. Andra svårigheter tillkomma. Dricksvattnet var ofta kalk- eller lerblandadt, och efter regntiden kom en genomträngande köld. Det unga manskapets hälsa led, och många sjuknade och dogo. Ett fälttåg nästan under bar himmel i November månad och i dessa nordliga och af innevånarna sjelfva ödelaggda nejder, måste ock medföra stora förluster. Några danskar påstå, att redan under första månaden hade 2,000, andra säga 4,000 svenskar fallit för hunger, sjukdomar eller fiendehand. En bland Karls krigare omtalar, huru redan i slutet af November hären

---

[1]) Linköp. Bibl. Ark. Beskrifning om Karl XII.

[2]) Se **S.** 42, 43.

[3]) Riksark. Bref till Görtz från Paulsson den 17 Nov. 1718.

[4]) S. st. Handl. rör. Görtz. Postmästaren Spaak i Uddevalla till regeringen d. 30 Nov. 1718.

hade lidit ganska mycket, och hur den skulle hafva varit af jern och stål, om den kunnat länge uthärda. Många höllo sig dock ännu modiga och hoppades på konungens kraft och tapperhet, samt på återvändandet af hans fordna lycka. Men snart började sägner, vi hoppas osanna, att uppreta sinnena icke blott mot fälttåget, utan ock mot Karl sjelf. Man berättade t. ex. huru en öfverste klagade, att hans folk skulle inom kort sakna munförråd. *Då måste de gräfva i norrska bergen*, svarade Karl. Öfversten genmälte, att *på sådant sätt kunde soldaten omöjligen få sitt lifsuppehälle.* Karl svarade: *kan han ej lefva, så må han dö.* Vi betvifla denna uppgift. Men säkert är, att konungen befann sig i en sinnesstämning, som tillgrep svåra och förtviflade medel. Det var nu, som han påbjöd sjettepennings-afgiften samt beslöt borttagandet af bankens redbarheter och af fattigkassornas behållningar, samt flere dylika redan omtalade åtgerder.

NITTONDE KAPITLET.

BELÄGRINGEN AF FREDRIKSSTEN.

I början af år 1718 hade några svenska örlogsfartyg seglat ut på Östersjön;[1]) men snart måst draga sig tillbaka; emedan en öfverlägsen dansk-engelsk flotta nalkades, hvilken sedermera enväldigt beherrskade farvattnen.

Detta var Karl till mycket men. Från Kattegat och genom Svinesund intränger till och förbi Fredrikshall en djup hafsvik, kallad Idefjorden. På densamma lågo några smärre danska fartyg, hvilka kraftigt bi-

---

[1]) Riksark. Handlingar rörande Görtz. Müllern till Görtz d. 12 Maj 1718.

drogo till fästningens både försvar mot fienden och förseende med lifsmedel. Karl ville angripa och förstöra dem, och hade för sådan afsigt i bohuslänska skärgården och vid Strömstad församlat flere galerer. Men för danska örlogsflottans skull vågade man icke föra dem öfver öppna hafvet mellan Strömstad och Svinesund. Då föll Karl på samma tanke, som Peter 1713 sökte utföra vid Tverminne. [1]) Ett par galerer, några större båtar och en slup blefvo öfver rishögar, kafvelbroar och vattendrag släpade och förda från Strömstad landvägen 2½ mil till Idefjorden. Polhem hade uppgjort förslaget och sändt Swedenborg att leda utförandet. Arbetet gick i början mycket trögt; men snart kom Karl dit och dref i egen person på verkställigheten. För hvarje aln, farkosten skred framåt, gaf han en liten belöning åt hvarje man, som dervid arbetat, och ett högt fröjderop skallade, när första galeren sköt ned bland Idefjordens böljor. *Nu sen i, att det går,* sade konungen, *och nu måste de andra farkosterna komma efter.* [2]) Och så skedde. Danskarna sökte gång efter annan tillintetgöra den lilla båtflottan, men blefvo ständigt kastade tillbaka. Detta ovanliga företag verkställdes redan i Juli 1718 och var en vigtig förberedelse till Fredrikssteus belägring.

Till sistnämnde företag återvända vi nu med vår berättelse. Redan första dagarna af November hade svenskarna hunnit till ort och ställe, och kort derefter ända till Glommens strand. Innan Karl trängde djupare in i landet, ville han likväl denna gång eröfra ofvanbemälte fästning. Den hade dock sedan 1716 blifvit mycket tillbyggd, och försvarades nu af 2,000 man, väl försedda med både mun- och krigsförråd. För att till deras hjelp i nödens stund framrycka, stodo dessutom mindst 13.000 man bakom Glommen.

---

[1]) Se **25**. 140.

[2]) Link. Bibl. Ark. Beskrifning om Karl den tolfte.

Konungens lust att äfven i otrångda mål trotsa farorna var densamma som förut. Bevis finner man af följande uppträde, för hvilket Dahlfelt är sagesman. Åtföljd af några herrar, red konungen en dag mot elden af ett fiendtligt batteri och inom dess skotthåll. Derpå fattade han Dahlfelt i handen och red än längre in i kulregnet, släppte så Dahlfelts hand och sade: *allons!* Dahlfelt lydde och sporrade hästen framåt; men i detsamma flög en kula så nära ena benet, att detta af lufttryckningen nästan förlamades. Konungen skyndade hastigt till och frågade, *om Dahlfelt blifvit träffad.* Denne såg nedåt benet och svarade: *jag vet icke. Jag känner hvarken till fot, ben eller lår.* Konungen stannade då sjelf med sina herrar midt ibland de hvinande kulorna, medan Dahlfelt steg af hästen och profvade, om han kunde stå på benet. Kanske hade konungen dröjt der än längre; *men,* säger Dahlfelt, *till allas vår lycka började nu ett häftigt skjutande nere vid Idefjorden, hvarföre hans majestät genast skyndade ditåt.*

Det var från norr, Karl denna gång ämnade angripa Fredriksten. I hans väg låg der ett fristående utanverk vid namn Gyllenlöw, hvilket måste eröfras, innan man kunde komma åt sjelfva fästningen. Den obetydliga skansen försvarades af en ringa tropp, hvilken dock gjorde flere dagars motstånd. Slutligen blefvo vallarna mycket skadade och kanonerna bragta till tystnad. Då och den 27 November skickades 200 grenadierer [1]) till stormning. Främst bland dem gick öfverste Bousquet och dernäst Karl, sjelf hjelpande till att midt under fiendens eld uppresa stormstegarna. Skansen blef tagen och nu gällde det sjelfva hufvudfästningen.

---

[1]) En annan svensk källa säger 18; en dansk deremot 90 man.

TJUGONDE KAPITLET.

KONUNGENS DÖD.

Genast efter Gyllenlöws eröfring började svenskarna upptaga löpgrafvar, i sneda rigtningar närmande sig sjelfva Fredrikssten. Första natten blefvo dervid bland 100 [1]) arbetare blott tvänne skjutna; man var ännu på tämligen långt afstånd från vallarna. Natten till den 29 blef arbetet af 200 soldater ytterligare framdrifvet 180 steg, hvarunder 55 personer sårades eller skötos. Natten till den 30 upptogs ytterligare en ny löpgraf, ungefär 210 steg lång och nästan jemnlöpande med vallarna och, synes det, ämnad, till hvad man kallar en *paralell.* Bland 400 derpå arbetande svenskar blefvo blott 30 sårade eller skjutna; ty starka dimmor dolde dem undan fiendens blickar.

Karl hade visserligen sitt högqvarter i Tistedalen norr om elfven; men för att kunna ständigt pådrifva arbetet och dela farorna, lät han närmare fästningen uppföra en liten brädhydda. I denna boning uppehöll han sig under sista tiden ofta både dag och natt, utfärdade der sina befallningar och intog der sina måltider. fastän (?) styckekulorna stundom susade kring öronen på dem, som ditburo maten.

Den 30 November, eller första söndagen i adventet, red konungen till högqvarteret i Tistedalen, ömsade kläder, genomläste flere papper och kastade åtskilliga bland dem på elden, visande sig något olustig till sinnes, afhörde derpå högmesso- och aftonsångs-predikningarna, tillkallade slutligen öfverbefälet och utdelade föreskrifter, om hvad under qvällen och natten göras skulle.

---

[1]) Antalet af arbetare och fallne uppgifves både för denna och följande nätter något olika.

Klockan 4 eftermiddagen red han, åtföljd af fransmännen Maigret och Sicre, icke till den vanliga brädhyddan, utan till den främsta, natten förut uppkastade löpgrafven, steg ur sadeln, gick omkring, besåg arbetet, talade med flere och var återigen vid godt lynne. Emellertid inbröt skymningen, då arbetet med den nya löpgrafven borde begynnas. Två eller tre hundrade man voro dertill befallde, men dröjde. Konungen blef otålig. Maigret bad honom dock vara lugn och lofvade att inom åtta dagar lemna fästningen i hans händer. *Vi få väl se*, svarade konungen.

Ändteligen kommo soldaterna. Från den under förra natten uppkastade löpgrafven skulle nu en ny dylik framdragas närmare mot fästningen. För att anvisa dess rigtning, gick Maigret framåt fältet, åtföljd af en hop soldater, som buro spadar, hackor, risknippor och skanskorgar. Allt efter som Maigret gick före och utpekade platserna, lade sig soldat vid soldat, enhvar bakom sin risknippa eller skanskorg, och började arbeta för att gräfva sig ned i jorden och på sådant sätt skydda sig mot fiendens eld, hvilken nu var ganska besvärlig. Man hade nämligen kommit inom musköthåll, hvarföre ock borghöfdingen skickat en mängd soldater till utanverken att derifrån också med gevärseld oroa svenskarna. Många bland dessa sednare blefvo ock genast skjutna.

Emellertid och vid pass klockan 8 på aftonen intog konungen sin qvällsvard, som det tyckes, på stående fot samt i eller vid sjelfva löpgrafven. Han ryckte derunder sin gamle taffeltäckare Hultman i rockknappen och nämnde honom till köksmästare och befallde fullmagten genast utfärdas.

Den löpgraf, i hvilken konungen sig befann, låg, som sagdt är, inom musköthåll. [1]) Men i anseende

[1]) Afståndet från fästningen uppgifves olika, från 200 till 435 alnar. Ingen vet dock med säkerhet stället, der konungen föll, ty minnesmärket har blifvit flyttadt.

till qvällens mörker kunde fienderna icke med säkerhet rigta sina skott. Derföre lät borghöfdingen uthänga brinnande beckkransar och kasta en mängd lichtkulor, hvarigenom fältet så upplystes, att föremålen kunde någorlunda tydligt urskiljas; häldst månen ej långt efter sitt fylle var nära att uppstiga öfver synranden.

I anledning af både det ena och andra. började Karl misstänka ett tillämnadt utfall. För att kunna sjelf gifva akt på allt, som föreföll, uppsteg han från löpgrafvens djup och lade sig på inre sluttningen af dess bröstvärn med hufvudet och armarna öfver krönet, så att han kunde obehindradt se både fästningen och sina på fältet arbetande soldater; men ock lika obehindradt träffas af någon bland de många kringflygande kulorna. Maigret sade: *detta är icke ett ställe för eders majestät. Kartesch-, muskött- och kanonkulor hafva ej mer aktning för en konung än för den ringaste soldat.* — *Var icke rädd!* sade Karl. Den nere i löpgrafven stående Maigret genmälte: *jag är icke rädd för mig sjelf, ty jag skyddas af bröstvärnet; men eders majestät begagnar det icke till värn utan till våda.* Konungen svarade medelst att befalla honom och några andra officerare gå och se efter arbetsfolket; men lofvade tillika att *sedermera sjelf stiga ned.* De andra herrarna sade hviskande till Maigret: *låt honom vara. Ju mer man varnar, desto mer blottställer han sig.*

Klockan led nu inemot 9. och månen hade redan uppgått. Konungen låg qvar, med hufvudet upprätt öfver krönet. venstra handen stödd under kindbenet, kroppens venstra sida hvilande mot vallsluttningen och med knäna, som det tyckes, stödda mot någon afsats på bröstvärnets inre sida. Tätt bakom honom nere i löpgrafven hade 8 till 10 officerare samlat sig, bland andra Kaulbars, Schlippenbach, Marchetti, Schults, Carlberg samt Maigret; denne sednare så nära, att hans hufvud var emellan konungens klackar. Ett litet stycke derifrån stodo generalmajor Schwerin och några andra

officerare och i grannskapet många soldater. Enligt en berättelse skall hertigen af Holstein också varit tillstädes och på blott 10 stegs afstånd. Herrarna i löpgrafven rådgjorde om, huru konungen skulle lockas ned från den farliga platsen, då man hastigt förnam ett ljud, liksom af en sten, kastad i gyttja, hvarvid konungens hufvud nedsjönk i kappan, venstra handen halkade sidan utefter, men kroppen blef liggande i ungefär samma ställning som förut. *Herre Jesus! konungen är skjuten!* utropade dervid Kaulbars och slog löjtnant Carlberg på axeln och bad honom springa efter general Schwerin. Maigret drog konungen i kappan, men intet svar, ingen rörelse förspordes. [1]) Vid Carlbergs budskap fattade Schwerin denne häftigt om armen, men kunde ej frambringa mer än utropet: *Jesus!* hvarpå han ilade till stället. För att ej sprida oro och villervalla i hären skickades de närmsta soldaterna undan, hvarpå liket drogs ned i löpgrafven. Då befanns, att troligast en karteschkula gått in genom venstra tinningen invid ögat och ut genom den högra något längre ned; lemnande efter sig ett sår, så stort, att tre finger kunde läggas deri. Venstra ögat var indraget, det högra utsprängdt; venstra handen hade fallit ned på värjfästet, likasom ännu i dödsögonblicket sökande detsamma omfatta.

För att dölja olyckan, betäcktes kroppen med en kappa och hufvudet med den till stället komne Sicres hatt och peruk, hvarefter liket blef af några tillkallade soldater buret till högqvarteret. Der såg man genast samlade hertig Karl Fredrik, jemnte Düker, Mörner, Schwerin, m. fl., alla med tårade blickar betraktande den fallne hjelten. Känslan af en högst ovanlig per-

---

[1]) Link. Bibl. Ark. I Bielkes memoirer berättas uppträdet något annorlunda och antages, att Karl föll för en falkonetkula. — De la Motrayes också något men på annat sätt olika berättelse antager, att det dödande skottet kom från fästningens längre bort belägna utanverk, Overbierget.

sonlighets bortgång genombäfvade de närvarande och snart hela hären, hela Sverge, hela Europa. Till följe af både dygder och fel, hade han varit föremål för en hel verldsdels blickar och tankar, kärlek eller ovilja, beundran eller tadel. Det vardt efter honom ett tomrum, ett stort tomrum, hvilket man tydligt kände skulle sent kanske aldrig fyllas. Allmänhetens olika sinnesstämning vid den vigtiga tilldragelsen skall framdeles utförligare omtalas.

Det konungsliga liket fördes från Tistedalens högqvarter till Uddevalla, hvarest det balsamerades, och sedermera till Karlbergs lustslott, hvarest det nedsattes för att afbida sin högtidliga jordfästning.

Om denna sednare uppstodo likväl allehanda tvifvelsmål. Vi minnas, huru år 1716 Karl lät sin farmoder och äldsta syster begrafvas i tysthet; ty man saknade medel till större högtidligheter. Bristen hade sedan dess stigit än mer, och till fruktansvärd höjd. Både Gustaf Cronhielm och Tessin påstodo derföre i sittande råd, att man ej heller åt honom sjelf skulle kunna åstadkomma en högtidlig, en konungslig begrafning. Ulrika Eleonora prutade emot. *Vi måste*, sade hon, *göra, hvad hederligt är.* Cronhielm svarade: *vi måste göra, hvad görligt är; ty hvar eljest taga nödiga medel?* Tessin instämde och föreslog *en enklare jordfästning; emedan*, sade han, *så sannt Gud lefver, man skall ej komma ut med någon större prakt; vi hafva dertill hvarken tid, penningar eller arbetare.* [1]) Drottningen dref dock slutligen sin vilja igenom, och den 26 Februari 1719 firades den högtidliga begrafningen.

Karl den elfte hade begynt uppföra det vid Riddarholmskyrkan belägna så kallade Karolinska grafkoret, ämnande detsamma till hvilorum åt pfalts-zweibrückiska konungahusets bortgångna medlemmar. Under Karl den tolftes krig afstannade väl byggnaden;

---

[1]) Rådsprot. d. 15 Dec. 1718.

men blef sedermera af frihetstiden fulländad. Främst i detta grafkor sattes då Karl den tolftes sarkofag, huggen af svart marmor och betäckt af en gyllene lejonhud. Namnet *Carolus XII* är enda inskriften, samt krona, spira och svärd enda prydnaderna. Dock finnas der äfven andra; nämligen i grafkoret mer än sexhundrade, och i kyrkan nära tvåtusende standarer och fanor; största delen tagna under konungens segerrika fälttåg.

TJUGONDEFÖRSTA KAPITLET.

SÄGNER OM DÖDSSÄTTET.

Karls i dödsögonblicket för kulor utsatta läge, sårets stora öppningar, de flere närvarande officerarnes beskrifningar om tilldragelsen; allt intygade, att dödsorsaken varit en från fästningen kommande kastkropp. Någon allvarlig misstanke om lönnmord blef under de första veckorna ej heller yttrad. Troligtvis låg häri orsaken, hvarföre samtiden icke uppsatte någon närmare och bevittnad beskrifning öfver såret samt öfver konungens läge och omgifning i sjelfva dödsstunden; en beskrifning, hvilken, då offentliggjord, skulle hafva förekommit eller vederlaggt hvarje tanke på lönnmord. [1]) Man ansåg en dylik försigtighetsåtgerd obehöflig.

Denna uraktlåtenhet har dock medfört obehagliga följder, i ty att den lemnat fritt spelrum åt inbillningskraften, misstänksamheten och partisinnet; ja, till och med inbjudit dem till verksamhet. Redan under riksdagen 1719 hördes några mörka gissningar och an-

---

[1]) Man har åtminstone hittills ej lyckats anträffa någon sådan uppsats.

klagelser; ännu dock lösa och obestämda. Men år 1722 togo de, med anledning af nedanstående omständigheter. mera fart och vände sig mot

SICRE. [1])

Denne man, son af en fransysk fältmätningsofficer. hade från 1704 tjenstgjort vid franska dels landthären, dels flottan, sedermera på ett kaparefartyg lidit skeppsbrott i Arkipelagen, blifvit förd till Turkiet, der tagit tjenst hos Karl, följt med till Stralsund, blifvit fången hos sachsarna, erhållit tillåtelse resa till Sverge, [2]) och der anställning som arfprinsen Fredriks general-adjutant och handsekreter, i hvilken sednare egenskap han också förde dennes brefvexling med Ulrika Eleonora. [3]) När konungens lik bortbars från löpgrafven, skyndade Sicre till arfprinsen, berättade händelsen och blef som ilbud skickad till Stockholm, till Ulrika Eleonora. Sedermera stannade han flere år i svensk tjenst och blef, jemnte Campredon. men utan skäl, år 1721 misstänkt för våldsamma anläggningar mot Karl Fredrik af Holsteins lif. År 1722 föll han i en svår feber, under hvars yrsel han åt läkaren och åt det på gatan vandrande folket ropade, *att han var den, som skjutit konungen.* Tillfrisknad, sörjde han mycket häröfver, och tog sina ord tillbaka, men fåfängt. De flögo med vanliga förstärkningar och tillägg kring riket, och fingo sedermera ökad fart genom följande tilldragelse.

Bland svenska fångarna i Ryssland fanns en person, vid namn Schoultz, hvilken derstädes i egenskap

---

[1]) Så stafvar han sjelf; andra åter skrifva Siquier eller Sickert.

[2]) Fr. min. br. år 1717, bland hvilka finnes Sicres egenhändiga lefvernesbeskrifning.

[3]) Upps. Fants varia historica, 4:o. 196.

af dansmästare förtjenat sitt uppehälle. Efter freden reste han 1722 till Stockholm och fick der spaning om ofvannämnde rykte. Snart återvände han till Ryssland, ovisst af hvad orsak. Ankommen till Petersburg, berättade han om tillståndet i Sverge hvarjehanda; bland annat ock, *huru Sicre hade på Stockholms Stortorg och under ett samtal med grefvarna Polus och Frölich påstått sig vara Karl den tolftes baneman och hafva i belöning erhållit några 1.000 dukater.* Oaktadt all inre osannolikhet blef denna berättelse af många personer omfattad och trodd, i följe hvaraf åtskilliga misstankar kastades på Fredrik och på Ulrika Eleonora; måhända till skadeglädje för en eller annan af det i Petersburg varande ryssk-holsteinska partiet. Ryktet kom snart till svenska der anställda sändebudet och blef genast inberättadt till Stockholm. Konung Fredrik tog illa vid sig, och man beslöt noggranna undersökningar. Grefve Polus förhördes; men bedyrade, att han icke personligen kände Sicre och aldrig med honom samtalat, än mindre om denna sak. Ett annat åberopadt vittne, en kapten Hekel, tillstod sig hafva i Petersburg flere gånger hört Schoultz yttra något dylikt; men att Hekel vid sin ankomst till Stockholm funnit alltsammans ogrundadt. Genom svenska sändebudet i Paris lät man ock infordra Maigrets vittnesmål, hvilket kom och intygade, att konungen fallit för en kula från fästningen. Framför allt vände man sig till sagesmannen Schoultz. På svenska regeringens begäran blef denne i Petersburg häktad för att öfversändas till Stockholm. Han började då tala fram och tillbaka och begära Rysslands skydd, hvilket tsaren tycktes benägen att bevilja. Slutligen nekade han helt och hållet till de ifrågavarande orden. Mer och mer gjorde sig ock gällande den meningen, att det icke lönade mödan anställa rättegång mot och fordra afbön af en dylik person. För denna åsigt talade riksråden Horn, Gyllenborg och Tessin, samt då varande justitiekanslern. Konung Fredrik deremot ville

framtvinga en grundlig undersökning för att få sin egen oskuld laggd i dagen; men ingen rådsherre tyckte saken förtjena så mycken uppmärksamhet. På slutet gaf konungen med sig och förklarade, att, sedan ryska kejsaren och kejsarinnan anhållit om tillgift för Schoultz, och denne sednare tagit sina ord tillbaka, ville konung Fredrik ej mer fästa sig vid sqvallret, i följe hvaraf Schoultz blef utsläppt ur fängelset. [1])

Men i allmänna tänkesättet var saken icke dermed afslutad. Ett dylikt rykte måste blifva med mycken begärlighet omfattadt och utbildadt af pratsjukan, okunnigheten och kannstöperiet; kanske någon gång af den nya regeringens motståndare. Se här de tydningar och sägner, som i anledning häraf bildade sig, utspriddes och länge fortlefde! — När Karls lik bortbars från löpgrafven, sade Maigret: *voila la pièce finie; allons souper!* [2]) Man ville i detta infall och i dess likgilltiga köld se ett anklagande bevis äfven mot denne fransman. — Sicres namn ombildades till *Sicaire*, d. v. s. lönnmördaren, och det påstods, att, när han till Ulrika Eleonora framförde budskapet om konungens död, skulle hon, just då sysselsatt med att tvätta händerna, hafva strukit sina brillantringar ned i silfverfatet och lemnat alltsammans till skänk åt den välkomne budbäraren. Enligt trovärdiga vittnen är detta en grof dikt. Vid Sicre's ankomst till Stockholm låg Ulrika Eleonora till sängs och blef öfver budskapet, troligen först framburet af öfverståthållaren Taube, så bestört, att hon flere gånger höll på att svimma. — En annan sägen innehöll, att Sicre någon tid derefter har vid Medevi hälsobrunn visat sig oroad af svåra samvetsagg och slutligen blifvit i stillhet utförd till

---

[1]) Berättelsen om uppträdena med Schoultz är tagen ur riksarkivet, rådsprotokollen och svenska sändebudet Cedercreutz's bref från Petersburg Juni—Dec. 1723.

[2]) Skådespelet är slut; låtom oss gå till aftonmåltiden!

Frankrike och der lefvat några år, ängslig och nedslagen till sinnes. [1]) Dessa uppgifter äro obevista, till en del äfven osannolika; häldst om man tager i betraktande följande bestyrkta omständigheter. Oaktadt nämnde misstankar, stannade Sicre i Sverge ända till år 1728, och detta utan att blifva mål för någon svenskarnas ovilja. Bassewitz har häri velat se ett bevis på allmänhetens tillfredsställelse öfver Karls död. Men det kan ock anses som ett bevis på den ringa vigt, allmänheten då för tiden lade på de mot Sicre rigtade beskyllningarna. [2]) Omkring 1728 återvände han till Frankrike samt uppträdde och mottogs på ett sätt, som tyckes ådagalägga, att man ej heller der trodde på nämnde sjelfanklagelse. Han fick tillträde till Stanislaus Leczinski och till sjelfva franska konungahofvet. Det personliga anseendet kan bedömas af uppdraget, nämligen att åt dervarande drottning öfverlemna porträtter af konung Fredrik och af drottning Ulrika Eleonora. [3]) I Paris träffade han Voltaire, hvilken tillsporde honom angående nämnde vanrykte. Sicre erkände då, att han under feberyrsel anklagat sig sjelf på ofvanbemälte sätt; men påstod sig det oaktadt vara oskyldig; tilläggande: *jag hade ofta kunnat döda den svenska konungen. Men min vördnad* [4]) *för denne furste var så stor, att om jag också velat, hade jag icke vågat verkställa någonting dylikt.*

En samtiding beskref mannen som en munter sällskaps- och dryckesbroder, dock falsk och bedräglig; andra togo deremot hans redlighet och oskuld i

---

[1]) Uppsal. Cederhielms saml. Tillägg vid Fredriks historia.

[2]) Så vidt vi funnit, har angifvelsen mot Sicre ej heller blifvit i något främmande sändebuds missiver från den tiden omtalad; troligtvis af ofvan påpekade orsak.

[3]) Riksark. Flere bref till Ulrika Eleonora från Sicre, gående ända till 1733.

[4]) Respect.

försvar. Han dog slutligen så fattig, att vänners hjelp behöfde anlitas.

GISSNINGEN OM MORD GENOM VÄRJ- ELLER DOLKSTING.

Troligtvis med anledning af ofvannämnde rykten blef år 1746 konungens dödssår undersökt och beskrifvet; likväl icke af behöriga vetenskapsmän, ej heller med vederbörlig noggrannhet.[1]) Man besåg och beskref såröppningarnas form och storlek, förnämligast sådana dessa befunnos, icke på hufvudets sjelfva benbyggnad, utan på den öfver såren vid balsameringen sammandragna huden. Det ingående såret uppgafs vara 7 linier långt och 2 linier bredt; på hvilken omständighet några hafva sedermera grundat den förmodan, att konungens tinningar blifvit genomborrade af en värja eller dolk. Denna tydning blef sedermera ytterligare utbildad och satt i sammanhang med ryktet om Sicre. Det finnes [2]) nämligen en obestyrkt berättelse om, huru Sicre bekänt sig hafva med ett trekantigt vapen stuckit konungen genom tinningarna och derpå i såret vridit eggjernet rundt omkring, på det såröppningen skulle blifva rund, som efter en kula. På dessa tydningar eller uppgifter hafva dock endast få lyssnat. Men, emedan besigtningen 1746 antog för säkert, att skottet träffat konungen på högra sidan, d. v. s. på den, som vändes från fästningen, fick man deri ett nytt stöd för lönnmordsryktet. Genom nämnde besigtning tog detta alltså ny fart, men blef någon tid derefter rigtadt icke mer mot Sicre utan mot

[1]) Det skedde af sedermera blifvande riksråden A. J. von Höpken och Kl. Ekeblad samt af öfver-intendenten K. Hårleman.

[2]) Upps. Nordin. Berättelsen är af en benämnd Cortman.

KARL CRONSTEDT OCH MAGNUS STIERNROOS.

Den förre utmärkte mannen hafva vi redan tecknat.[1]) Den sednare hade deltagit i kriget allt från dess början och under de sista elfva åren såsom drabant följt konungen, uträttat flere vigtiga uppdrag och blifvit befordrad till korporal, hvilket motsvarade öfverstegraden. Båda voro af Karl gynnade och af allmänheten under hela sin öfriga lefnad kända som oförvitliga män. Det var genom dessa egenskaper, som de, utan börd och mägtiga slägtförbindelser, blott genom egna förtjenster banade sig väg till rikets högsta värdigheter, slutande begge två sina banor som generaler.

Omkring mindst 50 år efter Karls, 20 efter Cronstedts och 10 efter Stiernroos's död, utspriddes ifrågavarande tredje lönnmordsrykte, jemnte en liten skrift, som uppgafs vara af den för sitt nit ryktbare prestmannen Tollstadius. Deri berättades, att *Cronstedt laddat geväret och Stiernroos aflossat skottet och derföre bekommit 500 dukater; — att Cronstedt sedermera på sin dödsbädd, trettiotvå år derefter, hade för Tollstadius under samvetsångest bekänt förhållandet, och uppmanat själasörjaren att gå till Stiernroos och bedja denne likaledes bekänna och ångra illbragden; — att Stiernroos svarat sig icke veta af något dylikt, utan att Cronstedt måtte tala i yrsel: — att när Tollstadius kom tillbaka med detta svar, sade den döende Cronstedt: »för att visa, det jag icke talar i »yrsel, så säg honom, att den bössa, med hvilken skottet »lossades, är den tredje i ordningen bland dem, som »hänga i hans rum;» — att vid denna nya hälsning Stiernroos blifvit nedslagen och bedt Tollstadius gå sin väg.* Så låter anklagelsen. Man har dock sedermera tydligen ådagalaggt opålitligheten af berörde uppsats,

[1]) Se 23. 115.

och att den icke gerna kan vara af Tollstadius. Konung Gustaf den tredje tyckes dock hafva i början hyst för densamma något förtroende; men sade sig sedermera öfvertygad om dess grundlöshet och om Cronstedts oskuld.

Det finnes rörande samma rykte en annan ännu otryckt berättelse; nämligen, att riksrådet Lagerberg varit jemnte Tollstadius vid Cronstedts dödsbädd och mottagit dennes bekännelse om mordet. På vår fråga härom hafva tvänne herrar af grefliga slägten Lagerberg gifvit det svar, att de aldrig förut hört någonting dylikt omtalas. Berättelsen innehåller ock flere misstag och förtjenar så mycket mindre uppmärksamhet, som ifrågavarande grefve Lagerberg afled fyra år före Cronstedt och kunde således icke vara tillstädes vid den sednares dödsberedelse.

Hittills hafva inga handlingar blifvit framdragna, som på tillfyllestgörande sätt förklara uppkomsten af nämnde mot Cronstedt och Stiernroos rigtade beskyllning. Möjligen har under feberyrsel någon dylik sjelfanklagelse blifvit af den förre uttalad. Det är icke ovanligt, att inträffade märkvärdiga händelser på allehanda sätt spöka för inbillningskraften; i synnerhet om denna blifvit genom sjukdomar eller andra omständigheter uppjagad till oregelbunden verksamhet. Angående Karl den tolftes död finnes också ett tredje exempel på en dylik sjelfanklagelse. Fabrice, hans gunstling i Turkiet, föll nämligen vid slutet af sin lefnad i svårmod och vansinne. Under ett anfall deraf skall också han hafva förklarat sig vara Karls mördare. Vid konungens död vistades han dock, så vidt man vet, icke i Sverge eller Norrge, utan i Tyskland.

Under sednare delen af förra och början af detta århundradet spridde sig dessa hvarandra korsande rykten kring fäderneslandet och kring Europa. Några trodde på det ena, några på det andra, några på det tredje. Allmänheten visste ej rätt, hvad hon skulle tänka om den hemlighetsfulla saken.

Ändtligen åren 1816 och 1817 fick man se offentliggjorda de två enda af ögonvittnen nedskrifna berättelser om konungens död, som man hittills lyckats upptäcka. Båda ådagalade temligen tydligt, att han fallit för en kula från fästningen. Men så djupt hade tron på lönnmord rotfästat sig, att största delen af allmänheten och till och med flere häfdatecknare densamma ihärdigt vidhöllo. På dessa sednares ord och på ofvannämnde rykten hafva ock roman- och novellförfattare grundat sina åsigter och framkastat mot Ulrika Eleonora och mot konung Fredrik många hemska och blodiga beskyllningar; så att nämnde regenter blifvit föremål för allmänhetens misstankar eller afsky.

Medelst en serskildt rörande detta ämne författad afhandling har sedermera eller år 1836 en dansk häfdaforskare vid namn C. Paludan Müller med bindande bevisning ådagalaggt, huru högst osannolika några, huru högst orimliga andra bland ofvanuppräknade lönnmordsrykten i sig sjelfva äro, samt huru de flesta och bästa skälen talade för antagandet af ett skott från fästningen.[1] Till fullkomlig och oemotsäglig visshet kunde likväl ej heller han komma; också derföre, att han, liksom flere andra, blef i åtskilligt missledd af de origtiga uppgifterna i besigtningsprotokollet 1746. Af denna orsak har ock en eller annan fortfarande vidhållit de gamla lönnmordsåsigterna. I anledning häraf och för att vinna än mera ljus i ämnet, blef den 31 Augusti 1859 anställd en undersökning om den inverkan, som det dödande skottet haft på hufvudets icke blott hudyta utan på sjelfva dess benbyggnad.[2] De på densamma varande hålens storlek, form

[1] Till denna förträffliga afhandling hänvisa vi dem, som önska än närmare kunskap om ämnet.

[2] Undersökningen verkställdes af herrar A. Retzius, Karl Santesson och Vincent Lundberg, hvilka undertecknat det protokoll, hvarur nedanstående uppgifter äro tagna, och hvilket innehåller en utförligare och på vetenskapliga grunder stödd beskrifning om förhållandet.

och beskaffenhet, i förening med andra omständigheter, befunnos då ådagalägga: 1:o att *det dödande såret åstadkommits af ett skjutvapen;* 2:o att *skottet gått in på venstra sidan*, d. v. s. den sida, som enligt alla berättelser var vänd mot fästningen; 3:o att *den dödande kastkroppen sannolikast varit en musköt- eller kartesch-kula;* 4:o att denna tyckes *hafva blifvit afskjuten från så långt håll*, att, då *den träffade konungens hufvud, hade hennes första hastighet och kraft något minskats;* 5:o att *skottkanalens rigtning genom hufvudet och lutning mot utgångsstället*, tyckes antyda, det *skottet afskjutits från en punkt, belägen högre än den plats, på hvilken konungen befann sig, då han träffades af detsamma.* [1])

Denna besigtning utgör en kraftig stadfästelse på hvad samtida ögonvittnen berättat, samt på den åsigt Paludan Müller, i följe af desamma, antagit: nämligen att konungen fallit, icke för ett lönnmordsskott, utan för en kula från fästningen.

Vi hafva med flit varit något utförliga i vår framställning. Det är lärorikt att se, huru inbillningskraft, misstänksamhet och partisinne kunnat af ringa stundom ingen anledning hopdikta långa utförliga sagor och lättsinnigt kasta mot alldeles oskyldiga personer de mest sårande anklagelser. Vi hoppas ock, att hvarje svensk gerna offrar några minuters uppmärksamhet, för att sjelf inhemta det hufvudsakliga af de skäl, genom hvilka vår historia befrias från en af de mörkaste skuggor, som hittills öfver densamma hvilat.

---

[1]) Skottkanalens lutning kan ock hafva varit en följd af hufvudets lutning i det ögonblick, skottet träffade

TJUGONDEANDRA KAPITLET.

ARMFELTS ÅTERTÅG FRÅN TRONDHEM.

Vi hafva berättat, huru och af hvad orsak Armfelt icke vågade angripa nämnde stad. Hans öfriga krigsrörelser mötte ock svåra hinder. Vägarna voro ofta så trånga, att blott en och en i sender kunde der framgå. Alla båtar, som ej hunnit bortföras, hade af norrmännen blifvit sönderhuggna i afsigt att försvåra svenskarnas framryckande i det af fjordar genomskurna landet. Inom kort började ock tropparna lida af brist och köld och Armfelt sjelf att förtvifla om företagets framgång. Han underrättade konungen gång på gång [1] om svårigheterna; men fick till svar förebråelser för visad försummelse, och derjemnte befallning att tränga fram, ehvad hinder än kunde möta, samt att ingalunda återvända till Sverge. [2] Till åtlydnad häraf, stannade han qvar i det fiendtliga landet, dock under ständigt växande nöd. Innevånarne hade nämligen i fjell och skogar undangömt sig och sina förråder. Tillförseln från Sverge gick också här likasom vid Fredrikshall och af samma orsaker ganska långsamt. Redan den 12 Oktober hade 810 hästar stupat af hunger och öfveransträngning, deribland 452 tagna från allmogen. Tillräckliga lifsmedel kunde således icke öfver fjellen framskaffas. Svenskarna inbergade i stället den på åkrarna stående stundom snöhöljda norrska säden, torrkade den i kittlar och sökte mellan stora stenar krossa den till mjöl; ty alla i landet befintliga qvarnar hade innebyggarna förstört.

---

[1] Köpenh. Geh. Arch. Danska kunskaparebref den 8 Okt. 1718.

[2] Riksregistrat. Karl till Armfelt d. 16 Okt. 1718.

Soldaternas beklädnad började ock blifva försliten och gifva blott otillräckligt skydd mot den med hvarje dag skärpta kölden. Af alla dessa orsaker uppstod mycket missnöje bland tropparna. Många lupo öfver till fienden och några, som dervid på bar gerning ertappades, blefvo hängda. Slutligen öfvergick knotet till myteri. Detta blef qväfdt, upphofsmannen skjuten, och några hans anhängare afstraffade med gatlopp eller spö. Armfelt inberättade alltsammans till konungen;[1]) men innan svar hunnit återkomma, vågade han ej tvärtemot gifven befallning återvända till Sverge. I stället företog han under loppet af November åtskilliga ströftåg och lät sköfla Rörås kopparverk; men kunde i hufvudsaken ingenting uträtta. Beväpnade normän lågo öfverallt i bakhåll och för deras kulor föll mången krigare, bland andra ock den ryktbare finske partigängaren Långström.

Ojemnförligt mest ledo dock tropparna genom hunger och sjukdomar. Ursprungligen hade hären utgjort 14.540 man. Den 30 November, samma dag Karl blef skjuten, återstodo deraf friska blott 5,320; och af 1.392 trossdrängar blott 207; af 3.127 ryttarehästar 909; af 3.603 tross- och packhästar endast 545.[2]) o. s. v. Detta oaktadt vågade Armfelt ännu icke draga sig tillbaka; men han började mer och mer frukta att blifva genom den annalkande vintren och dess snöfall afskuren från hemvägen. För att hålla denna öppen skickade han till fjelltrakten några troppar, hvilka dock blefvo af köld och yrväder öfverfallna och till större delen skingrade.

Ungefär vid samma tid eller vid medlet af December uppfångades ett ilbud, som från danske befälhafvaren vid Fredrikshall medförde till ämbetsbrodern i

---

[1]) Riksark. Armfelt till Karl d. 2, 20, 23, 29 Sept., d. 12 16 Okt. 1718.

[2]) S. st. Armfelts förslag öfver jemtländska hären d 30 Nov. 1718.

Trondhem underrättelse om Karls död. Armfelt ansåg det vara en krigslist för att skrämma svenskarna tillbaka till Jemtland. Han beslöt i stället några ytterligare ströftåg; men de förutskickade spejarne inberättade snart, huru ifrågavarande fjelldalar voro fyllda af så djup snö, att inga hästar kunde komma fram. Sista dagarna af December kom ändtligen säker underrättelse om konungens död. Armfelt ansåg nu mera ingen tid böra förloras, [1]) så framt han ej skulle af vinter och fiender blifva innestängd och förstörd. Han befallde de la Barre att med dess i trakten af Röras stående bataljoner återvända till Sverge, hvilket denne och några andra troppafdelningar utan synnerlig förlust verkställde. För Armfelt gick det så mycket olyckligare. Vid nyårstiden 1719 uppbröt han med hufvudhären, 5.250 man, och vände sig öster ut inåt bergstrakten. Men redan nu fröso några knektar ihjel. Dagen derpå skulle man begynna tåget öfver fjellet och till Jemtland. Det var åtta svenska mil mellan Tydalen, den sista norrska, och Handöl, den första svenska by. Norrska vägvisare togos, med löfte om stor belöning i händelse af lycklig framkomst; men i annat fall med hotelse af dödsstraff. Tropparna satte sig derpå i rörelse. Men knappt hade man kommit upp på de höga bergsträckningarna, förrän tjocka moln stego ur hafvet och drefvos af häftiga nordveststormar mot fjellryggen. Allt insveptes i snöyra och mörker, och kölden blef förfärlig. Under följande dag och natt ihjelfröso många hundrade menniskor och hästar och

---

[1]) Troligen har Armfelt också från den nya regeringen i Stockholm fått befallning om återtåg (se Le Long. S. 450); ty den 9 December skickades honom bud derom. Se Rådsprot. d. 9 och 27 Dec. 1718. Armfelts berättelse om detta återtåg hafva vi tyvärr icke lyckats finna. Af Idman: Folkets rop på norrska fjellarna. sid. 58, tyckes, som svenska hären ej fått sig meddelad underrättelsen om konungens död, förr än vid återkomsten till Jemtland.

bland andra äfven den norrska vägvisare, som följde sjelfva hufvudstyrkan. Nu blefvo förvirringen och eländet gränslösa. Omöjligt var att hitta någon väg, och i mörkret stupade soldaterna om hvarandra klipporna utföre och begrofvos i snödjupen. Omöjligt var ock att uppgöra några stockeldar; ty på dessa fjell växte icke en buske, än mindre ett träd. I förtviflan bröto folket sönder sina gevärskolfvar och sökte af dem upptända lifvande eldbrasor; men hvarken virke eller värme räckte till. Omöjligt blef det ock för mången kringirrande tropp att taga sig fram genom de höga drifvorna. Kanoner och vagnar stannade, hästar och kuskar fröso ihjel; likaså hela leder af soldater med deras befälhafvare. Några hopar mägtade ännu sträfva framåt och bland dem Jemtlands dragoner. På tredje dagen tyckte sig dessa märka, att under snön och isarne framgick ett vattendrag. De gissade på den åt svenska sidan flytande Enaelfven: och höggo derföre hål på isen för att se, åt hvad led vattnet framflöt, rigtande sedermera efter detsamma sin egen kosa. Så kommo de slutligen till Enbogen. en fjelltrakt inom svenska gränsen. Men här ökades omigen snön och kölden, och till den grad, att stora skaror måste sätta lifvet till. Ändtligen hunno de återstående, nu blott 1,500 eller 2,000 personer, fram till byn Handöl; en mängd dock med bortfrusna lemmar, så att fältskären, enligt sägen, fyllde hela tunnor med händer och fötter, som måst afsågas. Det var ett motstycke till de gräsliga uppträdena vid Hadjatsch och Veprik jemnt 10 år förut.

Ännu återstod dock mycket elände. I Handöls gård bodde blott tre bönder. Utan möjlighet att i dessas små stugor erhålla skydd mot kölden, alledo utanför väggarna en mängd soldater, och största delen af de återstående måste arbeta sig öfver ännu ett högt fjell för att hinna fram till mer bebyggda trakter. Af de 5,250 man, som från Tydalen anträdde återtåget, qvarlefde vid ankomsten till Dufveskans blott

870, till största delen gamla härdade finnar, dock nu mera också de af frost nästan helt och hållet förderfvade. [1]) Bland Helsinge och Jemtlands nyutskrifna soldater funnos blott få, som uthärdade det förfärliga profvet; få, som med lifvet återvände till sin hembygd.

Danska befälhafvaren i Trondhem fick snart underrättelse om förhållandet och skickade en tropp skidlöpare att detsamma närmare undersöka. De funno vägen beströdd med hästar och menniskor, soldater och befäl. kanonspann och kuskar, alla ihjelfrusna. Stundom upptäcktes rader af ryttare, så öfversnöade, att blott deras hufvud syntes; stundom rader af soldater så nedstupade i drifvorna, att blott fötterna här och der uppstucko. Skidlöparne återvände med dessa underrättelser och med rikt byte. Efter dem kommo först norrska bönder till plundring, och derefter vargar, räfvar och korpar till frossande måltider. I många år efteråt var denna med åtlar fyllda nejd ett tillhåll för roffoglar och vilddjur. Ännu år 1742 sågos der en mängd benrangel, spridda kring de kala klipporna.

TJUGONDETREDJE KAPITLET.

RÄTTEGÅNGEN MOT GÖRTZ.

Ett bland de första beslut, som efter konungens död fattades af arfprinsen Fredrik och af hans parti,

---

[1]) Köpenh. Geh. Arch. Rapport den 10 Mars 1719 om fiendens reträtt. Norberg säger, att 600 soldater fröso ihjel och 200 skadades af frosten. Armfelts ämbetsberättelse, då den återfinnes, torde upplysa rätta förhållandet. Presten Idman, som var med på tåget, säger, att redan första natten fröso några hundrade ihjel, och att en stor hop, bland dem som lefde, var så magtlös, att den redan då ej mägtade gå vidare.

blef att fängsla Görtz samt dess vänner och handtlangare. Orsakerne voro flere; dels förbittring och hämdlystnad; dels fruktan, att Görtz, kommen till lägret och till hertigen af Holstein, skulle gifva fart och sammanhang åt dennes sträfvanden efter kronan; dels fruktan, att Görtz skulle genom rymning undankomma räkenskap och straff. Knappt hade också Sicre anländt till Stockholm, förr än von der Nath, Eckleff, Hagen, m. fl., fängslades, innan de erhöllo underrättelse om konungens död. Man ämnade göra på samma sätt med den på Åland varande Stambke. Men denne, varnad genom åtskilliga omständigheter, misstänkte det ankomna budskapets innehåll och gick öfver till ryska fredsombuden, begärande och erhållande deras beskydd; detta, såsom några misstänkte, icke utan Karl Gyllenborgs hemliga begifvande.

GÖRTZ FÄNGSLAS.

Görtz sjelf väntades hvarje stund till lägret vid Fredrikshall. Att hindra ditkomsten skickade arfprinsen af Hessen några herrar med befallning att möta och taga honom, lefvande eller död. Till anförare valdes öfverste Baumgarten, en bland Karls äldsta och mest bepröfvade drabanter, och densamme som i striden vid Stresow räddade konungens lif; [1]) men hvilken ansåg sig hafva blifvit af Görtz förorättad. Åtföljd af en öfverstelöjtnant Biörnsköld m. fl., red han in åt Bohuslän samma väg, på hvilken Görtz skulle komma.

Sistnämnde herre färdades som vanligt med stor svit, hafvande för sin räkning uppbådat icke mindre än 85 hästar. I anseende till bristen på dylika, hade dock det mesta af sällskapet blifvit efter, så att Görtz

---

[1]) Se **26**. 66.

var blott sjelf femte, när han söder om Tanums kyrka mötte Baumgarten. Under åtskilliga svepskäl vände öfversten om och följde Görtz på vägen till prestgården, hvarest nattqvarter skulle tagas; ställande dock ridten så, att han anlände något sednare än Görtz. Vid framkomsten lät han i tysthet utkalla presten, berättade honom så väl konungens död som arfprinsens befallning att fängsla Görtz och fordrade handräckning till det sednares verkställande. Presten svarade genast: *Gud välsigne herr öfverstens göromål. Det vore väl, om den elaka själens välde kunde stäckas.* Derpå vidtogos allehanda försigtighetsmått. Görtz's tjenare bortlockades och instängdes i en annan byggning, hvarest utanför fönsterna ställdes fyra karlar med yxor i händerna och inne i rummet ett par officerare med laddade pistoler och dragna värjor, samt befallning att skjuta eller hugga ned den förste, som gjorde motstånd. Derpå inträdde i Görtz's rum Baumgarten och Biörnsköld, åtföljda af en arfprinsens betjent. Görtz satt i djupa tankar. *God afton!* sade öfversten. Görtz rörde vid nattmössan, men svarade ingenting. Baumgarten fortfor: *jag får tillsäga herr geheimerådet arrest.* — *Hvem, mig?* utbrast Görtz. — *Ja!* svarade Baumgarten. — *Nun ist der König Karl todt,* [1]) utbrast i detsamma Görtz, knäppande med fingrarne samt skiftande färg; men frågade genast: *lefver konungen ännu?* Baumgarten svarade: *när jag sist talade med honom, lefde han.* Derpå blefvo alla Görtz's papper och medförda penningar borttagna. Han sjelf bemöttes med hårda ord och visade sig tyst och nedslagen. Af fruktan för våldsamheter af ett eller annat slag, borttog man hans pennknif och lät honom vid qvällsvarden icke begagna något eggjern. Baumgarten skar

---

[1]) Nu är konung Karl död! Enligt en annan trovärdigare berättelse blefvo dessa ord fällda af von der Nath, när denne i Stockholm häktades.

sönder och lade för honom maten; men Görtz smakade knappt en enda bit.

Ett exemplar af Arndts Sanna Kristendom skall hafva legat i rummet. Några säga, att Görtz under natten läst deri. Troligare är, att det var nu, som han uppsatte ett bref till konungen, hvilken han mente ännu vara i lifvet och hafva, enligt von der Naths spådomar, blifvit vunnen af det mot Görtz fiendtliga partiet. *Eders majestäts nåd*, skref nu denne sednare, *är min tröst. Jag har skaffat eders majestät stora fördelar och alltid afsett dess ära och gagn, men aldrig deltagit i någon stämpling mot dess person; beder derföre, att enligt nådigt löfte icke få någon annan domare öfver mig, än eders majestät sjelf.* Brefvet, uppsatt först i utkast, blef sedermera renskrifvet och försegladt. Utkastet stoppade Görtz i fickan, men anförtrodde sjelfva brefvet åt Baumgarten, med begäran, att det måtte lemnas i konungens hand. Nu ändtligen berättade man Karls död. Görtz ryckte då tillbaka brefvet och kastade det på elden. Ett par af de närvarande skyndade att kara det ut igen. Görtz ville hindra dem; men Baumgarten fattade honom i axeln och sade: *stå karl! du är icke mera, den du varit hafver. Du har varit min största förföljare; men nu är jag herre öfver dig.* [1])

Görtz skulle derpå genast forslas till Stockholm; men föregaf en sjukdom för att få i Tanum invänta hertigen af Holstein, hvilken troddes vara på hemresan från Fredrikshall. Svepskälet antogs ej, och man botade att med våld bära honom i vagnen. Han klädde sig då och afreste. Hundrade, andra säga tre hundrade, ryttare åtföljde tåget; i afsigt ej blott att före-

---

[1]) Sådan är den vanliga dock ej pålitliga berättelsen. Men i Riksark. finnes en Baumgartens uppsats, enligt hvilken Görtz icke hann renskrifva brefvet till konungen, utan gömde utkastet dertill inom fodret af sin nattrock, hvarest det sedermera af vakthafvande officeraren återfanns.

komma rymning, utan ock för att under resan skydda honom mot utbrotten af menigheternas harm. Några dagar före jul kom han till Stockholm, insattes der på stadshuset och förbjöds begagna egen kock och egna läkemedel; ty man befarade, att han försett sig med gift till förkortande af eget lif, eller med sömnpulver, ämnadt åt vakten. Ej heller fick någon utan serskildt tillstånd besöka fängelset. Deremot och på begäran erhöll han ett exemplar af bibeln samt ett af Gassendis filosofi, i hvilken sednare Epicuri lära framställes och försvaras.

SINNESSTÄMNINGEN MOT GÖRTZ.

Vi hafva redan omtalat den häftiga förbittring mot Görtz, som rådde inom alla samhällsklasser. Så länge konungen lefde, funnos blott få personer, som vågade öppet visa dessa sina tänkesätt. Men knappt hördes budskapet om Karls död, förrän den tillbakahållna harmen bröt fram med förfärlig styrka. Folket, i hög grad misshandladt och olyckligt, fordrade till försoning ett blodsoffer, och dertill tycktes ingen vara mer egnad, ingen mer förtjent än Görtz. Gator, predikstolar och enskilda boningar genljudade af fördömmelser öfver den hatade främlingen, och från bläckhornen strömmade en flod af smädeskrifter, fräsande och skummande af förbittring och raseri. [1]) Han liknades vanligtvis vid Eriks af Pommern gunstling, Jösse Eriksson; [2]) i Molins klagopredikan vid den falske *Haman*, o. s. v. Rådets ovilja var allmänt känd. Dess medlemmar tyglade dock någorlunda sina tungor, utom Tessin, hvilken, medan konungen lefde, var länge en slags bolagsman åt Görtz, men nu i sittande råd

---

[1]) Många dylika finnas i Stockholms och Skoklosters arkiv, samt i Nordinska och Fantska samlingarna i Uppsala.

[2]) Link. Bibl. Ark. Beskrifn. om Karl XII.

förklarade dennes förslag *mer afskyvärda och djefvulska, än man någonsin haft exempel på;* samt påstod, att *man borde uppresa en skampåle med inskrift om, huru Görtz smugit sig in i riket, för att detsamma med sina onda råd förderfva.*

Bland fordna vänner eller partianhängare var Tessin icke den ende, som i nödens stund öfvergaf den fordne gunstlingen. På samma sätt gjorde Höpken, sökande derigenom ställa sig in hos den numera på tronen uppstigna Ulrika Eleonora; likaså Vellingk. Denne, som förut med verkligt kryperi smickrat Görtz, ville nu ej veta af någon förbindelse med eller till sin förra gynnare, utan klagade sig vara af honom misshandlad; o. s. v.

De lägre folk-klassernas ovilja utbröt på mångahanda sätt. Vid fångens ankomst till Stockholm och under hans framtågande genom dess gator hördes från något bland fönsterna en qvinnoröst, som ropade: *nu har vår Gud gifvit dig i våra händer. Nu få vi se, om dina koppargudar mägta frälsa dig;* och från de omgifvande massorna höjdes ropen: *häng upp den tjufren, den landsförrädaren, den galgfogeln.* Händelsevis möttes en vakttropp, som till afrättsplatsen följt en barnamörderska. Hoparna började då skria: *se här äro de, som snart skola följa dig samma väg!* Görtz, fruktande att blifva stenad, darrade som ett asplöf och höll sig fast vid vakthafvande officeraren, tills han slutligen fann trygghet inom fängelsedörren. Äfven sedermera och på vägen till och från rättegångsstället, blef han af pöbeln helsad med oqvädinsord, snöbollar och stenar, så att vakt måste hvarje gång till skydd medsändas. [1])

Anhängarne af konungahuset och af enväldet sågo naturligtvis gerna, att folkets ovilja vände sig från Karl och från regeringssättet och mot Görtz. Denna omständighet jemnte Ulrika Eleonoras hat, samt den till

---

[1]) Link. Bibl. Ark. Beskrifn. om Karl XII.

Stockholm ankomne motståndaren Bassewitz's stämplingar torde hafva bidragit till förbittringens både häftighet och rigtning.

VALET AF DOMSTOL.

När fråga derom första gången inom rådkammaren bragtes å bana, föreslog Cronhielm, att Görtz skulle anklagas i och dömas af hofrätten, hvilket bifölls.

Men saken hade åtskilliga betänkligheter. Om ärendet behandlades vid vanlig domstol och på vanligt sätt, skulle Görtz troligen frikännas: icke såsom oskyldig, ty i Sverge funnos högst få, som icke ansågo honom hafva förtjenat döden; men emedan han skyddades af lagens former. Ty, 1:o till följe af sitt i begynnelsen gjorda förbehåll,[1]) var han icke svensk undersåte, hade ej svurit Sverge eller dess konung trohetsed och stod således icke under svensk lag eller domvärjo; 2:o han var blott konungens, ej statens tjenare; han var blott det ombud, det redskap, Karl efter sitt godtycke begagnade, och hade således inför lagen intet annat ansvar än verktygets: 3:o han hade ock för sina förfoganden och för flere sina räkenskaper erhållit konungens, den dåvarande enda statsmagtens, bifall och frikännelse. I sjelfva verket egde Sverge således ingen rättighet att ställa Görtz till ansvar: och om öfver några hans åtgerder en straffande dom borde uttalas, så skulle den drabba, icke Görtz, den lydande verkställaren, utan Karl, den befallande konungen. Men att så mycket möjligt skydda denne sednares minne var en gemensam önskan hos systern, den nya drottningen, hos alla anhängarne af en stark konungamagt, och slutligen hos de flesta svenskar, hvilka ville skona konungen, men hämnas på rådgifvaren. Några torde ock af enskilda bevekelsegrunder hafva önskat

---

[1]) Se 28. 9, 10.

denne sednare. så snart möjligt. undanröjd; t. ex. af farhaga hos somliga. att en utförligare undersökning torde blottställa dem sjelfva eller deras vänner; — och hos andra, hos hessiska partiet, att holsteinarne kunde erhålla stöd af hans råd. snille och tilltagsenhet.

Inom ett dygn ändrade man derföre sitt beslut. I rådsförsamlingen dagen derpå uppträdde Tessin och påstod, att Görtz borde dömas. icke af hofrätten, utan af en serskild kommissjon; *ty*, mente han. *brottsligheten af den anklagades handlingar var tydlig, och man behöfde ej krusa med en slik förbrytare; hvarförutan rättegången borde påskyndas, ty eljest kunde tsaren blanda sig deri.* Horn instämde; likaså drottningen. Vid anställd omröstning fordrade Cronhielm *en kort, men rättrådig process;* måhända menades dermed, att målet skulle afgöras i hofrätten. Men alla de andra jemnte drottningen röstade för nedsättande af en serskild kommissjon, hvilken åtgerd således blef regeringens beslut. Det säges dock, att gamle landtgrefven af Hessen bedt sin son laga så, att i denna vigtiga rättegång alla lagens föreskrifter måtte noggrannt iakttagas. Arfprinsen Fredrik sjelf och hans gunstling, general Ranck, hafva ock yrkat något sådant; men dermed endast ådragit sig ovilja hos de mot Görtz uppbragta svenskarna.

Till ordförande i bemälte kommissjon nämndes landshöfdingen Per Ribbing och till ledamöter fjorton herrar, valda ur flere olika samhällsklasser, nämligen: två krigare, två prester, en förste ombudsman, två lagmän, ett kansliråd, ett kammarråd, ett bergsråd, två assessorer, en borgmästare och en rådman; samt till åklagare lagmannen Tomas Fehman, alla personer af mycket anseende, och somliga bland dem af Görtz begagnade och berömda. — De anmärkningar mot domstolens sammansättning, som af en sednare tid blifvit gjorda, skola framdeles anföras och granskas.

OLAGLIGHETER UNDER RÄTTEGÅNGEN.

Efter trenne veckors arbete framlade Fehman sin anklagelse. Dess många serskilda punkter sammanfattades i följande tre beskyllningar: 1:o att Görtz ingifvit konungen ovilja mot svenskarna; — 2:o att han missbrukat konungens förtroende och föranledt flere i hög grad riksförderfliga åtgerder; — 3:o att han uppmuntrat konungen till fortsatta krig; ehuru alla visste fred vara rikets enda räddning. Till bevis för dessa anklagelser framdrogos en mängd handlingar och bref; några visserligen af mindre vigt, men många klart och kraftigt ådagaläggande sanningen af Fehmans påståenden.

Så till vida var allt rigtigt. Men i afseende på sjelfva rättegångssättet har man, och med skäl, anmärkt följande olagligheter. 1:o Görtz invände, att han, såsom icke svenska kronans utan en främmande furstes undersåte, icke vore skyldig att inför svensk domstol stå till ansvar för sina handlingar. — Alla domrarne förklarade detta jäf *orimligt.* 2:o Görtz invände ytterligare, att hvad han anklagades för, hade skett på konungens befallning och borde af denne och icke af Görtz ansvaras. — Vi hafva ej funnit, att domstolen upptagit än mindre sökt vederlägga nämnde inkast. 3:o Gång på gång begärde Görtz tillåtelse att få till rättegångsbiträde taga en lagkunnig person. — Detta vägrades såsom varande *onödigt;* emedan gerningarna talade, och Görtz blott behöfde erkänna eller förneka dem. 4:o Han begärde att i så vigtig sak få försvara sig icke blott mundt- utan ock skriftligen. — Också detta afslogs; *ty,* sade man, *i brottmål pläga endast mundtliga förhör tillåtas, och en skriftvexling skulle draga alltför länge på tiden.* 5:o Han begärde, att några af honom åberopade vittnen måtte få höras;

— men det skedde ej. [1]) 6:o Han begärde tillåtelse att före de sista muntliga förhören få till närmare granskning genomläsa anklagelserna och deras bilagor. — Efter någon tvekan blef detta beviljadt; men man lemnade honom för sådant ändamål blott trenne halfva dagar. Af sjukdom hindrades han från att begagna mer än tvänne, och när han, tillfrisknad, begärde den tredje, vägrades det under förevändning, att den utlofvade tiden redan förlupit. Dessa domstolens åtgerder gåfvo Görtz rika ämnen till lysande och bevekliga framställningar, hopväfda af sanning och dikt. *Min motpart,* skref han, *har till utarbetande af sin anklagelse haft sex* [2]) *veckor. Till försvaret, som alltid är svårare, gifver man mig en alldeles otillräcklig tid. Sådant är icke enligt med lag och rättvisa. Vill man belasta sitt samvete med oskyldigt blod, så lärer Gud sådant hämnas. Får jag tid, skall jag försvara min ära inför hela verlden; ty till konungens och rikets bästa hafva alla mina handlingar syftat. En statsman kan misslyckas, utan att afsigten varit ond,* [3]) o. s. v.

Det är ofvannämnde begångna olagligheter, som sedermera möjliggjort försöket att framställa Görtz som ett oskyldigt statsoffer.

Att så aktningsvärda män, som de flesta domrarne voro, likväl begingo nämnde orättvisor; och att ett sådant deras uppförande blef för tillfället af allmänheten gilladt, detta har sin förklaring, fast icke sitt försvar. Harmen mot Görtz var så allmän och häftig, att den icke tillät ett lugnt omdöme, ett samvetsgrannt

---

[1]) Dessa vittnesmål rörde dock ofta mindre vigtiga punkter, och andra af Görtz åberopade personer blefvo hörda; men intygade då stundom motsatsen, af hvad Görtz velat genom dem bevisa.

[2]) Han hade haft blott tre.

[3]) I Lönboms Hist. märkvärd. 2. 158, finnes ytterligare en mot Fehman gjord anklagelse. Vi anföra den ej i anseende till källans ringa trovärdighet.

iakttagande af lagens former; och öfvertygelsen om det afskyvärda i hans uppförande var så liflig och så stark, att man tyckte inga omständigheter behöfvas. Det lägre folket, sig sjelft lemnadt, skulle utan alla omsvep hafva slagit ihjel honom, liksom man gör med ett skadedjur. De högre klasserna, likasom domrarna, ville göra rättegången så kort som möjligt. Ingendera tyckes hafva trott, att den tid kunde komma, då man skulle söka försvara Görtz och hans uppförande.

GÖRTZ UNDER RÄTTEGÅNGEN.

De olagligheter, till hvilka svenskarna på ofvannämnde sätt gjorde sig skyldiga, hafva mångfaldiga gånger blifvit framdragna och tadlade både inom och utom fäderneslandet. Deremot har man vanligtvis förtegat det klandervärda sätt, hvarpå Görtz ledde sitt försvar. Vi anmärka i detsamma två serskilda beståndsdelar.

Först, att han sökte genom förnekanden, slingringar och osanningar komma ifrån åtskilliga punkter. Man omtalade t. ex., hur han 1714 skickat Bassewitz till Petersburg för att under Karls frånvaro åt hertigen af Holstein bereda svensk tronföljd i förening med rysskt giftermål. Görtz svarade: *att han nu, så långt efteråt, icke kunde påminna sig rätta sammanhanget med nämnde sak; och att konungen hade honom härutinnan redan frikänt.* — Man omtalade hans åtgerd, att, Karl ovetande, lemna Stettin åt Preussen. På denna punkt ville han i förstone icke svara; påstod sig sedermera icke minnas omständigheterna, och nekade slutligen till det åt Mejerfelt gjorda mutningsanbudet. [1]) — Man omtalade, huru han anklagat svenskarna för tredska och ovilja mot konungens regering.

[1]) Se 25. 146.

Tvärt emot brefvens klara ordalag påstod han nu, att uttrycken åsyftade blott svenskarnas ovilja mot Görtz. Man omtalade, huru han rådt konungen att bryta de år 1700 högtidligt bekräftade öfverenskommelserna om pantegodsen.[1]) Görtz påstod nu, att han varit alldeles okunnig om tillvaron af dessa öfverenskommelser och om konungens på desamma gifna stadfästelse. Då framlades för honom ett kammarkollegii protokoll, som visade, att dervarande ämbetsmän hade uttryckligen och allvarligt fästat hans uppmärksamhet på samma förhållande. Oaktadt denna slående vederläggning, förlorade han icke modet, utan började i stället orda om sin afsigt att ordentligt inlösa nämnde pantegods. Då erinrade man om statskassans fattigdom, och huru den icke hade medel för de nödvändigaste utgifterna, än mindre för en sådan inlösen. Till svar började han tala om sin afsigt i allmänhet, och att den varit god, och att man icke skulle döma efter utgången o. s. v. Vid ett annat tillfälle sade han, att förslaget om pantegodsens indragning icke gått i verkställighet. Men då tillkännagaf kammarkollegium, att befallning derom redan varit utfärdad. När man slutligen gick honom än närmare på lifvet, begynte han skylla på konungen och på dess uttryckliga föreskrift. — En annan gång framlade man några bland de ofvan åberopade bref, i hvilka von der Nath med varnande ord visat honom rikets nöd och förderfligheten af hans åtgerder; och man ansåg dessa yttranden af hans egen anhängare såsom serdeles vigtiga och bevisande. Men Görtz invände, att *det varit enligt öfverenskommelse, som von der Nath skickat skrifvelser af sådant innehåll; nämligen på det Görtz skulle kunna framlägga dem för konungen, för att beveka denne till åtskilliga eftergifter.* Sannt är, att efter mottagande af *ett* sådant bref hade Görtz svarat

---

[1]) Se **28.** 58, 60.

von der Nath, att det såg ut, som vore varningarna nedskrifna i nämnde afsigt. Men spår till dylik beräkning och öfverenskommelse hafva ej ännu blifvit upptäckta; och von der Nath, tillspord om förhållandet, försäkrade sig hafva skrifvit brefven icke i sådan afsigt, som Görtz förebar, utan af innersta hjerta och öfvertygelse. Domstolen omtalade detta för Görtz, och anmärkte tillika, att von der Nath skickat sådana varningsbref, också medan Görtz var i Holland och således icke kunde visa dem för konungen, som var i Sverge. Då vred Görtz på saken och påstod, att brefvens sorgliga innehåll kom af von der Naths sorgliga lynne o. s. v.

Försvarets andra beståndsdel var att kasta skulden för de tadlade åtgerderna från sig och på konungen. T. ex. Görtz anklagades, som upphofsman till förslaget om bankens ställande på aktier. Han svarade med att skylla det på Karl. Men då framlades ett hans eget bref, i hvilket han högeligen berömde sig öfver samma uppfinning och sade, att han derpå tänkt i flere års tid. — För öfrigt påstod Görtz att han varnande framställt nöden inom landet och sagt konungen, att alla tillgångar vore borta, och att intet återstode mer än att bränna de tomma husen;[1]) att han flere gånger sökt beveka konungen till fred:[2]) — men att konungens lust för krig varit oemotståndlig; — att konungen 1715 velat lägga på hvar gård en skatt af 80 karoliner månadtligen, och att *alla svenskar hade i följe deraf måst gå från gård och grund*, om ej Görtz lyckats afböja förslaget; — att det var Karl, som framkastat tanken på den sista bränneri- och

---

[1]) Jfr **28.** 147.

[2]) Sanna förhållandet var, att Görtz å ena sidan sökte ofta öfvertala Karl till fred antingen med Georg eller med Peter; — men att han å andra sidan uppretade Karls krigs- och ärelystnad med tal om de storartade bragder, som sedermera skulle mot de andra fienderna utföras.

bryggeri-förordningen, men att Görtz sökt mildra verkställigheten; — att det var Karl, som påfunnit mynttecknen, och att Görtz nödgats *sätta dem i gång*, emedan konungen *så velat;* — att det var Karl, som, ehuru varnad af Görtz, aflyste karolinerna; och tillade den sednare betydelsefullt, *jag har måst verkställa mycket mot min vilja.* — Svåraste anklagelsen var, att, som förut är nämndt, [1] Görtz till magasinshjelp år 1718 föreslog en förmögenhetsafgift af blott femtionde; men i hemlighet lockade konungen att uppsätta den till sjette penningen, hvarigenom det förhatligaste i saken skulle falla icke på Görtz, utan på Karl. Stämplingen var tydligen bevisad och kunde icke förnekas. Då påstod Görtz, att konungen velat uppdrifva nämnde afgift ända till femte, men att det var Görtz, som nedprutade den till sjette penningen o. s. v.

Skilnaden mellan det förhållande, som Görtz förut och nu iakttog, var i allmänhet följande.

Så länge konungen lefde, blefvo de nya skatterna och tvångsåtgerderna för det mesta af Görtz gillade, till och med beprisade. Han skröt öfver att hafva uppfunnit några bland dem och tadlade den ovilja, svenskarna vid deras påbjudande ådagalade.

Sedan konungen fallit och rättegången begynt, ogillade Görtz en stor del af samma åtgerder och påstod, att Karl uppfunnit dem, och att Görtz varit tvungen till deras verkställande.

DOMEN.

I början af Februari 1719 var ransakningen slutad. Ribbing frågade då regeringen, om man icke borde uppskjuta domens afkunnande, tills man tvungit Görtz redovisa för de medel, han förvaltat. Men rådsher-

---

[1]) Se 28. 40.

rarna jemnte drottningen yrkade på snart utslag; som man sade, för att derigenom framskrämma de stora summor. Görtz ansågs hafva undansnillat. Häruti instämde borgare, prester, slutligen också adeln; hvarföre ock målet skulle genast afgöras.

En sägen förtäljer, att vid rättegångens början hoppades de flesta domrarna att icke behöfva tillgripa så blodigt straff, som bödelsyxan; men att kammarkollegium insände åtskilliga bref och protokoller, rörande sina tvister mot Görtz och olagligheten af dennes åtgerder;[1]) och att kollegii talan blef inom domstolen förd af kammarrådet Danckwardt, hvilken yrkade på strängare bestraffning, och påminte om, huru pöbeln törstade efter den anklagades blod, och började knota öfver dröjsmålet samt misstänka domrarne vara mutade o. s. v. Dertill kom dessa sednares växande ovilja mot Görtz, ju mer de under rättegången lärde känna hans statsförvaltning, och hörde det sätt, hvarpå han försvarade sig. Detta allt hoplaggdt afgjorde hans öde. Den 9 Februari sammanträdde ledamöterna till sista omröstningen. Strängast yttrade sig dervid öfverste Arvidson, domprosten Molin och borgmästaren Hyltéen; mildast deremot kyrkoherden Aurivillius, assessorerna Plaan och Caméen, kansliådet Brauner och förste ombudsmannen Stierncrona. De två sednare tyckte orätt vara, att man nekat Görtz sakförare och längre försvarstid. Mest utförlig och opartisk var Stierncrona, som i tolf punkter frikände, men i tjugu fällde. Han likasom alla röstade dock för dödsstraff; de flesta dessutom för likets nedgräfvande i galgbacken. Domen blef sedermera i fängelset afkunnad för Görtz, hvilken dervid uppförde sig med värdighet, men anhöll om uppskof, tills medlen hunnit redovisas. Det vägrades; och folket ropade: *här finnas inga andra*

---

[1]) Riksark. Handlingar och protokoller i målet rörande Görtz. Kammarkollegii bref till kommissjon öfver Görtz d. 24 Jan. 1719 jemnte bilagor.

medel än mynttecken, och öfver sådana behöfs ingen redovisning.

Orsakerna till sistnämnde besynnerliga afslag uppgifvas olika. Såsom anmärkt är, torde några onda samveten hafva fruktat, det deras egna försnillningar af medel och lismerier för Görtz skulle vid en närmare undersökning komma i dagen. Andra mente, att räkenskaperna vore i så stor oordning, att de icke på många år, kanske aldrig kunde utredas, och att tsaren och holsteinarne skulle under tiden blanda sig i saken. Andra invände, att Görtz hade konungens frikännelsebref för åren 1716 och 1717, och hans skriftliga befallningar för åtgerderna 1718, hvadan tadlet och domen skulle falla på honom och icke på Görtz. Hatet och hämndbegäret voro dock de ojemnförligt starkaste driffjedrarne till den förhastade brådska, hvarmed utslaget blef verkställdt.

I början af sin rättegång begärde Görtz någon andlig person till uppbyggelse och samtal, hvarpå regeringen skickade en tysk allmänt omtyckt och något pietistisk prestman vid namn Conradi. Härom har en för Görtz mycket partisk skrift [1]) berättat allehanda; t. ex. att Conradi i förstone varit liksom de flesta mycket uppretad mot Görtz; men att under de dagliga samtalen sinnesstämningen ändrades, och det ömsesidigt, hos Conradi till deltagande för den olycklige, och hos Görtz till kristligare tänkesätt; — likaså, att Conradi med förböner vändt sig till ständerna, men förgäfves; — äfven till Ulrika Eleonora, men fått till svar, att hon var bunden af ständernas vilja; — äfven till Horn med försäkran om, att Görtz blifvit en helt annan menniska; men att Horn svarat: *jag känner mannen. I fall han nu omvändt sig, bör man passa på och ju förr desto häldre skicka honom till himla; ty eljest slår han snart om igen och förspiller sin*

---

[1]) Rettung der Ehre und Unschuld des — — Goerz af F. C. Moser.

salighet[1]) o. s. v. Vi lemna dessa uppgifter i det värde, en framtida närmare granskning dem tillerkänner; men anmärka, att nämnde skrift är i hög grad opålitlig, också hvad förhållandet med Conradi angår, hvarom mera framdeles.

Grafven i galgbacken ville Görtz gerna slippa ifrån. Men ständerna, åtminstone borgerskapet, yrkade på domens fullgörande i all dess stränghet. Görtz vände sig derföre till rådet. Cronhielm ville bifalla; *ty*, sade han, *man bör ej skymfligt behandla den, som konungen hedrat med sitt närmaste förtroende; och Görtz eger stor slägt utrikes, hvadan resande svenskar och vår adel kunde komma att lida, om han behandlades för strängt.* Arvid Horn svarade: *den man, som, enligt hvad ransakningen ådagalägger, velat kasta hela vårt rike öfver ända, och som nära nog uppnått sitt förderfliga uppsåt, kan icke för hårdt straffas. Han må tjena andra dylika lycksökare till varnagel, och vill jag hafva detta för min räkning stående i protokollet.* Omröstning företogs. Många rådsherrar tyckte, att man kunde i denna punkt göra Görtz till viljes: men för det strängare straffet talade drottningen, Stromberg, Horn och i synnerhet Tessin, hvilken också vid detta tillfälle framkom med sitt förra förslag om skampålen: Cronhielm mente, att Görtz icke fått tillgodonjuta alla en anklagads rättigheter och åberopade som bevis Stierncronas yttrande. Man beslöt, att detta skulle efterskickas och läsas: men då afbröt Ulrika Eleonora öfverläggningen medelst ett magtspråk; i ty att hon befallte öfverståthållaren förfara med Görtz enligt kommissjonens dom. Då sade Cronhielm: *sedan ers majestät gifvit denna befallning, behöfs det icke, att rådet ytterligare härom öfverlägger;* och saken var afgjord.

Den lifdömdes förnämsta hopp hvilade och borde

---

[1]) Cassel. Staatsrath Romels samlingar.

hvila på hertigliga holsteinska huset, hvars taleman och försvarare han varit. Men nu och i nödens stund blef han öfvergifven af hertig Karl Fredrik, hvilken, för att undvika svenskarnes ovilja, beslöt skilja sin sak från Görtz's, och af sådan orsak entledigade denne från alla holsteinska befattningar. Den afsedda följden blef, att Görtz ej längre kunde som skäl till befrielse från svensk domstol åberopa sin egenskap af tjensteman hos nämnde furste. Hertigen vidtog alldeles ingen åtgerd till den olyckliges frälsning, utan lät honom falla, ett försvarslöst offer för den allmänna harmen.

AFRÄTTNINGEN.

Redan från undersökningens början hade Görtz gifvit tillkänna sitt beslut att icke söka nåd. Var det af stolthet? eller af visshet om afslag? I sjelfva verket blef hans öde snart och oåterkalleligen afgjordt, och honom återstod blott att sig till dess undergående bereda.

Detta skedde genom pastor Conradi. Den epikureiska filosofien tyckes hafva ur fängelset försvunnit och lemnat rum för Cartesii arbeten och några andaktsböcker. Andra säga dock, att Görtz endast låtsade vara omvänd, i afsigt att slippa höra Conradis långa föreställningar. De tänkespråk han emellanåt skref på fängelsemuren vittnade också mindre om kristendom än om den hedniska filosofens förtviflade lugn: t. ex. *menniskan är i lifvet en vattenbläddra och i döden en anrättning maskmat.* [1]) Der lästes ock orden: *Mors regis mors mea,* [2]) en antydan om.

---

[1]) Uppsal. I Fant. var. histor. finnas dock fransyska verser, som uppgifvas vara i fängelset skrifna af Görtz, och som uttala verklig vördnad för Gudomligheten.

[2]) Konungens död, min död.

huru han sjelf betraktade eller ville, att andra skulle betrakta hans olycka. Det finnes ock en annan, och utförligare grafskrift, hvilken likaledes uppgifves författad af honom sjelf. I sådan händelse skulle den vara ett nytt bevis på hans stora snille och tillika på hans ovanliga förmåga att antingen förblinda sig och andra eller att hålla god min i elakt spel. Af dess innehåll lemna vi följande öfversättning.

Helt nära att en fred till landets räddning nå, [1])
Min hjelte föll, hans Sverge likaså. [2])
Med dessa två
Jag föll också.
Det öde ärofullt enhvar dock prisa må,
Att trogen land och kung med dem i döden gå. [3])

Förbittringen mot Görtz fortfor, också efter domens afkunnande. Lösa rykten utsatte tiden för af-

---

[1]) Görtz visste dock ganska väl, att vid konungens död voro freden och Sverges räddning lika, ja mer aflägsna, än förut.

[2]) Görtz hade dock flere gånger erkänt, att, om konungens regering ännu någon tid fortginge på samma sätt som förut, skulle allt störta öfver ända.

[3]) Denna grafskrift finnes hos olika författare något olika uppgifven. Se här dess vackraste form!

A la veille de conclure une grande traité de paix
Mon Heros perit.
Le Royaume avec lui.
Je meurs aussi.
C'est toujours mourir en grande Compagnie,
Quand on meurt avec son Roi et sa patrie.

Dessa snillrika och bländande verser hafva skaffat Görtz otaligt många anhängare. Men när de år 1719 nedskrefvos, blef det mycket sanningslösa i deras innehåll påpekadt och med skarpa ord häckladt. (Se Link. Bibl. Ark. — Beskrifning om Karl den tolfte).

rättningen några dagar förr, än den verkligen skedde. Lockad häraf, samlade sig en folkmassa af omkring 2000 personer utanför fängelset. När detta icke öppnades, ville hopen spränga portarne samt uttaga och mörda fången; och våldet kunde ej afstyras på annat sätt än genom den väpnade magtens biträde. [1])

Tiden och natten närmast före afrättningen tillbragte Görtz dels med Conradi under samtal om själens odödlighet, dels med hessiska generalen Ranck, nästan den ende, som visade någon välvilja. Görtz nedskref sitt testamente, utsåg Conradi till verkställare; [2]) bedyrade sin oskuld och anförtrodde åt Ranck sina barn och sitt rykte. *Jag måste dö, så* försäkrade han, *just derföre, att jag satt min heder högre än lifvet, högre än allt.* [3])

Efter några timmars hvila anträdde han, klädd i svart sammet, den sista färden. Vid utgången ur fängelset mötte hans enskilda tjenare, hvilka förut icke blifvit insläppta. Flere bland dem hade tårar i ögonen. *Gråten icke, mina vänner!* sade han. *Så god finnes ingen vän, ingen husbonde, ingen tjenare, att han icke slutligen måste bort; och,* tillade han skämtande åt lifkocken: *nu käre Duval! nu får jag aldrig mer smaka edra goda soppor.* Tvåhundrade gardister omgåfvo vagnen, och den öppna likkistan fördes efter i tåget. Af folkmassan rundtomkring kastades skymford, till och med, säger man, stenar, och från ett öppnadt fönster hördes omigen en qvinnoröst uppläsa hotande bibelspråk. [4])

---

[1]) Fr. min. br. d. 29 Febr. 1719.

[2]) Riksark. Inventar. öfver Görtz's egendom. Flere Conradis bref.

[3]) Enligt uppgift af Rettung der Ehre und Unschuld des — — Goerz.

[4]) Le Montey berättar deremot, att folkhopen uppförde sig stilla och vördsamt, och att Görtz med stor värdighet helsade alla.

Vid ankomsten till afrättsplatsen ville Görtz tala till folket; men Conradi afrådde, i anseende till hoparnas upphetsade sinnesstämning; tilläggande, *att det nu vore angelägnare att tänka på Gud.* Då begynte Görtz aftaga sina kläder. *I hämndgiriga svenskar,* hördes han derunder säga, *tagen nu det blod, hvarefter i så länge törstat!* Med blottad hals och bleknande kinder lade han sig derpå ned mot stupstocken, sägande: *Herre! i dina händer befaller jag min anda.* Hufvudet föll för första hugget; betjenterna lade det jemnte liket i kistan och nedgrofvo den på stället.

Kort derefter och just under det hela hufvudstaden var sysselsatt med beskådandet af Karl den tolftes högtidliga likfärd, begagnade samma tjenare tillfället och upptogo i hemlighet liket samt förde det till den aflidnes slägtingar i främmande land. [1])

RÄTTEGÅNGEN MOT ÄMBETSMÄNNEN I UPPHANDLINGS-DEPUTATIONEN.

Görtz hade af konungen varit satt till enväldig ledare af såväl upphandlings-deputationen som hela rikshushållningen; honom skulle alla dithörande ämbetsmän lyda, och han ensam alla åtgerder besluta och ansvara. Men så stor var svenskarnas förbittring, att just denne ende ansvarsskyldige person ej fick aflägga räkenskap för sin förvaltning, utan blef i stället afrättad. Vid samma riksdag nedsattes deremot en kommissjon, som skulle af deputationens öfriga medlemmar utkräfva bemälte redovisning.

Men dessa herrar svarade alla med en mun och gång på gång, att konungen satt dem till blotta tje-

---

[1]) Andra obestyrkta sägner innehålla, att pöbeln uppgräfde och misshandlade liket; men att regeringen lät åter nedmylla och sedermera i hemlighet genom Görtziska betjeningen bortföra det.

nare åt den enväldigt rådande Görtz, och att ansvarsskyldigheten således låg på denne ensam, och alldeles icke på dem. Kommissjonen prutade emot; men måste slutligen erkänna invändningens gilltighet. Ifrågavarande ämbetsmän kunde således ej anklagas för det hela af förvaltningen; utan blott för de fel, enhvar bland dem enskildt begått. Man hade i början satt dem i stränga, någon gång i osunda fängelser; men snart mildrades behandlingen, och de flesta frikändes.

Länge qvarhöllos dock de två herrar, som varit mest förtrogna med Görtz och mest misstänkta för undansnillningar.

Den ene var hans närmaste man och ställföreträdare, grefve von der Nath. Denne fick vid rättegångens början allmänna tänkesättet på sin sida, då nämligen för domstolen framlades de till Görtz ställda bref, i hvilka han med hjerta färger och allvarliga ord målat rikets nöd och afrådt från flere tryckande och olagliga beslut. Men snart började man tro, att detta skett mindre af rättskänsla än af rädsla; mindre af deltagande för svenskarnas lidande än af fruktan för deras hämnd. Sjelfmant framställde sig den frågan: *då von der Nath så bestämdt ogillade görtziska åtgerderna, hvarföre skiljde han sig icke från en dylik kamrat.* Af hans qvarstannande ville man sluta till egennyttiga beräkningar, och till ett girigt begär att så länge som möjligt få deltaga i Sverges plundring. Att så varit händelsen, tycktes några omständigheter visa; men ingen tillräckligen bevisa. [1]) Han frikändes och afled slutligen i en fattigdom, som vittnade mot de gjorda beskyllningarna.

---

[1]) I De la Gardiska arkivet No. 12 finnes en berättelse, om huru Danckwardt yrkade blodigt straff också öfver von der Nath; — huru den sednare sökte muta den förre, men fåfängt; — huru man hittade på att aflägsna Danckwardt ur domstolen; — och huru von der Nath just i följe deraf slutligen blef frikänd. Andra säga, att han blifvit dömd återbära 41,000 riksdaler; — att han derföre

Mycket misstänkt var också Eckleff. Enligt sägen funnos i dennes gömmor 80,000 R:dr, hvilka han sade sig *hafva samlat till nödpenning.* [1]) Han blef ock en längre tid qvarhållen, dels för att utreda räkenskaperna, dels för att svara på gjorda beskyllningar. Men intet fällande bevis kunde mot honom framdragas, ingen fällande dom afsägas, häldst han, varande icke i Sverges utan i Görtz's enskilda tjenst, ej kunde lagligen ställas till något ansvar. Saken slutade så, att han blef icke blott frikänd, utan ock tillerkänd 1600 d. s. för obetalda löner och 6000 till serskild gåfva för det besvär, han haft med räkningarnas utredande. Först 1727 hann detta mål bringas till slut.

Så ungefär afgjordes rättegångarna med upphandlings-deputationens underordnade tjenstemän, så vida nämligen saken angick dessas enskilda förvaltning, hvar på sin plats. Den stora hufvudfrågan återstod, nämligen redovisningen för de många millioner, Görtz haft om händer, kontributionerna, de fransyska och jakobitiska underhållspenningarna, det indragna och utskeppade koppar- och silfvermyntet, den myckna från enskilda personer borttagna egendomen, säden, jernet, kopparen m. m. Då Görtz erböd sig att dessa medel redo-

---

sökt rymma ur fängelset; — att hertig Karl Fredrik för honom utbetalt nämnde summa m. m. *) Men i allmänhet försvarades han af Horn, hvilken intygade, att von der Nath trugats in i deputationen, och att han flere gånger allvarligt varnat Karl den tolfte. **) När han slutligen blef frikänd, skall konung Fredrik hafva fördröjt fribrefvets utfärdande, tills detta slutligen af Horn nästan framtvingades. ***)

*) Österr. min. br. Dec. 1719. Dansk. min. br. d. 23 Okt. 1723.

**) Rådsprot. Dec. 1720.

***) Österr. min. br. Maj 1721. Man märke dock, att vid denna tid hyste kejsaren någon partiskhet för holsteinska huset och för dess vänner.

[1]) Köpenh. Geh. Arch. Dansk. min br. d. 23 Apr. 1719.

visa[1]) blef han i stället, som nämndt är, af de förbittrade svenskarna halshuggen. Men knappt var detta gjordt, förr än man af arfvingar och utredningsmän fordrade räkenskaper öfver nämnde medel och qvarstad på sterbhusets egendom. Med sådana anspråk vände sig staten till Conradi, som åtagit sig att verkställa den afrättades yttersta vilja; till öfverståthållaren, som tagit hand om hans till Stockholm medhafda egendom; — till magistraten i Hamburg, der han egde ett stort hus; — till magistraten i Amsterdam, hvarest några hans koffertar voro nedsatta o. s. v. Man ropade också högt om nödvändigheten af att få veta, hvart betalningen, 12 eller 13 tunnor guld, tagit vägen för de många varor, som Görtz till holsteinaren Crentz utskeppat.[2]) Slutligen blefvo görtziska arfvingarna verkligen stämda. Men alla anspråk bemöttes vanligtvis med de redan omtalade invändningarna; nämligen, att Sverge 1719 ej tillät Görtz, den ende ansvarsskyldige, att redovisa; och att konungen, den ende till ansvarsfordran berättigade, hade ifrågavarande förvaltning till största delen godkänt. Af dessa och andra skäl visade ock främmande styrelser föga lust att främja Sverges fordringar, och mycket och långvarigt trassel uppstod om begärd och stundom beviljad, stundom förvägrad qvarstad o. s. v.[3]) Slutligen tyckes det å ena sidan, som staten år 1735 uppgifvit hoppet om redovisning för de utskeppade varorna; men å den andra, som skulle Görtz vid anställd sluträkning befunnits skyldig kronan 1,576,046 riksdaler holländsk kurant. Dessa ämnen tarfva dock närmare skärskådning, och det från ömse sidor.

---

[1]) Månne detta anbud var annat än ett försök att vinna tid? Månne det var ens för Görtz någon möjlighet att utreda alla dessa förhållanden? Vi tvifla, och hänvisa till hvad von der Nath yttrade om ogörligheten af en sådan redogörelse. Se 28. 141, 142.

[2]) Se 28. 155.

[3]) Rådsprot. 1719—1725.

TJUGONDEFJERDE KAPITLET.

FÖLJDERNA AF KARL DEN TOLFTES REGERING,

redan förut i spridda drag angifna, må här på en gång och i korthet framställas, och först i afseende på

FÖRHÅLLANDET TILL UTRIKES STATER.

Sverges öfvervälde i norden föll redan 1710, och var efter fälttåget 1715 alldeles tillintetgjordt, likaså det eftersträfvade förut mer än till hälften förvärfvade Östersjö-väldet. Borttagna af fienden voro redan 1716 alla dettas sydliga och östliga beståndsdelar. Wismar, Pommern, Liffland, Estland, Ingermanland, Karelen, Finnland och Åland. Att frihetstiden kunde återvinna Åland, Finnland, Wismar och största delen af Pommern, derför hade Sverge att tacka, visst icke sina egna återstående krafter, utan grannarnas afund mot hvarandra och isynnerhet mot Ryssland.

Att förlusten af östanhafsländerna, ehuru genom Karl den tolfte påskyndad, likväl till följe af läge och omständigheter måst förr eller sednare inträffa, detta hafva vi redan visat, jemnte flere dertill bidragande orsaker. [1]) Ännu en åsigt i samma rigtning må tilläggas. Enskilda landskaps benägenhet att hopsmälta till större stater bestämmes i mycket af den lättare eller besvärligare gemenskapen dem emellan. Det var en tid, då fastlandens innandömen voro jemnförelsevis mot kuststräckorna föga bebyggda, föga med hvarandra i beröring; — en tid, då hafven voro föreningsvägar,

---

[1]) Se **18.** 171, 172, **24.** 155.

men bergs- eller landtryggarna skiljeväggar; — en tid, då staterna derföre egde, eller sträfvade efter att bekomma ett haf till kärna, dess kringliggande kustländer till område samt bergsträckor eller ödemarker till gränser; se t. ex. det gamla romerska medelhafsväldet: likaså, ehuru i mindre fulländning, Englands eröfringar på fransyska, Danmarks på svenska och nordtyska, Sverges på ryska kusterna m. fl., under det samma riken ännu voro skilda från de sammanhängande fastlanden Skottland, Holstein och Norge. Sednare tider hafva medelst allt genomträngande uppodlingar och allestädes anlaggda vägar ändrat förhållandet och satt fastlandens skilda delar i en beröring med hvarandra, lättare och säkrare än den mellan hafvens motsatta stränder. Staterna hafva ock till följe deraf begynt omgestalta sig efter en helt annan grundsats; nämligen med landtryggar till kärna och haf till gräns; en företeelse, som erinrar om den på en annan vetenskaps område anmärkta förädlingen från ring- till ryggradsdjur. Denna staternas utvecklingslag har, om ej bidragit till, likväl gifvit fasthet åt den nya gränsreglering, som för tillfället blef en följd af Karl den tolftes olyckliga krig och statskonst.

Nordens mägtigaste folk, i stället för de germaniskt-götiska svenskarna, hade emellertid de slaviska ryssarna blifvit. Följderna kommer tiden att visa. En bland dem faller dock genast i ögonen. Germaniska stammen var förut skyddad mot den slaviska, dels genom Sverges magt, som stängde ryssarna från Östersjön, dels genom oenigheten mellan slavernas tvänne grenar, den polska och ryska, den förra utgörande Europas gränsbetäckning mot den sednare. Men Karl den tolftes regering förhjelpte ryssarna till Östersjön, försvagade i hög grad både Sverges och Polens motståndskraft samt förberedde så det sednare rikets kufvande under Ryssland. Följden blifver de splittrade germaniska delarnas omedelbara beröring med

och strid emot de snart till ett enda folk hopsmältande slaverna.

Under sjuttonde århundradet hade katolik-staten Österrike och grannstaten Brandenburg varit Sverges naturliga fiender, Frankrike dess naturlige bundsförvandt.

Efter Karl den tolfte måste mer och mer Ryssland blifva den farligaste fienden, Turkiet, Österrike och Preussen de naturliga bundsförvandterna; ehuru besittningen af Pommern, samt personliga och tillfälliga omständigheter tidtals rubbat förhållandet.[1])

Med hänsyn till

SVERGES INRE TILLSTÅND

medförde Karl den tolftes regering lika stora förändringar. Fäderneslandet sjönk också i detta hänseende djupt; ja så djupt, att många årtionden behöfdes, innan det kunde återigen lyfta sig till den förra styrkan och välmågan.[2])

Vi känna det förträffliga skick, hvari Karl den elfte satte Sverges ämbetsverk. Genom krigen, genom nöden och genom Karl den tolftes långa frånvaro och besynnerliga regeringsåtgerder, hade redan före **1716** ärendernas regelbundna gång blifvit mycket och i många hänseenden rubbad. Under görtziska tiden

---

[1]) Jfr i öfrigt **28.** 166—168.

[2]) Förf. har i 26:e delen sid. 181 lofvat till slutet af berättelsen om Karl den tolftes regering bifoga en tabell med uppgifter rörande rikshushållningen, skatterna, skulderna m. m. Han finner sig dock ur stånd att uppfylla detta löfte; emedan han icke lyckats anträffa nog många och tillförlitliga anteckningar om ifrågavarande ämnen. Tills vidare måste han nöja sig med att hänvisa, till hvad derom anfördt är del. **26.** sid. 175—181, samt till **28**:e delen.

hotades nämnde ämbetsverk med fullkomlig upplösning. Men deras egen seghet och ändamålsenlighet voro för stora, och anfallet mot dem för häftigt, för osammanhängande, för hastigt öfvergående. Efter konungens död återinträdde nästan alla i deras förra verksamhet.

Olyckan och nöden medförde ock några helsosamma följder.

Karl den elftes reduktion och envälde hade nedsatt adeln och minskat afståndet mellan den och ofrälse männen. Karl den tolftes regering verkade i samma rigtning. Den öfver alla samhällsklasser lika tryckande nöden, faran, envåldsmagten, gjorde också alla undersåtare lika fattiga, lika oroliga, lika vanmägtiga. Hvarje ståndsskillnad försvinner vid allmän hungers- eller sjönöd. [1])

Denna nöd och denna sammansmältning försvagade i någon mån minnet af ståndens fordna oenighet samt lättade deras förbindelse till gemensam strid mot den gemensamma fienden, det ville då för tiden säga, den missbrukade envåldsmagten. Förra tiders samhällsskick i förening med kronogodsens afyttring hade åt en enskild samhällsklass lemnat obilliga fördelar. För att undfly det sålunda hotande adeliga mångväldet, kastade sig då svenska folket i armarna på ett konungsligt envälde. Detta blef under första innehafvaren en välgörande autokrati, under den andra en förstörande despotism. Folkets upplystare samhällsklasser, de tre högre stånden, sökte räddning medelst en lagbunden samhällsförfattning, en halfrepublikansk sjelfregering. Så uppkom frihetstiden.

---

[1]) Jfr **16.** 235.

TJUGONDEFEMTE KAPITLET.

KARL DEN TOLFTES MINNE.

Lärorikt är att granska det sätt, hvarpå utmärkta personer bedömas af olika tidehvarf och partier. Detta gäller i synnerhet Karl den tolfte, och är en följd icke blott af skarpt framträdande motsatser i lynne, uppförande och öden, utan ock deraf, att man velat i honom se fullständigaste uttrycket af en verldsåsigt, som under vexlande skiften blifvit med mycken ifver än beprisad, än ogillad.

Den nära förbindelse, som i lifvet fästade honom vid Görtz, har också efter döden sammanknutit deras minnen. Enhvar, som velat i allo försvara konungen, har måst göra detsamma med gunstlingen. Enhvar, som velat angripa den sednare, har nödgats rigta sina vapen också mot den förre.

Låtom oss betrakta dessa vexlingar i det allmänna tänkesättet.

OMDÖMEN ÖFVER KARL DEN TOLFTE VID OCH STRAX EFTER HANS DÖD.

Det är vid konungars frånfälle vanligt, att, om ej af andra orsaker, så åtminstone å ämbetes vägnar och för anständighetens skull blifva en mängd tal hållna, verser skrifna och skådepenningar präglade; alla mer eller mindre vittnande om kärlek till den bortgångne och om sorg öfver hans bortgång. Dylika företeelser utgöra dock inga säkra bevis på den verkliga sinnesstämningen. Betydelsefulla i sådant fall äro endast de frivilliga uttrycken af en oberoende allmänhets tänkesätt. Dessa voro vid nämnde tillfälle af

blandadt innehåll, för det mesta dock klandrande. Karls ovanliga egenskaper och öden inverkade väl äfven då på lättrörda känslor och lättrörd inbillningskraft. Men, enligt hvad nämndt är, hade sinnesstämningen blifvit honom långt mindre gynnsam än tillförene; detta till och med hos tropparna. Bland dem måste väl alltid en Karl den tolftes frånfälle göra djupt intryck och hos mången framkalla saknad och tarar. Åtskilliga sådana drag omtalas ock från den vid Fredrikshall varande hären; men icke någon högljuddare och allmännare klagan, sådan som t. ex. vid Gustaf Adolfs död. Tvärtom, sågos der *alltför många, som icke lade den inträffade olyckan på hjertat;* så knotade en bland den fallnes beundrare.

Betydelsefull är ock följande omständighet. Så vidt man vet, och på ett par undantag när, har ingen bland Karls anseddare krigare yttrat någon djupare smärta vid hans död eller visat någon ovilja mot det nya regeringssättet, den nya regeringen. Man såg i stället nästan alla hans fordna vapenbröder och just de ryktbaraste kämpa-karolinerna gerna och villigt hylla friheten och Ulrika Eleonora, samt af denna sednare mottaga tjenster och belöningar. Så gjorde Albedyhl, Bennet, Bielke, Düker, Gierta, Hård, Lagerberg, Meyerfelt, Rehnskiöld, Rosen, Roos och Axel Sparre m. fl. Det var just dessa och andra deras krigskamrater, som ifrigast drefvo på envåldets afskaffande, hvarigenom de ock uttalade sitt bestämda ogillande af den siste envåldskonungens styrelse. [1]) Vi hafva förut visserligen beskrifvit efterlefvande karoliners saknad och sorg. [2]) I allmänhet gäller dock den teckningen dels sednare tider, då glömskan hunnit döfva många smärtor och söfva många minnen; — dels personer ur gemenskapen och lägre befälet, hvilka icke

---

¹) Dansk. min. br. d. 17 April 1719 och alla den tidens handlingar.

²) Se **27.** 179.

bedömde eller kunde bedömma Karl såsom fältherre eller konung, utan beundrade och älskade honom såsom en kämpe öfver alla kämpar, såsom en i nöd och lust pålitlig vapenbroder, och tillika såsom en stor vän och mägtig beskyddare af krigsyrket. Deras saknad, deras klagan bar ofta prägeln af sistnämnde ensidighet. Så hette det t. ex.

Ett olycksfall det var för oss, i såte bröder!
Ett olycksfall det var, som tager bort vårt bröd.
Ej någon sig för oss nu mera så bemöder.
Vårt handtverk duger ej; vår mästare är död.
Ja! jag med värjan kan, o Karl, ej mer dig tjena;
All annan tjenst du ock ej passat mycket på o. s. v.

Ej sällan uttalades dock äfven af dem en så oegennyttig känsla, en så varm kärlek, en så hög beundran, en så djup sorg, att de än i dag mägtigt anslå hvarje läsares sinne.

Det herrligaste alstret af sådana skaldens och krigarens förenade känslor kom från en fänrik Lithou. Det var en äredikt och klagosång, på en gång drottqväde och drapa i fornnordisk anda och mening; ehuru uppstämd på det gamla romarespråkets toner, dock med så mycken konst och kraft, att den hänförde läsaren och ansågs jemnförlig med forntidens bättre dikter.

Bland adel, ämbetsmän, prester, borgare och bönder rådde deremot föga sorg; åtminstone var det blott sällan, som en dylik sinnesstämning uttryckte sig med större djup och allmänlighet. Snarare spordes motsatsen, ehuru vördnaden för krönta hufvud, såväl den fallne konungens, som den efterträdande systerns, qväfde uttrycket. Dock ej alltid och fullkomligt; ej ens i offentliga statsskrifter. Utslaget mot Görtz innehöll de betydelsefulla orden: *att åtskilligt af det straffvärda i den sakfälldes beteende kunde af vissa orsaker icke åberopadt blifva.* — Bland de skäl för Ulrika Eleonoras

upphöjande på tronen, som blefvo anförda, först af riddarhuset och sedermera af de öfriga stånden, var *tacksamheten för hennes förfäders, Karlarnas, den tiondes och elftes styrelser och välgerningar;* den tolftes, brodrens, blef med tystnad förbigången. Sådana tänkesätt framstucko ofta och bjert nog i riksdagshandlingarna 1719 och 1720. Ännu 1723 tadlade ständerna *den förvägna envishet, som störtade Sverge i djupare förderf, än att det kan med förnuft och menniskohand åter upphjelpas.* — Ämbetsverkens missnöje hafva vi omtalat. Som exempel, se här ett uppträde i kammarkollegium. Man hade just mottagit formlig skrifvelse om konungens död och i anledning deraf beslutat afskicka sorgebetygelse till systern, drottningen. Omedelbart och ögonblicket derefter tillät sig kammarrådet Danckwardt att inför sittande kollegium uttala följande märkvärdiga ord. *Vårt ämbetsverk har på sista tiden blifvit af Görtz och af Eckleff föraktligen behandladt. Detta jemnte flere opassande uppträden har man i anseende till omständigheterna och till undvikande af åtskillig oreda hittills ej kunnat kongl. majestät tillkännagifva. Men som nu mera den ändringen skett, att kollegium tror sig blifva hos höga öfverheten hördt och mot förolämpningar skyddadt;* alltså föreslog Danckwardt, att man borde utförligen underrätta öfverheten om nämnde förhållanden. Kollegium biföll, och Danckwardts ord infördes i protokollet. [1])

Samma tänkesätt yttrades ock bland de lägre folkklasserna. Skymforden och stenarne mot Görtz föllo äfven på Karls minne. Den Stockholms folkmassa, som den 19 Februari [2]) på ofvanbeskrifna sätt följde gunstlingen till afrättsplatsen, kunde ej med verklig sorg den 26 Februari bevista konungens likbegängelse. Också omtalas, att, när i Stockholms

[1]) Kammar-kollegii arkiv. d. 9 Dec. 1718.

[2]) Andra uppgifva dagen något olika.

kyrkor Karls död och systerns tronbestigning förkunnades, visade åhörarne *»en obeskriflig allmän glädje.»* Den utmärkte komministern Giädda i Storkyrkan skall ock hafva vid samma tid och äfven sedermera i några predikningar framkastat klandrande ord mot den aflidne konungen; men saken blef nedtystad. [1]) I Uppsala föranledde tronombytet allmän fägnad, till och med glädjetårar. *Gud ske lof,* hette det, *att vi fått en drottning, som har undersåtrarnas hjertan.* Dylika känslor uttalades ock i den sång, hvarmed dalkarlar och kopparbergsmän helsade Ulrika Eleonoras anträde till regeringen. [2])

Främlingarna beskrifva landets tänkesätt med ungefär samma färger. Holländska ministern inberättade till sin regering, att han under resan genom Sverge 1719 *fann mycket armod, men liten, ja ingen bedröfvelse öfver konungens död.* En hessisk utliggare skref till Cassel vintren 1719: *öfver allt i Sverge och till och med från predikstolarna talar man illa om den döde konungen. I allmänhet torde aldrig något folk visat större glädje öfver förlusten af sin furste, än svenskarna nu göra.*

Betraktom förhållandet utrikes. De, som togo den fallne konungen i försvar, voro nu mera endast få; och i allmänhet stod hans rykte tämligen lågt. Englands och Hollands tidningar drefvo gäck med hans stats- och krigskonst, och i London [3]) och Wien [4]) utkommo bittra mot hans person rigtade smädeskrifter. Äfven de lugnares omdömen utföllo ogillande. *Hela nordliga Europa,* hette det, *känner tillfredsställelse öfver hans död, emedan genom densamma det blifvit för Sverge och för dess grannar en möjlighet att*

---

[1]) Rådsprot. Dec. 1718.

[2]) Skokloster. Bergsmäns i Stora Kopparberget lyckönskan till Ulrika Eleonora 1719.

[3]) Rådsprot. d. 9 Juni 1722.

[4]) Register öfver Rådsprot. hösten 1720.

komma i åtnjutande af den efterlängtade freden. Franska sedermera till Stockholm anländande sändebudet [1]) bedömde Karl på följande sätt. *Den svenske konungen hade några stora egenskaper, men en rasande krigslystnad, hvilken gjorde honom till ett gissel för sitt land, för sina grannar, för menniskoslägtet. Frukterna af hans regering äro många tusendes död och hela Sverges ödeläggelse. Dock är han mindre hatad, än man skulle tro; ty tapperhet och segrar inverka på folken, hvilka ofta tanklöst beundra just den krigare, som störtar dem i elände.* Engelska sändebudet uttalade sitt omdöme med följande ord. *En falsk ärelystnad gjorde denne furstes förvillelse och olycka. När man tager skuggan för verkligheten, när man missaktar förståndet och löper efter fördomar och inbillningar, då händer ock, att man, oaktadt de ädlaste anlag, låter hänföra sig till gerningar, som tyckas tillkännagifva ett verkligen elakt sinne. Se der orsaken till den svenske konungens förvillelser och till hans folks förfärliga lidanden. Om han från barndomen lärt, att en god konungs första pligt består i att vara sina undersåtares fader och att främja deras lugn och lycka; om man hos honom inpräglat den sanningen, att kriget i sig sjelft är mensklighetens både nesa och gissel; då hade troligtvis denne furste handlat derefter och med sina stora anlag öfverträffat hvarje annan* o. s. v.

Dessa de främmande sändebudens ord torde i det närmaste öfverensstämma med det då rådande tänkesättet i Europa. [2]) Likartade omdömen återfinnas ock i en tysk, vid samma tid utkommen skrift, som föreställer ett *samtal i de dödas rike mellan Karl den*

---

[1]) Brancas.

[2]) På ungefär samma sätt bedömdes konungen af prins Eugen (Se Printz Eugens polit. schriften S. 46, 47), samt af Effens, i hans Voyage en Suede 1719, ss. 480—488.

tolfte och dess svåger hertigen af Holstein, hvilken bok inom kort erhöll sex upplagor.

GLÖMSKANS MAGT.

Innan något mer gynnande omdöme kunde med framgång uttalas, måste många sår läkas, många vigtiga tilldragelser glömmas. Detta sednare inträffade snart nog. Mörkaste sidan af Karls styrelse var det sätt, hvarpå eget land och folk behandlades. Men ärender, som angå staternas inre förvaltning, ådrogo sig den tiden blott sällan allmänhetens och häfdatecknarens närmare uppmärksamhet. Karls åtgerder härutinnan, i synnerhet under de sista åren, voro dessutom så många, så hopade, så invecklade, så sins emellan stridiga, så hastigt omvexlande, slutligen ock genom tryck- och taltvång så hemlighållna, att man blott med svårighet kunde angående deras enskilda föreskrifter och allmänna rigtning bekomma någon omfattande och redig öfversigt. Ytterst få voro de, som egde en sådan, och bland dem ingen, som kunde, ville och fick densamma meddela. Inre styrelseverkets företeelser sjönko derföre snart i en glömska, så fullkomlig, som hade med få undantag ingenting ovanligt derutinnan förefallit. Karls krig och yttre politik blefvo i dess ställe mål för allmänhetens uppmärksamhet. Men äfven på detta fält rådde mycken okunnighet; serdeles om allt, som rörde fredsunderhandlingarna och rätta orsakerna, hvarföre det tycktes vara för Sverge under Karl den tolftes spira alldeles omöjligt att ernå en efterlängtad och någorlunda billig fred. Afskrämda från sysselsättningen med så invecklade, obehagliga och under Ulrika Eleonoras lifstid ömtåliga ämnen, kastade sig ock den tidens svenskar med en nyfödd frihets hela ifver in på det närvarande och på dess många vigtiga omsorger.

Till skuggsidornas undandöljande bidrog ock häfdateckningen, sådan den då för tiden och länge efteråt behandlades. Att erkänna, det orättvisor eller misstag blifvit begångna af fäderneslandet eller af dess konung, ansågs strida båda delarna mot fosterlandskärleken, det sednare äfven mot fjerde budordet och mot skyldig vördnad för öfverheten. Styrkan af sistnämnde känsla blef i närvarande fall ökad dels genom aktningen för det storartade i Karls egenskaper och öden, dels genom undseende för Ulrika Eleonora, hvilken visade mycken ömtålighet om både kronans majestät och brodrens minne. Se här ett talande exempel, på hvad man för sådant ändamål tillät sig. År 1736 trycktes en samling kongliga bref och förordningar rörande bergverk och bruksrörelse. Ur densamma uteslöt man helt och hållet de många för samma näringar skadliga och för Karls minne ofördelaktiga påbud, som åren 1716—1718 [1]) utfärdades, och som ligga till grund för den framställning af dessa ämnen som föregående häfte meddelat. [2]) Som sagdt är, man trodde sin pligt som undersåte och kristen vara, att icke låta öfverhetens fel komma till efterverldens kännedom.

Dylika åsigter jemnte tidens ensidiga beundran för krigsbragder inverkade på Göran Nordberg, hvilken först som predikant åtföljde Karls fälttåg, och sedermera skref hans historia. Denna tecknade med utförlighet och beröm konungens dygder och segrar; men förteg mycket, som var ofördelaktigt för hans minne; i synnerhet de märkvärdiga inrikes åtgerderna under görtziska tiden. Icke tillfredsställd af en sådan försigtighet, uppdrog regeringen åt några sina ombud

---

¹) I nämnde tryckta samling finnas för 1716 upptagna blott två kongliga bref, och dessa af mindre betydenhet; men för 1717 och 1718 inga. I bergskollegii arkiv hafva vi dock räknat för 1717 mindst sexton och för 1718 tolf dylika

²) Se 28. 92.

att till yttermera visso genomse handskriften, innan den trycktes. Dessa herrar lära i anledning af åtskilliga der ännu befintliga uppgifter hafva frånstyrkt verkets öfverlemnande åt allmänheten. [1]) I följe deraf skedde än flere uteslutningar; och Ulrika Eleonora blef icke nöjd, förrän man borttagit hvarje drag, som framställde brodrens person och bragder, i en, som hon tyckte, icke nog lysande dager. [2]) Sedermera och år 1740 utkom nämnde historia, och var länge den enda, svenskarna egde att tillgå. Inför den stora allmänheten fick således Karl den tolftes regering mycken likhet med ett landskap, hvars dalar och fält ligga insvepta i ogenomtränglig dimma, men hvars fjellspetsar resa sig skimrande i solsken och glans; ett landskap, der inbillningskraften, hänryckt af det herrliga den såg, hade full frihet att skapa det öfriga efter sina önskningar, sina aningar, sina tycken; ett landskap, som just derföre kunde af skalden och af statsmannen beskrifvas och begagnas än för en, än för en annan afsigt. Skaldekonst och statskonst hafva ock täflat i ett sådant bearbetande. Vi skola följa deras spår och granska deras tillgöranden.

Dock icke blott deras, utan ock motsatta sidans. Besynnerligheterna, förtrycket och förlusterna under Karls regering voro, äfven de, så stora, så framstående, att mången betraktare snart upptäckte deras tillvaro, och sedermera lät sig hvarken förblindas eller hänföras. Bredvid den längre fram uppväxande skaldiska och krigiska förtjusningen fortlefde fördenskull hos många och allt framgent samma för konungen missgynnande tänkesätt, som vid hans död var allmännast

---

[1]) Dansk. min. br. d. 11 Febr. och 1 Juli 1737.

[2]) Hemliga utskottet 1738 beslöt, (se Rådsprot. d. 6 Sept.) att de uppgifter och anmärkningar, som man för närvarande ej ville meddela, borde till efterverldens ledning arkiven nedläggas. De finnas ock flerestädes och visa, hur ytterligt stor den tidens ömtålighet var.

rådande. Kampen mellan båda dessa åsigter utgör historien om Karl den tolftes minne; och den fortfarande okunnigheten rörande en stor mängd vigtiga företeelser utgjorde villkoret för möjligheten af så väl striden sjelf som dess långvarighet.

GYLLENBORGSKA PARTIET SAMT MINNET AF KARL DEN TOLFTE.

Efter Karls död hade rikets styrelse under en längre tid blifvit hufvudsakligen vårdad af Arvid Horn. Mot denne bildade sig ett parti, som leddes till en del af ärelystnad, det bestod af framtidsmän, hvilka önskade snart efterträda Horn och dess vänner; till en del af fosterlandskärlek, det önskade återupplifva Sverges krigsära och återeröfra dess förlorade östanhafsländer; till en del af hänförelse och inbillningskraft, det hoppades kunna verkliggöra ofvannämnde sina önskningar. Anförare voro Karl Gyllenborg, fordom vän och medarbetare åt Görtz och numera medtäflare åt Horn; och näst honom Karl Gustaf Tessin, hvars fader, Nikodemus, också varit en slags bolagsman åt Görtz, men sedermera måst under Horns allmagstid taga afsked. Bland de medel, detta parti använde, för att i allmänna tänkesättet störta den för fred talande Horn, var också bemödandet att uppkittla folkhatet mot Ryssland, och att med stormodiga ord tala om den svenska krigsäran och om Sverges förmåga att återtaga, hvad nämnde granne bortröfvat. Krig, och krig mot Ryssland gjordes till rop för dagen och till kännetecken på ett redligt svenskt sinne. Horn och dess vänner omtalades som utlefvade gubbar, de der endast sökte ro och hvila i sina *nattmössor*. De borde, hette det, lemna rum för ett yngre och raskare slägte, som vågade gå både äran och fienden till mötes, med mod i hjertat och med *hatten*, frihetens sinnebild, på

hufvudet. För uppeldande af denna sinnesstämning kunde intet kraftigare medel utfinnas än Karl den tolftes minne. Hans personliga fel, hans skadliga regeringsåtgerder voro jemnte många krigets olyckor och lidanden af häfden förtegade, af lättsinnet förgätna och af ungdomen okända. Men ur denna glömskans natt framglänste konungens lysande segrar, beundrade dygder samt mot fienden städse ådagalaggda mod och ihärdighet. Hans enkla, men stolta och kraftfulla hjelte-gestalt, sådan den visade sig på öfver allt tillgängliga afbilder, hänförde då liksom än i dag hvarje blick. Sjelfva ljudet af hans namn, *Karl den tolfte* eller den *tolfte Karl*, tycktes innebära någonting serdeles dugtigt, kraftigt och manhaftigt. Till och med hans besynnerligheter och fel hade genom sitt storartade mått och genom sin snarlikhet med menskligbetens högsta dygder, någonting mycket lockande. Den då gängse öfvertygelsen om, att han 1718 ämnade sluta fred och godtgöra sina fel, men att han just då fälldes af lönnmördarens kula, detta bidrog att i än högre grad göra honom till mål för allmänhetens deltagande. Härtill kom menniskosinnets vanliga beundran för hvarje uppenbarelse af mod och kraft; likaså skönhetssinnets och nationalstolthetens benägenhet att, der flere herrliga drag finnas, tilldikta de felande, för att sålunda få en helgjuten hjeltebild att sjelf beundra och att till andras beundran framhålla. Allt sammanlaggdt verkade och måste verka. Redan år 1732 stiftades en orden, kallad *Avazu* och *Wallassis*, hvilken med högtidliga minnesfester firade Gustaf Adolf, men allra mest Karl den tolfte. Samfundets förnämsta skald och snille, den då tjugufyraårige Dalin, höll till sistnämnde konungs ära ett tal, hvari t. ex. lästes, att *den annat skrifver om vår store Karl, än ära och förundran, den bör se antingen sitt papper blifva alldeles svart, eller ock alldeles intet svart stanna på sitt papper* o. s. v.[1])

[1]) Enligt en handskrift på Skokloster

Talet, fullt af snille och glödande kärlek till krigsära och fosterland, flög, jemnte likartade efterföljare, som en löpeld kring riket och bidrog att tända den hänryckning, som några år derefter framtvingade ryska kriget.

Dyrkandet af Karl den tolftes minne stegrades än mer, när under samma tid ett mägtigt parti ville än en gång till konung i Polen upphöja Karls skyddling, Stanislaus Leczinski; men vi hinna ej närmare inlåta oss i detta ämne.

Brytningsåret 1738 nalkades. Allt häftigare blef spänningen mellan Horn och Gyllenborg, mellan freds- och krigspartiet, mellan mössor och hattar. Strax efteråt var det ock, som svenska sändebudet till Konstantinopel, Malcolm Sinclair, blef på nedrigt sätt af ryska utliggare mördad. Svenskarnas rättskänsla, stolthet och krigarsinne uppblossade i full låga och skalden Odel författade den bekanta Sinclairs-visan, i hvilken hatet mot Ryssland och förtjusningen öfver Karl den tolfte och öfver hans krigsära uttalade sig med så hänförande styrka, att, fastän 120 år sedan dess förflutit, hafva de herrliga orden ej kunnat ur svenska folkminnet utplånas. Otaligt många blefvo ock allt sedermera de, som icke kände Karl den tolfte i någon annan gestalt, än den skaldens inbillningskraft sålunda framtrollat.

Af detta tänkesättets vindkast fick äfven Görtz sin del, sin fördel. Det parti, som ville upphöja Karl, måste ock taga gunstlingen med på sina axlar. Genom att utmåla olagligheterna i dennes rättegång så grofva och ohyggliga som möjligt, sökte man äfven kasta skugga på de personer, som 1719 och ännu 1737 sutto vid styret, och i synnerhet på Arvid Horn. Som förberedelse till statshvälfningen 1738 blef en skrift om statshvälfningen 1719 uppsatt, som man tror, af Karl Gyllenborg eller af hans vänner. Den nöjde sig icke med att ogilla de verkliga fel, som i rättegången mot Görtz begingos, utan tilldiktade flere

och för domrarnes minne sårande omständigheter. Det hette t. ex.: *en stor del*[1]) *af dem, som haft att göra med Görtz's rättegång, hafva undergått något serdeles öde, innan de dött. I synnerhet hände det, att landshöfding Ribbing dog af slag under riksdagen;*[2]) *samt att Fehman blef äfven deraf hårdt ansatt, hvaraf han behöll tecken, så länge han lefde;*[3]) *borgmästar Hyltén blef uppäten af matkar;*[4]) *doktor Molin föll baklänges af stolen och bröt halsen af sig.*[5]) — — — *När domen skulle fällas, skedde det genom omröstande ganska kort;*[6]) *och då preses* (P. Ribbing) *skulle säga sin mening, skedde det med få ord, nämligen: som en skälm har han lefvat, som en skälm skall han dö.*[7]) Dessa uppgifter hafva ända till våra dagar blifvit af både in- och utländske författare antagna som

---

[1]) Dessa domare med anklagare voro sexton. Det är blott om fyra, som smygskrift-författaren hade något »serdeles öde» att förtälja. Fyra kallade han en stor del af sexton. Det skulle låta stort.

[2]) Detta är sannt.

[3]) Han utförde sedermera flere vigtiga uppdrag, blef 1723 justitie-kansler, 1728 friherre, föreslogs 1727 till riksråd och 1731 till landtmarskalk och dog först 1734, d. v. s. 15 år efter Görtz och sjelf 70 år gammal.

[4]) Detta är obestyrkt och af många betvifladt.

[5]) Detta är obestyrkt. Andra säga, att han efter långvariga plågor dog af andtäppa.

[6]) Omröstningen var utförlig och upptager 80 tätt tryckta oktavsidor.

[7]) Per Ribbings utlåtande upptager 15 tryckta rader och åberopar Stierncronas vidlyftiga utlåtande, hvilket är ett bland de mest frikännande. Ribbing har icke yttrat de ord, smygskriften laggt honom i munnen; men i hans utlåtande inflöt bland annat det uttrycket, att Görtz tjent sin herre som en skälm och haft ett skälmskt uppsåt att ruinera Sverge. Det är dessa ord, som gifvit anledning till smygskriftens dels vrängda dels alldeles osanna framställning. Jfr. Nordisk Universitets Tidskr. I. 4. 148, der dessa punkter äro omständligare afhandlade.

sanningar och upprepade som anklagelser mot svenskarna och mot deras lagskipning och rättskänsla. Vi hafva nu ådagalaggt deras grundlöshet. Huru de bidrogo till statshvälfningen 1738—1743, hör till sednare tiders historia.

HOLSTEIN-GOTTORPSKA KUNGAÄTTEN OCH MINNET AF KARL DEN TOLFTE.

År 1743 blef till svensk thronföljare utkorad hertig Adolf Fredrik af Holstein-Gottorp, son af administratorn Kristian August, hvilken varit i dessa berättelser ofta omtalad; likasom ock hans långvariga och nära förbindelse med Görtz. Berättade äro ock denne sednares bemödanden att till Sverges tron frambjelpa bemälte fursteätt. Sedan, ehuru först många år efteråt nämnde höga mål ändtligen upphunnits, kunde tacksamheten ej uteblifva, häldst dess bud öfverensstämde med klokhetens. Vigtigt måste nämligen för holstein-gottorpska konungahuset blifva det sätt, hvarpå Görtz och hans minne för svenskarna framställdes. Naturligtvis hade man ingen ting emot att i glömskans mörker begrafva åtskilliga hans och administratorns gemensamma åtgerder, rörande t. ex. hertigdömets förvaltning, Wedderkops fängslande, Stenbocks insläppande och behandling i Tönningen, planerna att förskaffa ryssk brud och svensk tronföljd åt hertig Karl Fredrik och i stället hela hertigdömet Holstein åt Kristian August o. s. v. Också blef sistnämnde furste, ehuru den nya konungaättens stamfader, sällan i Sverge omtalad, aldrig utförligen tecknad. Ämnet var ömtåligt och administratorn dessutom en obetydlig person, som lätt kunde gömmas och glömmas. Görtz icke så; och emedan dennes minne nära sammanhängde med holsteinarnes eget, borde det, så vidt möjligt, rentvås och prydas.

Af missnöje med frihetstidens samhällsskick, hyste nya hofvet derjemnte en viss benägenhet för att fortsätta, hvad gyllenborgska partiskriften begynt, nämligen, att förstora de olagligheter, samma frihetstid hade mot Görtz begått. Nämnde uppsats, hvilken förut kringsmugit blott i handskrift, blef 1770 genom trycket utspridd bland allmänheten och trodd; ty ingen kunde eller vågade påpeka dess osanningar. Tänkesättet vände sig mer och mer till fördel för Görtz. Hans ättlingar begagnade omständigheterna. Förra vidräkningen mellan honom och kronan slutades, som nämndt är, med en hans betydliga skuld. På slägtens begäran lät nu Adolf Fredrik anställa en ny undersökning. Deri öfverhalkades det sätt, hvarpå Görtz understödde såväl Karls benägenhet till fortsatta krig som hans förslag till hårda och olagliga utpressningar; likaså det sätt, hvarpå samme Görtz under rättegången tillgrep dels osanningar, dels beskyllningar mot Karl den tolfte sjelf. Slutet blef, att han frikändes från de flesta fordringarna och fick sig tilldömda åtskilliga löner, som påstodos vara obetalda o. s. v. [1]

Så stod saken, när Gustaf den tredje uppsteg på tronen. Hans tänkesätt om Görtz voro förestafvade af konungska, af holsteinska och af Karl Gustaf-Tessinska åsigter. Genast vände sig ock till honom en dotter af Görtz, en friherrinna von Eyben, med bön, *att han, Sverges ärorike befriare,* dermed menades från frihetstiden, *skulle göra rättvisa åt minnet af baron Görtz, hvilken blef uppoffrad för konungadömet och för det höga holsteinska huset;* ty så skulle nu mera hans död förklaras. Gustaf svarade: *minnet af den ryktbare och olycklige baron Görtz är af mig så innerligen vördadt, att jag djupt rördes vid underrättelsen om, att ännu finnes i lifvet ett bland de barn, som år 1719 blefvo faderlösa genom tyranniet och den*

---

[1]) Äfven detta uppträde fordrar en närmare granskning, än den, vi hunnit deråt egna.

hemska orättvisan hos Ulrika Eleonora och hos dem, som då ledde ärenderna. Eder faders oskyldiga blod har länge ropat hämnd. Under femtio års olyckor, så skulle nu frihetstiden beskrifvas, *har Sverge genom villervallor och förhärjningar blifvit tungt straffadt för den våldshandling, man begått mot en stor och oskyldig man* o. s. v. Med säkerhet kan antagas, att Gustaf trodde på sanningen af sina ord; och detta ädelt tänkta och med värma uttalade omdöme af en snillrik och då för tiden högt älskad furste kunde, vågade eller ville ingen motsäga. Det fick ytterligare stadfästelse genom en skrift, som görtziska slägten kort derefter lät utgifva under namnet: *Räddning af friherre Görtz's ära och oskuld.* Den var en författarens, F. C. v. Mosers, vördnadsgerd åt dottern, nämnda friherrinna v. Eyben, och grundad förnämligast på sådana papper och berättelser, som slägten framlaggt; derföre ock skef, partisk, och ej sällan belastad med sanningsvidriga uppgifter, och det rörande ganska vigtiga punkter. [1]) T. ex. om sättet, hvarpå rättegången blef förd, framkastades följande påståenden. [2])

1:o. *De domare, som öfver Görtz nedsattes, voro hans svurna och argaste fiender.*

Svar. De voro det ej mer än nästan alla svenskar den tiden. Några bland dem, t. ex. Ribbingarna, Stierncrona och Fehman, hade blifvit af Görtz framdragna och gynnade. Görtz sjelf har som fiende formligen jäfvat blott en, nämligen öfverste Arfvidsson. [3])

2:o. *Görtz blef blott en enda gång förhörd.*

Svar. Han blef förhörd åtminstone sju gånger. [4])

---

[1]) Jfr Nordisk Universitets Tidskrift I. 1. 148—156, der ämnet är utförligare behandladt.

[2]) Rettung der Ehre und Unschuld des... G. H... Goerz t. 1776 s. 292, 293.

[3]) Bihang till riksdagen 1719, sid. 270.

[4]) Se ofvannämnde bihang.

3:o. *Protokollen fördes godtyckligt och blefvo honom sedermera aldrig förelästa.*

Svar. De blefvo honom ordentligt förelästa, och han hade vid dem ingenting af värde att påminna. [1])

4:o. *På det mest orättvisa och oerhörda sätt meddelade man honom anklagelsepunkterna icke förr, än dödsdomen var uppsatt.*

Svar. På det mest orättvisa och oerhörda sätt har Moser här beljugit svenskarna. Ty se! Anklagelsepunkterna blefvo från den 16 Januari till och med den 3 Februari Görtz vid flere sammanträden meddelade och med honom muntligen granskade och dessutom två gånger lemnade till hans eget genomseende. Sex dagar derefter eller d. 9 Februari blef domen fälld och först d. 11 Februari uppsatt. [2])

Så skymfliga och dock så osanna voro många bland de beskyllningar, som genom denna skrift rigtades mot svenskarna. Och likväl framträdde ingen till vederläggning. I Tyskland utkommo dock vid samma tid ett par uppsatser, som tydligen framhöllo skuggsidorna hos Görtz. Men de få inom Sverge, som kände dem och verkliga förhållandet, de tego. Allmänheten trodde, hvad den utländska partiskriften förestafvade, och de inländska partimännen eftersade. Följden har blifvit, att Sverges ungdom allt sedermera fått i skolorna i sig inpräglade ofvannämnde för deras fäder och fädernesland skymfliga osanningar; och att främmande folk än i denna dag desamma upprepa. Hvad

---

[1]) Nämnde riksdagsbihang, sid. 270. Med full visshet gäller dock detta blott om förra hälften af protokollen. Likväl befalldes, att man skulle föreläsa honom också sednare hälften. Att detta skedde, säges ej uttryckligen, men är troligt.

[2]) Uppgifterna i samma bok (Rettung der Ehre, Unschuld des... Goerz) s. 297 om Conradis missnöje och resa från Sverge äro likaså dels vanställda, dels alldeles origtiga. Men utrymmet tillåter ej att detsamma här ådagalägga.

deremot Görtz sjelf beträffar, så antaga nu mera de flesta utländska häfdatecknare, att han varit en i hög grad lättsinnig och samvetslös äfventyrare. Det är blott inom Sverge, som den åren 1738—1776 tillverkade åsigten om hans oskuld och redlighet kunnat i någon mån bibehålla sig. Emedan dessa många origtiga och för svenska folket vanhedrande omdömen äro än i denna stund mycket allmänna, hafva vi aktat en viss utförlighet härutinnan nödig. Svenskarna böra känna rätta förhållandet i alla dess delar för att kunna icke blott inför främlingar, utan ock inför eget samvete och egna vilseledda landsmän, punkt för punkt vederlägga de många oförskyllda anklagelserna.

Dessutom! Månne det skadar att få se, huru historiens och allmänhetens omdömen stundom tillskapas och ledas?

Holstein-Gottorpska ättens gynnsamma sinnesstämning mot Görtz sträckte sig naturligtvis äfven till hans beskyddare; och oviljan mot frihetstiden alstrade en viss kärlek till den siste enväldskonungen, en viss benägenhet att så mycket möjligt försvara hans styrelse. Ledd af sådana tänkesätt och än mer af ofta nämnda okunnighet i ämnet, utbildade man åtskilliga historiska uppfattningar, som, ehuru stridande mot verkligheten, likväl ofta varit som sanningar antagna. Bland flere sådana anmärka vi blott några de vigtigaste, t. ex. att landets lidanden och krigens långvarighet förorsakades mindre af konungen, än de förra af rådet, [1]) den sednare af fienderna; — att frihetsvännernas längtan och sträfvande efter lagbundet samhällsskick var blott en högadelns stämpling till återvinnande af detta stånds fordna magt; [2]) — att fred med Ryssland var vid konungens död nära att afslu-

---

[1]) Jfr **24.** 46—52, 166—190.

[2]) Se **24.** 191—194; **27.** 94—97.

tas,[1]) och att derigenom utsigt höll på att öppnas till eröfrande af Norrge och af några tyska landskap; — att Sverges fordna storhet sålunda nedstörtade, icke under och genom Karl, utan under och genom frihetstiden; — att vetenskaper och lärdom blomstrade oaktadt fortgående krig; — att rekryter villigt strömmade till fanorna, oaktadt de många lidna nederlagen och det botande rysliga eländet; — att folket sörjde både allmänt och djupt öfver konungens frånfälle, oaktadt alla under hans regering genomgångna lidanden o. s. v.

Origtigheten af dessa uppfattningar torde nu mera vara tillräckligen ådagalaggd.

De och många deras likar gällde likväl då och länge efteråt som sanningar, osvikliga sanningar, och bidrogo att i hög grad försköna minnet af Karl, icke som förut blott af hans personlighet; utan numera ock af hans regentvärde. Jakob Wallenberg, en tjugutreårig skald,[2]) hänfördes af beundran för den så tillkomna praktbilden samt af förtrytelse mot Karls klandrare, Voltaire. Han uttalade dessa sina känslor i följande för tiden och tänkesättet mycket betecknande rader.

Voltaire! du varit stor, om du allena diktat;
Du mot vår store Karl en ilsken fjeder rigtat,
Och efter skugga sökt, der bara solsken är.
Sjelf finner du dig vara mes;
I harmen skriker du mot hjeltar,
Med menskligbetens namn du dina infall sältar;
Men haren allt för klart i denna larven ses.
Ett lejon stupar under lansen,
Och råttor leka sen med svansen;

---

[1]) Det är professor F. F. Carlson, som har förtjensten af att redan 1848 hafva i sin Dissertation öfver samma ämne först ådagalaggt origtigheten af detta förut allmänna antagande.

[2]) Mest känd som författare af Min son på Galejan.

Så vurmar resa sig mot ärans majestät.
Men hör Voltaire, och i, som krypen i hans fjät,
För himmel, jord och haf, högtidligt jag förklarar:
I ären mesar hvar och en,
Som tadlen Karl den tolftes ben.
Hvad! bör jag räkna dem bland karlar,
Som gnälla, då de se en liten droppa blod?
Förakt och fattigdom är eder ärestod;
När karoliner stolt på vundna fanor sufvo,
Och främmadt guld med svärdet klufvo.
Nu säljer man sitt jern, är grann och dricker vin;
Vi tro, vår hushållskonst är öfvermåttan fin.
Men annat gjorde våra fäder:
De smidde spjut deraf, och vunno flere städer,
Än vi dukater nu.
Ack, kära fosterbygd! om du vill blifva rik,
Så följ de gamles politik!

Mer fullständigt, kraftigt och snillrikt torde aldrig denna åsigt hafva blifvit inom Sverge uttalad. I sig sjelf innebar den likväl en uppmaning till hedniskt vikingalif med dess krigslystnad och plundringar. Den var en svensk tillämpning af de gamla germanernas lära: *fegt och föraktligt att med arbete och svett förvärfva, hvad med strider och blod rinnas kan.* [1]) Men sprittande af lif och kraft, af snille och fosterlandskärlek, hänförde samma dikt en stor skara läsare, och har otvifvelaktigt förestafvat det sätt, hvarpå icke blott Karl den tolfte, utan ock hvarjehanda grundsatser och åtgerder, så allmänna som enskilda, blifvit mången gång i vårt fädernesland bedömda.

Men under allt detta var ej heller andra sidan stum. Det granskande förnuftet protade oupphörligt emot de åsigter, som den krigiska och poetiska förtjusningen ville göra gällande; likaså frihetssinnet mot

---

[1]) Pigrum et iners videtur sudore acquirere, quod possis sanguine parare.

det egenmägtiga och våldsamma sätt, hvarpå den beprisade konungen ofta gick till väga. Omkring 1756, när Adolf Fredrik sträfvade efter ökad konungamagt, lät den tidens hattparti utgifva en tidskrift, benämnd *Ärlig svensk*, hvilken ej sällan innehöll stränga ord mot Karl den tolfte. Der talades t. ex. *om regenter, som tro folket vara till endast för att befordra deras personliga ära och göra deras namn stort i verlden; — regenter, som icke draga i betänkande att bortslösa undersåtarnes lif och egendom, och som med otrolig kallsinnighet tillsluta öronen för deras suckar och klagan* o. s. v. Samtidigt härmed gjorde sig i europeiska bildningen gällande en verldsåsigt, som i stället för äldre tiders ensidiga beundran för mod och krigsära, uppskattade regentens värde förnämligast efter det sätt, hvarpå han främjade sitt folks andeliga och timliga förkofran. En sådan tidsanda måste inverka på omdömet öfver Karl; i synnerhet bland utländningarna, hvilka, stående utom kretsen af de förhållanden, som i Sverge vilseledde eller bundo omdömet, insågo och vågade påpeka också felen och misstagen. Voltaires historiska verk trädde i spetsen för en sådan uppfattning och följdes af många andra, hvilka gingo än längre: och man fick då för tiden höra Karl den tolfte stundom gäckas, som en *narr*, stundom ogillas, ja bittert tadlas, som en *hämndlysten, blodgirig furste, en krönt tiger, ett nordens plågoris* m. m., och man log medlidsamt åt svenskarnas menlösa och godtrogna bemödande att göra honom *till ett helgon, ehuru de sjelfva måst bära martyrplågorna.*

Denna tidsanda, dessa röster från utlandet verkade på tänkesättet inom Sverge, och fäste uppmärksamheten om igen på afsättningskriget, Ukräner-tåget, kalabaliken, sängliggandet och dröjsmålet i Turkiet, m. fl. skarpt framstående punkter, hvilka aldrig kunnat rigtigt glömmas eller förnekas, och hvilka också vid minsta vidrörande stucko igenom och sönderrefvo den lysande slöja, man gång på gång sökte utbreda öfver det hela. De flesta be-

traktare kunde vid närmare granskning ej annat än ogilla, och högeligen ogilla nyssnämnde drag i Karls uppförande; hvarjemnte man anade, att den, som gång på gång tillät sig dylika besynnerligheter, måste ock hafva i många andra fall tagit sakerna på samma riksförderfliga sätt: ehuru man, till följe af historiens partiska tystnad, icke hade nog tillgång på bevisande exempel. Men i stället höll man sig till och åberopade följderna af hans regering; nämligen, statsskulden af sextio millioner och förlusten af rikets halfva område; — företeelser, hvilka ensamma tycktes vara vittnesbörd nog. Under sednare hälften af förra och början af detta århundradet begynte förden skull omdömet öfver Karl den tolfte att också inom Sverge utfalla mindre gynnande. Vi minnas Wallenbergs lofsång öfver krig, eröfringar och plundringar. År 1793 såg man ett annat omtyckt snille, Magnus Blix, i motsatt rigtning anmärka, hur Karl den tolftes *öfvermod och långa krig höllo på att göra svensken till en öfversittare, som var liknöjd, om hvad han sjelf led, endast han fick slåss, segra och plundra; en öfversittare, som mest tyckte om de regenter, hvilka skaffade honom tillfälle att få slagta grannarna* o. s. v.

Lugnare personer fällde väl lugnare omdömen, och de flesta sökte undvika hvarje högljuddare tadel; också derföre, att man visste, *huru* den då regerande konungen, Gustaf den fjerde, tagit Karl den tolfte till förebild. Men lofsångerna öfver den sistnämnde mattades eller förstummades mer och mer, och man hörde utmärkta, högt uppsatta män, till och med krigare, säga, den ene, [1]) att *Karl uppoffrade Sverge för äran af att kallas den tappraste bland verldens hjeltar;* den andre, [2]) att *Karl var en mensklighetens fiende.*

---

[1]) A. F. Skjöldebrand.

[2]) Georg Adlersparre. Jfr ock G. J. Adlerbeths historiska anteckningar.

KARL DEN TOLFTES MINNE EFTER 1810.

Under närmaste tiden före och efter år 1800 såg man inom större delen af Europa en annan tidsanda småningom framtränga; — en tidsanda, som åt känsla och inbillningskraft inrymde mer inflytande än tillförene; — en tidsanda, som hyste större benägenhet för konungsklhet och envälde än för sjelfstyrelse och friare samhällsskick; — en tidsanda, som ogillade sin närmaste företrädare och dess måttstock för bedömandet af historiska personer. Dessa, mente den nya åsigten, borde uppskattas, icke som förut från *»nyttans låga synpunkt»*, som man nu kallade det; utan efter högre åsigter, efter personernes förmenta verksamhet för större och verldshistoriska mål, efter deras förmåga att hänföra samtid och efterverld o. s. v. Man närmade sig ock det fordna krigareafguderiet, icke blott medelst naturlig beundran för bragderna, utan ock medelst tillkonstladt försvar för grundsatsen. Man sökte nämligen filosofiskt bevisa, att krig vore nödvändiga för bibehållandet af folkens spänstighet och lifskraft, samt för utvecklingen af flere menskliga och medborgerliga dygder; eller, som man en annan gång uttryckte sig, att krigarefursten vore nyttig, såsom den der uppjagade folken ur en eljest lätt iråkad sömnaktig dvala o. s. v. Det var ett sidostycke, ett bihang till de så kallade filosofiska bevis, med hvilka samma återgångstid sökte försvara flere andra föråldrade åsigter.

Också inom Sverge ville man göra den nya läran gällande och icke utan framgång. Försöket skedde under närmaste årtiotalen efter 1810. Samtidigt dermed uppvaknade ock inom vårt fädernesland en ny förtjusning öfver forntiden med dess kämpabragder och vikingalif. För dessa tvänne sidor af det allmänna tänkesättet framstod Karl den tolfte ånyo och mer än någonsin såsom en urbild af äkta konungslighet, högsinnad storhet och nordisk hjeltekraft. Hans fel och

besynnerligheter blefvo i skaldisk. krigisk och fosterländsk hänryckning ursäktade, bortförklarade, ofta helt och hållet förbisedda. Den inre förvaltningen och fredsunderhandlingarnas gång förblefvo derjemnte också nu lika okända, lika begrafna i mörker, som förut, och när ett par försök gjordes att lyfta på slöjan.[1]) vände man sig bort, för att icke störas i sin förtjusning. Sistnämnde känsla gick stundom ganska långt, ja ända derhän, att man för uttryckandet af sin beundran för krigarefursten tillgrep följande ord: *heligt var hans bemödande, heligt vare oss hvarje minne af hans jordiska vandring! Det är skönt att hafva lefvat som han; — ännu skönare, att få bäddas, som han, på de frommas palmer, på ärans lagrar, när hvilotimman ljuder* o. s. v. Till och med några den tidens snillrikaste män, t. ex. Geijer, satte Karl den tolfte vid *Gustaf Adolfs och vid Karl den stores sida*, och Tegnér, som eljest ogillade återgångssträfvandet, förklarade honom för Sverges *störste son*. och uppstämde till hans lof hänförande sånger. Sådant verkade. Från och med år 1818 företog man sig att med minnesfester fira Karl den tolfte. och länge honom ensam bland alla Sverges konungar. Först flere år efteråt begynte man visa samma heder åt Gustaf Wasa och åt Gustaf den andre Adolf. Detta är ett för den tiden mycket betecknande drag.

Kastom en blick tillbaka på förhållandet!

Först och främst den djupa okunnigheten om en mängd vigtiga företeelser under Karl den tolftes regering; sedermera den blott genom samma okunnighet förklarliga skaldehänryckningen; ytterligare krigiskheten och gyllenborgska partiet samt konungskheten och holstein-gottorpska ätten; och sist den politiska Uppsala-ultraismen 1810—1837, se der de magter, hvilka långt mer än historisk forskning. och ej sällan i strid mot den samma, förestafvat det omdöme öfver Karl

---

[1]) Bihang till riksdagen 1719 af P. G. Cederschiöld, samt Politiska åsigter af Crusenstolpe.

den tolfte, som ofta, och i synnerhet nu under några årtionden varit inom Sverge det allmännast hörda.

Men också blott inom Sverge. Helt annorlunda ljuda nämligen, med få undantag, [1]) rösterna från utlandets nuvarande häfdatecknare. Bland dem heter det, *att Karls död icke sörjdes af någon, och att hans namn blef nästan liktydigt med det af en äfventyrare;* [2]) — *att han, vansinnig af envishet och ärelystnad, förstörde Sverge genom krigiska dårskaper;* [3]) — *att han lefde blott för krig, segrar och hämnd;* [4]) — *att han i envishet, stolthet och egenkärlek stötte från sig hvarje sjelfständig man, och for fram som en galen engelsk räfjägare;* [5]) — *att han under hela sin regering var en tyrann och ett gissel öfver sitt folk, hvilket dock tillbeder hans person, däradt som vanligt af krigsärans vädersol.* [6]) Strängast är en bland frihetspartiets förnämsta häfdatecknare, nämligen Rotteck. [7]) Han kallar Karl den tolfte *en vanvetting, en krigande dåre, som älskade och högaktade ingenting utom lägret och segren; — som försmådde alla regerings-göromål, för att ensamt lefva för krigshandtverket; — som ej ansåg sitt land och sitt folk för någonting annat än ett magasin för krigsbehof och en plantskola för soldater; en kung, för hvilken hvarje medborgerlig lycka var likgilltig och hvarje medborgerlig frihetstanke en styggelse; och för hvilken dess eget rikes undergång, ja en hel verldsdels förstöring ej syntes för högt pris för tillfredsställandet af hans krigslystnad.* [8])

---

[1]) T. ex. C. E. Pönitz.

[2]) Schoell. Cours d'histoire des etats européens **35.** 115, tr. 1833.

[3]) Cape Figue. Philippe d'Orleans, regent de France. **1.** 122, tr. 1838.

[4]) Raumer. Gesch. Europ. **7.** 144, 216, tr. 1843.

[5]) Schlosser. Gesch. des 18:e Jahrhunderts, etc. **1.** 138, 189, tr. 1853.

[6]) Mahon. History of England **1.** 449, tr. 1839.

[7]) Svensk öfversättn. **8.** 196, originalet tryckt 1812.

[8]) Likartade, mer eller mindre ogillande omdömen fällas ock

Så olika äro för närvarande de omdömen, som fällas i utlandet, mot dem, som inom Sverge vanligtvis förekomma.

VERKNINGARNA AF KARL DEN TOLFTES MINNE.

Exemplet af en så väldig personlighet, som Karl den tolfte, måste på hans landsmän utöfva stort inflytande, äfven sedan han sjelf afträdt från skådebanan. Sverges historia bevittnar ock, att så varit händelsen. Först, och med hänsyn till krig och äfventyrliga företag, må nämnas, att Karls minne verkat som varning, betraktadt noga och på nära håll; men som lockelse, varsnadt i ett blånande dunkel, afståndets, glömskans, diktens.

I sistnämnde sin egenskap har det ofta varit anlitadt. Hvar gång fäderneslandet råkat i fejd, eller hvar gång något parti velat för sina afsigters vinnande uppreta svenska folkets krigslystnad och i synnerhet dess rysshat; — vid hvarje sådant tillfälle har Karl den tolfte, liksom hos grannfolket fordom Holger Dansk, blifvit frammanad, hans svärd och hjeltemod åberopade och besjungna, och Narva-segren med sina 8000 svenskar mot 80,000 ryssar för konung och folk framhållen, såsom en till båda ställd uppmaning: *gack du och gör sammaledes!*

---

af många andra; t. ex. Matter. De tre sista århundradenas sedliga och politiska läror. Öfversättn. **2.** 208, tr. 1844. — J. v. Müller. Allgem. Geschichte. **3.** 274, eftertryckt 1814. — Alison, life of Marlborough. **1.** 299, tr. 1855. — Arneth. Prinz Eugén. **2.** 376, tr. 1858. — Coxe. Memoir of Rob. Walpole. **1.** 53, tr. 1798. — Le Montey, Histoire de la Regence. **1.** 78, 115, 130, tr. 1832 — Cape Figue. Louis XV. **1.** 21, 317, tr. 1842. — Heermann. Geschichte. Peter I. **4.** 237, tr. 1849, m. fl.

Uppmaningen har ock flere gånger blifvit åtlydd, ofta till Sverges olycka; t. ex. år 1740 af folket, år 1808 af konungen. På och genom denne sistnämnde har det lysande minnet verkat högst menligt. Karls like i envishet, ville han vara det också i annat. Det är en, dock obestyrkt, sägen, att han under sista olycksåren stundom i hemlighet besökt Karl den tolftes graf, för att genom beskådande af lemningarna och begrundande af exemplet hämta styrka att, också han, tillbakavisa motståndarens gjorda fredsanbud. För öfrigt, vare sig nu af beräkning eller tillfällighet, finnas ganska många jemnförelsepunkter mellan de eljest himmelsvidt olika furstarna. Hufvudorsaken till bådas olycka var oförsonlighet, den enes mot August, den andres mot Napoleon. Begge höllo strängt på renlärighet, [1]) envälde och tryckt vång, samt undveko riksdagar och Stockholm. Mot dröjsmålet vid Bender svarade dröjsmålet i Baden; — mot skattningsgerden 1712 förmögenhets-afgiften 1802; — mot Lybeckers återtåg på Karls befallning 1713 Klingspors på Gustaf Adolfs 1808; — mot Müllerns varningar Ehrenheims; — mot kaperi-förordningen 1715 den af 1804; — mot Stralsunds bön att slippa belägring och mot Karls ovilja öfver ett der framlemnadt fredsförslag 1715, [2]) ungefär samma uppträden 1807; — mot den farliga hemresan till sjös 1715 en dylik 1804; — mot profetiorna om och folktron på öfvernaturlig hjelp åt Karl samma tro, samma förhoppning hos Gustaf den fjerde Adolf sjelf; — mot planerna att borttaga bankens behållning 1718 samma tillämnade försök 1809; — mot envăldets fall 1719 samma uppträde 1809; — mot Liff- och Estlands eröfring af ryssarna 1710 Finlands likaledes 1808; — och slutligen mot försöket att på frihetstiden skylla förlusten af förstnämnde östanhafsländer, sednare par-

---

[1]) Karl dock mindre de sista åren af sin regering; se **26.** 89, 90.

[2]) Se **26.** 68, 69.

tiers bemödande att på Karl Johan skylla förlusten af Finnland.

Med hänsyn till nämnde Karl den tolftes-härmning hos Sverges folk 1740 och hos Sverges konung 1808, kan man säga, att liksom Karls *person* orsakade förlusten af Liff-, Est- och Ingermanland, så har ock Karls *minne* bidragit till förlusten af östra Karelen 1743 och af hela Finnland 1809; båda gångerna till utvidgande af Rysslands område; båda gångerna, ehuru mot afsigten, verkande som ett: *framåt i Moskoviter!*

Men icke blott i svenska folkets öden, utan ock i dess lynne har den jättehöga minnesgestalten efterlemnat djupa spår. En icke obetydlig del af allmänna tänkesättet har uppskattat, och satt sin heder i att uppskatta både medborgarens och regentens pligter efter samma måttstock som den, Karl den tolfte använde; d. v. s. att värdera mindre fredens yrken och ära än krigets bragder och glans; — mindre klokhetens beräkningar än modets, någon gång högmodets ingifvelser; — mindre kraftansträngningens syftemål än kraftansträngningens höjd; — mindre sparsamhetens bemödande att göra hvar man rätt än slöseriets frikostighet, också med andras medel; — och slutligen, och med hänsyn äfven till egna konungar, mindre den lycklige fullbordaren af välberäknade och välgörande företag, än den misslyckade jägaren efter lysande omöjligheter.

Men å andra sidan! Hvad i sig sjelf rent är och ädelt, har i alla tider burit sin herrliga frukt; så äfven Karl den tolftes berömvärda egenskaper, häldst med den försköning, hvari de, efter skuggsidornas undangömmande, blifvit framställda för och af våra stora skalder, och sedermera troget bevarade i minnesgoda bröst. Under hvarje tidsålder hafva hans landsmän känt sig af det höga föredömet uppmanade att eftersträfva den beundrade hjeltekonungens dygder. Att vara enkel i lefnadssätt, ren i seder, ihärdig i föresatser, blygsam i lyckan, modig i faran,

ståndaktig i olyckan och trägen i bönen; se der, hvad hvarje svensk ansett vara sin från Karl den tolfte ärfda pligt! Få regentminnen hafva i detta hänseende utöfvat en så välsignelserik inverkan.

RÄTTELSER.

Sid. 61,	rad. 34	*står:*	svenska	*läs:*	franska
» 127,	» 24	»	tillkomma	»	tillkommo
» 149,	» 8	»	bröto	»	bröt.

NAMNLISTA.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

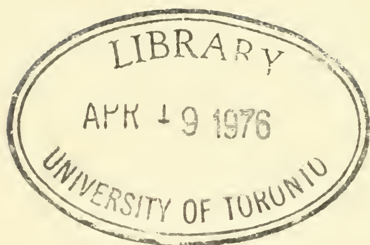
T.

U.

V.

W.

LIBRARY
APR 19 1976
UNIVERSITY OF TORONTO